

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Majandusarvestuse instituut

Finantsarvestuse õppetool

Stella Iis

**VANDEAUDIITORI ROLL FINANTSPETTUSTE
TUVASTAMISEL**

Magistritöö

Juhendaja: välislektor Marilin Pikaro

Kaasjuhendaja: professor Lehte Alver

Tallinn 2014

SISUKORD

ABSTRAKT	4
SISSEJUHATUS	5
1.FINANTSPETTUSTE OLEMUS JA VANDEAUDIITORI ROLL NENDE TUVASTAMISEL	8
1.1.Finantspettuste põhjused, sagedasemad juhtumid ja nende tagajärjed	8
1.2.Audiitoritele esitatud nõuete täiendamine rahvusvahelistes auditeerimise standardites	14
1.2.1.USA auditeerimise standardite täiendamine	14
1.2.2.Euroopa auditeerimise standardite täiendamine.....	19
1.3.Nõuded audiitoritele pettuste tuvastamisel	21
1.4.Pettuseriskide hindamine	25
1.5.Finantspettused – väärkajastamised finantsaruannetes ja varaobjektide seadusevastane omastamine	30
2.KASUTATAVAD UURIMISMEETODID JA NENDE TULEMUSED	36
2.1.Audiitoritele esitatavad nõuded rahvusvahelistes auditeerimise standardites	36
2.1.1.Standardi nõuete võrdlemisel kasutatav meetodika	36
2.1.2.Standardi nõuete võrdlemise tulemused.....	37
2.2.Eesti vandeaudiitorite kokkupuuted pettustega	41
2.2.1.Küsitluse läbiviimise meetod	41
2.2.2.Küsitluse tulemuste analüüs	42
2.3.Pettusejuhtumite uurimine	52
2.3.1.Uuritavate juhtumite valimine ja uurimiseks kasutatav meetodika	52
2.3.2.Juhtumiuuringud ja nende tulemused.....	57
KOKKUVÕTE	69
SUMMARY	72
VIIDATUD ALLIKAD	74
LISAD	79

Lisa 1. Magistritöös kasutatud lühendid	79
Lisa 2. KarS §-de 201, 280, 281, 344, 345, 381 ja 381 ¹ kohtulahendid	80
Lisa 3. Registreeritud kuritegude arv Eestis aastatel 2008–2013	81
Lisa 4. Vandeaudiitorite seas läbiviidud küsitlus	82
Lisa 5. Nõuded audiitorile erinevates rahvusvahelistes auditeerimise standardites	88

ABSTRAKT

Käesolevas magistritöös on kaks eesmärki, esiteks soovib autor välja selgitada, kuidas on muutunud audiitori roll finantspettuste tuvastamisel ja kas audiitoritele esitatavates nõuetes esineb rahvusvahelisel tasandil erinevusi. Selleks uuris autor, kuidas on aegade jooksul pettusi käsitlevates rahvusvahelistes auditeerimise standardites täiendatud audiitoritele esitatavaid nõudeid. Aset leidnud täienduste põhjal võib täheldada, et audiitorite roll on suurenenud – neilt nõutakse üha rohkem kutsealase skeptitsismi rakendamist ja pettuseriskide põhjalikumat hindamist. Autor võrdles audiitoritele esitatavaid nõudeid Euroopas (sealhulgas ka Eestis) ja USA-s kehtivates pettusi käsitlevates auditeerimise standardites ja järeldas, et neis ei esine olulisi erinevusi. Sellest tulenevalt võib väita, et audiitori roll finantspettuste tuvastamisel ühtib rahvusvahelisel tasandil.

Eesti vandeaudiitorite seas viidi läbi küsitlus, et selgitada, kas ja milliseid kokkupuuteid esineb seoses pettustega, kas ja millal hinnatakse pettuseriske ning milline on seisukoht ISA 240 rakendamise osas.

Magistritöö teine eesmärk on välja selgitada, miks audiitorid ei tuvasta rahvusvaheliste auditeerimise standardite nõudeid järgides finantspettusi. Eesti ja USA kolme pettusejuhtumi analüüsimisel selgus, et pettused jäid tuvastamata, kuna audiitorid ei järginud standardite nõudeid. Audiitorid ei rakendanud piisavalt kutsealast skeptitsismi, ei kogunud asjakohast tõendusmaterjali ega tuvastanud aset leidnud pettuse skeemi. Eesti vandeaudiitorid lisasid läbi viidud küsitluses, et pettusi ei tuvastata, kuna puuduvad teadmised pettuste indikaatoritest ja pettuseriskide hindamine on puudulik.

Juhtumianalüüsi tulemustest ja Eesti vandeaudiitorite vastustest järeldati, et pettuste paremaks tuvastamiseks tuleb audiitoritel järgida rahvusvaheliste auditeerimise standardite nõudeid ja suurendada teadmisi pettuse skeemidest ning indikaatoritest. Lisaks nimetatule leiti, et audiitoreid aitavad ka praktilised juhtumianalüüsid ja pettuseriskide põhjalikum hindamine.

Võtmesõnad: audiitor, audiitorkontroll, finantspettused, finantspettuste tuvastamine, rahvusvahelised auditeerimise standardid, ISA 240

SISSEJUHATUS

Muutuv majanduskeskkond survestab ettevõtete juhtkonda saavutama paremaid finantstulemusi. Mitmete rahvusvaheliste uuringute tulemused näitavad, et ettevõtte finantsnäitajaid ollakse nõus teadlikult kajastama tegelikest paremana. Finantsaruannetes avaldatud informatsiooni kasutavad erinevad osapooled, näiteks pangad, kreditorid, investorid ja tarnijad, ning selle tõttu on aruannetes sisalduva väärkajastamise mõju oluline. Ettevõtte majandusaasta aruande auditi läbiviimisel peavad audiitorid saama põhjendatud kindluse, et finantsaruanded tervikuna ei sisaldaks pettusest või veast tulenevat olulist väärkajastamist. Viimasel kahel aastakümnel on avalikuks tulnud mitmed finantsaruandlusega seotud pettusejuhtumid, kus audiitorid on oma ametiülesandeid täites ebaõnnestunud. Nimetatu on põhjustanud audiitorite ja huvigruppide vahel auditi ootuste lahknevuse, mis tekitab ebaselgust audiitori rollist finantspettuste tuvastamisel.

Magistritöö esimene eesmärk on selgitada välja, kuidas on muutunud audiitori roll finantspettuste tuvastamisel ja kas audiitoritele esitatavates nõuetes esineb rahvusvahelisel tasandil erinevusi. Selle tarbeks uuritakse, kuidas on aegade jooksul täiendatud audiitoritele esitatavaid nõudeid pettusi käsitlevates rahvusvahelistes auditeerimise standardites Euroopas (sealhulgas Eestis) ja USA-s. Samuti tehakse kindlaks, kas ja mille poolest erinevad audiitorile esitatavad nõuded nimetatud standardites. Eestis järgitakse eesti keelde tõlgitud Euroopas kehtivat rahvusvahelist auditeerimise standardit „Audiitori kohustused finantsaruannete auditeerimisel seoses pettusega“ (edaspidi ISA 240). Magistritöös selgitatakse välja, kas audiitorile esitatavates nõuetes esineb eesti keelde tõlkimise tõttu erinevusi.

Magistritöö esimesest eesmärgist lähtuvalt on püstitatud järgmine hüpotees:

Hüpotees 1: Audiitoritele esitatud nõuded ei erine Euroopas (sealhulgas Eestis) ja USA-s pettusi käsitlevates rahvusvahelistes auditeerimise standardites.

Analüüsimeks Eesti vandeaudiitorite arvamusi ja kokkupuuteid seoses pettustega, viiakse magistritöö raames läbi küsitlus. Küsitluse eesmärk on välja selgitada, kas ja milliseid

kokkupuuteid on Eesti vandeaudiitoritel seoses pettustega, kas ja millal hinnatakse pettuseriske ning milline on seisukoht ISA 240 rakendamise osas.

Magistritöö teine eesmärk on selgitada välja, miks audiitorid ei tuvasta rahvusvaheliste auditeerimise standardite nõudeid järgides finantspettusi. Sealjuures tuuakse esile kitsaskohti, millele peaksid audiitorid rohkem tähelepanu osutama.

Selleks viiakse läbi Eesti ja USA kolme pettusejuhtumi analüüs, mille käigus tuuakse magistritöö autori hinnangul esile põhjused, miks audiitorid pettust ei tuvastanud. Töö raames Eesti vandeaudiitorite seas läbi viidud küsitluses uuriti, miks nende hinnangul pettusi ei tuvastata ja mis aitaks seda parandada. Magistritöö autor pakub juhtumiuuringute ja Eesti vandeaudiitorite hinnangute põhjal välja lahendusi, millele peaksid audiitorid rohkem tähelepanu osutama.

Magistritöö teisest eesmärgist lähtuvalt on püstitatud järgmine hüpotees:

Hüpotees 2: Audiitorid ei tuvasta rahvusvaheliste auditeerimise standardite nõudeid järgides finantspettusi.

Hüpoteeside kinnitamiseks või ümber lükkamiseks uuritakse erialast kirjandust ja teaduslikke artikleid. Magistritöös kasutatakse kvalitatiivseid uurimismeetodeid – võrreldakse rahvusvahelisi auditeerimise standardeid, küsitletakse Eesti vandeaudiitoreid ning analüüsitakse Eesti ja USA kolme pettusejuhtumit.

Käesolev magistritöö koosneb kahest peatükist. Esimeses peatükis esitatakse ülevaade mitmetest rahvusvahelistest pettuse alastest uuringutest ja tuuakse esile finantspettuste põhjused, sagedasemad juhtumid ja nende tagajärjed. Lisaks käsitletakse, kuidas on täiendatud audiitoritele esitatavaid nõudeid seoses pettuste tuvastamisega rahvusvahelistes auditeerimise standardites. Seejärel tehakse ülevaade pettuseriskide hindamisest ja käsitletakse põgusalt finantspettusi – väärkajastamised finantsaruannetes ja varaobjektide seadusevastane omastamine.

Teine peatükk on jagatud vastavalt töös uuritavatele objektidele kolmeks. Kõik alapeatükid on üles ehitatud selliselt, et kõigepealt kirjeldatakse kasutatavat uurimismeetodit ja peale seda esitatakse tulemuste analüüs. Teises peatükis käsitletakse esmalt audiitoritele pettusi käsitlevates rahvusvahelistes auditeerimise standardites esitatavaid nõudeid – selgitatakse võrdlemisel kasutatavat meetodikat ja analüüsitakse tulemusi. Seejärel tuuakse esile, kuidas viidi Eesti vandeaudiitorite seas läbi küsitlus ja analüüsitakse saadud vastuseid. Teise peatüki kolmandas osas kirjeldatakse magistritöös analüüsitavate Eesti ja USA kolme

pettusejuhtumi valimist ja uurimisel kasutatavat metoodikat. Seejärel analüüsitakse valituks osutunud juhtumeid ja nende põhjal tuuakse esile kitsaskohad, millele peaksid audiitorid rohkem tähelepanu osutama.

Magistritöös kasutatakse rahvusvahelisi auditeerimise standardeid, mitmeid rahvusvahelisi uuringuid, avalikke kohtulahendeid, ettevõtete majandusaasta aruandeid ja tunnustatud autorite artikleid, raamatuid ning juhtumianalüüse.

Töö autor soovib siinkohal tänada juhendajaid Marilin Pikarot ja Lehte Alverit saadud abi, toetuse ning kannatlikkuse eest. Samuti tänab autor küsitlusele vastanud vandeaudiitoreid, kes andsid oma panuse empiirilise uurimuse valmimisele.

1. FINANTSPETTUSTE OLEMUS JA VANDEAUDIITORI ROLL NENDE TUVASTAMISEL

Finantsaruannetes esinevad väärkajastamised võivad tuleneda kas pettusest või veast. Pettust eristab veast see, et tegevus pandi toime tahtlikult. Rahvusvahelises auditeerimise standardis ISA (International Standards on Auditing) 240 defineeritakse pettust järgmiselt: pettus – tahtlik tegu ühe või enama isiku poolt juhtkonna, isikute, kelle ülesandeks on valitsemine, töötajate või kolmandate osapoolte hulgast, millega kaasneb ebaõiglase või ebaseadusliku eelise omandamine kavaluse kasutamise kaudu (Audiitori... 2009). Nimetatud standardi järgi on audiitori jaoks olulised pettuslikest finantsaruannetest ja varaobjektide seadusevastasest omastamisest tulenevad väärkajastamised (Ibid). Nimetatud kahele tüübile keskendub ka käesolev magistritöö. Järgnevates alapeatükkides kirjeldatakse finantspettuste levikut, täiendusi auditeerimise standardites, audiitorite kohustusi seoses pettustega, pettuseriskide hindamist ja levinud finantspettuste meetodeid.

1.1. Finantspettuste põhjused, sagedasemad juhtumid ja nende tagajärjed

Ettevõtete surve saavutada häid majanduslikke tulemusi võib viia pettusteni

Vahetult pärast majanduskeskkonna langusperioodi on tekkinud olukord, kus ettevõtjad soovivad saavutada kiiresti häid majanduslikke tulemusi. Nimetatu tekitab ettevõtjates surve, mis võib välja viia selleni, et paremate tulemuste nimel ollakse nõus teadlikult väärtalt kajastama finantstulemusi. Lisaks oodatavate tulemuste saavutamisele võidakse pettust panna toime ka muudel põhjustel, nagu näiteks boonuste saamine, isiklikud finantsraskused, ettevõtte varaobjektide omastamine jms.

2013. aastal avaldas Ernst & Young ülemaailmse pettuste uuringu („Navigating Today’s Complex Business Risks“), mis viidi läbi 36 riigis Euroopas, Lähis-Idas, Indias ja Aafrikas (Navigating... 2013). Uuringust selgub, et 60% vastajatest nõustub väitega, et nende

ettevõtte juhtkonnal on surve esitada järgmise 12 kuu jooksul majandusüksuse häid finantstulemusi. Samas, arvavad kõigest 32% vastajatest, et turutingimused parenevad järgmise 12 kuu jooksul, 27% leiavad, et need ei parene ja 28% ei oska seisukohta võtta. Ernst & Young'i küsitluses osales ka Eesti, kuid aruandes on esile toodud Balti riikide tulemused kokku. Nendest selgub, et 39% vastajatest nõustub väitega, et nende ettevõtte juhtkonnal on surve esitada järgmise 12 kuu jooksul majandusüksuse häid finantstulemusi. Vastuseid turutingimuste parenemisest pole riikide kaupa esitatud. (Navigating... 2013)

Uuringu vastustest ilmneb selge vastuolu: ühelt poolt lasub juhtkonnal surve saavutada seatud eesmärgid, kuid teiselt poolt ei ole näha võimalusi, kuidas seda teha, kuna turutingimused ei ole paranemas. Nimetatud võib tekitada olukorra, kus ettevõtte juhtkond on nõus heade tulemuste nimel sooritama finantspettust. Balti riikide vastajad on juhtkonna surve olemasolu hinnanud keskmisega (60%) võrreldes madalamaks (39%). Magistratöo autori hinnangul võib olla selle põhjuseks Balti riikide väiksem majanduskeskkond, kus võrreldes Euroopa ja muu maailmaga, ei ole turu surve ettevõtetele nii suur. Näiteks aktiivse finantsturuga Suurbritannia vastajatest arvavad 75%, et nende ettevõtte juhtkonnal on surve esitada järgmise 12 kuu jooksul majandusüksuse häid finantstulemusi (Ibid).

Ernst & Young-i uuringus osalenutest veidi üle 1/3 arvab, et ettevõtted kajastavad tegelikest paremaid finantstulemusi (Ibid). Ülemaailmses pettuste uuringus on täheldatud, et 20% vastajatest on kuulnud, et nende ettevõttes on viimase 12 kuu jooksul paremate finantstulemuste saavutamiseks kasutatud vähemalt ühte järgmistest toimingutest (Ibid):

- 1) tulusid on kajastatud varem (kindlasti teadsid seda 9% vastajatest);
- 2) kulusid on kajastatud vähem (kindlasti teadsid seda 8% vastajatest) ja
- 3) klientidele on müüdud mittevajalikku kaupa, et saavutada soovitud müügitulemusi (kindlasti teadsid seda 6% vastajatest).

Vastustest nähtub, et ettevõtjad moonutavad paremate tulemuste nimel tahtlikult finantsaruandeid. Selle tulemusena peaksid audiitorid pettustele üha rohkem tähelepanu osutama ja tagama, et avalikustatud finantsaruanded kajastaksid olulises osas õigeid tulemusi.

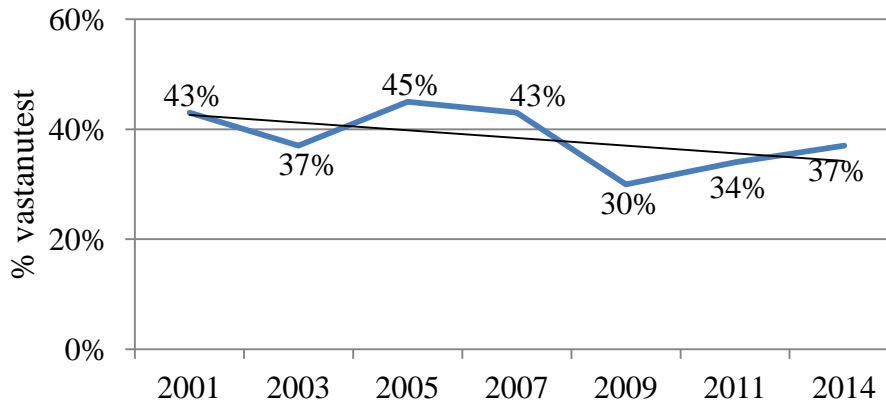
Lisaks ilmnis uuringust, et äritegevuse säilitamiseks või suurendamiseks on lubatud kingituste või teenuste (17% vastajatest), raha (16% vastajatest) ja meelelahutuse (13% vastajatest) pakkumine (Ibid). Analoogsed tulemused olid ka 2011. aastal ainult Euroopas läbi viidud uuringus (European... 2011).

Nimetatud uuringute tulemused kingituste, raha ja meelelahutuse pakkumise osas tekitavad magistritöö autoris muret, kuna paljud vastajad leiavad, et need on õigustatud. Korruptsioon kuulub aga samuti pettuse alla. Vandeaudiitoritel on äärmiselt keeruline tuvastada selliseid juhtumeid ja seetõttu teeb käesoleva magistritöö autor ettepaneku uurida seda teemat edaspidiste uurimistöode raames. Hoolimata sellest, et enamik uuringutes osalenutest leiab, et aruannete tahtlik väärkajastamine ei ole õigustatud, pannakse finantspettusi siiski toime.

Sagedasemad finantspettused

Pettuslikud finantsaruanded võivad eksitada panku, kreditore, tarnijaid ja investoreid, pannes neid langetama ebaõigeid otsuseid. Tänu sellele, et finantsaruannete informatsiooni kasutavad mitmed osapooled, on finantspettuste mõju väga suur.

PricewaterhouseCoopers (edaspidi PWC) viib igal aastal läbi globaalset majanduskuritegude uuringut („Global Economic Crime Survey“). 2014. aastal avalikustati 2013. aasta tulemused, miles osales üle 5 000 vastaja 95 riigist (Economic... 2014). PWC uuringus on esitatud aastate 2001–2014 majanduskuritegude avalikustamise määr, mis näitab, kui palju uuringus osalenutest on nimetatud kuritegudega kokku puutunud (vt joonis 1).

Joonis 1. Majanduskuritegude avalikustamise määr aastatel 2001–2014

Allikas: Economic... 2014

PWC uuringus hõlmab termin „majanduskuritegu“ järgnevat: varaobjektide omastamine (*asset misappropriation*), hangete pettused (*procurement fraud*), altkäemaks ja korruptsioon, küberkuriteod, raamatupidamispettused, inimressursipettused (*human resource fraud*), rahapesu, IP/andmete rikkumine/vargus, hüpoteegipettused (*mortgage fraud*), maksupettused, sisingitehingud (*insider trading*), konkurentsiseaduse pettused (*competition law/antitrust law fraud*) ja spionaaž (Economic... 2014).

Jooniselt 1 on näha, et kokkupuuted pettustega on üldjoones vähenemas, kuid alates 2010. aastast on määr taaskord suurenema hakanud. Joonisel 1 kujutatud kinnitab osaliselt ka magistratöö autori poolt esitatud väidet, et pärast majanduslangust võidakse hakata heade majandustulemuste nimel sooritama pettusi. Nimelt on alates 2010. aastast majanduskuritegude avalikustamise määr tõusma hakanud. Siinkohal peab arvestama, et nimetatud määra mõjutavad ka uuringus osalenud isikute kokkupuuted pettustega, samuti ka õiguskaitseasutuste aktiivsem tegevus, muudatused seadusandluses jms.

2014. aastal avaldatud PWC uuringu järgi olid vastajad kõige rohkem kokku puutunud (Economic... 2014):

- 1) varaobjektide omastamisega (69% vastanutest),
- 2) hangete pettustega (29% vastanutest),
- 3) altkäemaksu ja korrupsiooniga (27% vastanutest),
- 4) küberkuritegudega (24% vastanutest) ja
- 5) finantsaruannete pettustega (22% vastanutest).

Ka varasematel aastatel on olnud kõige rohkem kokkupuuteid varaobjektide omastamise, altkäemaksu, korrupsiooni ja raamatupidamispettustega, küberkuriteod lisati küsitluse 2011. aastal ja hangete pettused 2013. aastal (Ibid).

Detailse ülevaate tuvastatud pettustest ja nende maksumusest annab ACFE (Association of Certified Fraud Examiners) iga kahe aasta tagant kutsealastest pettustest (*occupational fraud*) ja kuritarvitustest koostatav aruanne („Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse“). ACFE aruandes jaotatakse kutsealane pettus kolmeks: varaobjektide omastamine, korrupsioon ja finantsaruannete pettused (Report... 2012). Tabelis 1 on esitatud andmed kutsealaste pettuste esinemise ja rahalise kahju kohta liikide lõikes.

Tabel 1. Kutsealaste pettuste esinemine ja nende rahaline kahju aastal 2012

Kutsealane pettus	% juhtumitest*	Rahaline kahju (mln USD)
Varaobjektide omastamine	87	0,12
Korrupsioon	33	0,25
Finantsaruannete pettused	8	1,00

Allikas: Autori koostatud ACFE aruande alusel

Märkused. *Juhtumite protsentuaalne jagunemine ületab 100%, kuna üks pettusejuhtum võib hõlmata mitut kutsealase pettuse liiki

Viimati viidi ACFE uuring läbi 2012. aastal ja selle tulemusena on esitatud statistiline informatsioon 1 388 juhtumi kohta, mida on uurinud pettuste audiitorid (*certified fraud examiner – CFE*) üle maailma (Report... 2012). Tabelist 1 on näha, et kõige enam pannakse toime varaobjektide omastamist (87% juhtumitest), millele järgneb korruptsioon (33%) ja finantsaruannete pettused (8%). Kuigi finantsaruannete pettusi oli arvuliselt kõige vähem, oli nende poolt tekitatud rahaline kahju kõige suurem – ligi 1 mln dollarit. ACFE aruandes on esile toodud, et pettus kestab keskmiselt 18 kuud ja ettevõtted kaotavad tänu sellele iga aasta hinnanguliselt 5% müügitulust (Ibid). Nii PWC kui ka ACFE uuringute kohaselt pannakse kõige rohkem toime vabaobjektide omastamist – mõlema aruande alusel rohkem kui pooltel kordadel. Sellele järgnes korruptsioon ja viimasena finantsaruannete pettused. Magistritöö autor küsis ka Eesti vandeaudiitoritelt, milliste pettustega nad on kokku puutunud – tulemused on esitatud alapeatükis 2.2.2.

ACFE aruandes on määratud kindlaks, et pettusi tuvastatakse kõige rohkem tänu vihjetele (43% juhtumitest), juhtkonna kontrollidele (15% juhtumitest) ja siseauditile (14% juhtumitest). Kõige kulukamad on politsei tuvastatud pettused, kuigi nad tegid kindlaks vaid 3% juhtumitest, oli nende juhtumite rahaline kahju ligi 1 mln dollarit. Seevastu vihjete kaudu tuvastatud pettuste suurus oli 0,1 mln dollarit. Välisaudiitorid tuvastasid 3% pettusejuhtumitest, mille rahaline kahju oli 0,4 mln dollarit. (Ibid)

Esitatud statistika ilmestab väga hästi, et pettuste mõju hindamisel ei saa tugineda ainult esinenud juhtumite arvule, arvestada tuleb ka nende rahalist kahju. Tulemused näitavad, et ettevõtte sisemised kontrollid (vihjed, juhtkonna järelevalve ja siseaudit) on pettuste tuvastamisel tõhusamad kui välisaudiitorid. Nimetatu on arusaadav, kuna ettevõtete parem tundmine võimaldab tuvastada pettusi kiiremini. Samas, kui tegemist on kokkumänguga ettevõtte töötajate ja/või juhtkonna poolt, on seda võimalik tuvastada kas vihjete või väliste osapoolte abil.

Pettusejuhtumid ja nende tagajärjed

Albrecht *et al* järgi on enamike tuntud pettusejuhtumite uurimisel (Enron (2001), WorldCom (2002), Adelphia 2002), Parmalat (2003), Royal Ahold (2003) jpt) leitud, et audiitor oleks pidanud pettuse tuvastama (2008, 2). Juhtumite avastamise järgselt toimusid audiitorbüroode suhtes mitmed kohtuvaidlused (Ibid). Kassem ja Higson toovad esile, et ka teised uuringud on avalikustanud, et pettuslikud finantsaruanded on välisaudiitoritele suureks probleemiks (2012, 286). Pettuste mittetuvastamine põhjustab audiitorbüroodele mainekahju

ja lõpuks ka avalikkuse rahulolematuse audiitorteenustega (Ibid). Käesolevas magistritöös on analüüsitud Eesti ja USA kolme pettusejuhtumit. Juhtumiuuringu käigus püüab autor välja tuua viiteid asjaoludele, miks audiitorid pettust ei tuvastatud. Juhtumiuuringte läbiviimine ja tulemused on esitatud alapeatükis 2.3.2.

Eestis kannab audiitorettevõtja varalist vastutust kliendile või kolmandale isikule audiitorteenuse osutamise eest süüliselt tekitatud otsese varalise kahju eest (Audiitorteenuse seadus¹ § 62). Vastutuse ülempiiriks on kümnekordne kliendilepingu tasu (Ibid). Magistritöö autorile teadaolevalt puuduvad Eesti kohtupraktikas juhtumid, kus oleks kohtusse antud mõni audiitorettevõtja.

Võrreldes audiitorbüroodega põhjustab finantspettuse ilmsikstulek suuremat kahju ettevõtetele. Pettuse tagajärjedeks võivad olla: mainekahju, uurimise läbiviimine, negatiivne turu reaktsioon, samuti ka võlausaldajate, investorite, tarnijate ja ka klientide kaotamine. Lisaks nimetatule võib pettus põhjustada rahalist kahju, mis võib isegi ettevõtte äritegevuse lõpetada (näiteks Enron, WorldCom jpt).

2010. aastal avaldas COSO (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission) aruande, mis sisaldas USA börsil noteeritud ettevõtjate (*public companies*) pettuslike finantsaruannete analüüsi aastatel 1998–2007. Koostatud aruandest selgub, et pärast pettuse tuvastamist langes nende ettevõtete aktsia hind keskmiselt 17% ja koguni 47% olid sunnitud börsilt lahkuma. 28% ettevõtetest pankrotistusid või likvideeriti ning 62% pidid müüma oma vara. USA-s määrab SEC (Securities and Exchange Commission) pettuse sooritanud ettevõtetele ka trahve. Aruande järgi karistati 347 ettevõtet, neist 221 said trahvi, kokku 2,74 mld dollarit, ja 146-l tuli loovutada illegaalselt teenitud tulu (*disgorgement*), kokku 2,6 mld dollarit. (Fraudulent... 2010)

Kokkuvõtlikult võib märkida, et finantspettused on sagenenud ja neid on aset leidnud mitmetes tuntud ettevõtetes. Tuvastatud pettused on olnud ka auditeerimise standardite täiendamise üheks põhjuseks. Alljärgnevalt on standardite täiendusi täpsemalt käsitletud.

¹ Jõustunud 08.03.2010

1.2. Audiitoritele esitatud nõuete täiendamine rahvusvahelistes auditeerimise standardites

USA-s kehtivad audiitoritele GAAS standardid (Generally Accepted Auditing Standards), mida annab välja ASB (Auditing Standards Board), mis kuulub AICPA (American Institute of Certified Public Accountants) alla. GAAS koosneb kolmest üldisest standardist (*general standards*), kolmest rakendusstandardist (*fieldwork standards*) ja neljast raporteerimise standardist (*reporting standards*) (AICPA...). Nimetatud standardid põhinevad SAS-del (Statement of Auditing Standards), mida annab välja samuti ASB ja need kehtivad börsil noteerimata ettevõtete auditeerimiseks (Ibid). Neile, kelle aktsiatega on võimalik börsil kaubelda, kehtivad PCAOB (Public Company Accounting Oversight Board) standardid lühendiga AU (Auditing Standards) (PCAOB...). Euroopas kehtivad ISA standardid, mida annab välja IAASB (International Auditing and Assurance Standards Board), mis kuulub IFAC-i (International Federation of Accountants) alla. ISA-d kehtivad mõlemale – nii börsil noteeritud kui ka noteerimata ettevõtetele.

USA-s käsitleb pettuste auditeerimisega seotud tegevusi alates 15. detsembrist 2012 AU-C *Section* 240 „Pettusega arvestamine finantsaruannete auditis“ (Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit). Euroopas, sh ka Eestis käsitleb pettuste auditeerimisega seotud tegevusi alates 15. detsembrist 2009 ISA 240 „Audiitori kohustused finantsaruannete auditeerimisel seoses pettusega“ (The Auditor’s Responsibilities Relating to Fraud in an Audit of Financial Statements). Järgnevalt toob magistritöö autor esile, milliseid täiendusi on tehtud aastate jooksul mõlemas standardis, keskendudes rohkem viimastele versioonidele.

1.2.1. USA auditeerimise standardite täiendamine

AICPA väljastas 1988. aastal SAS 53 „Audiitori kohustused tuvastada ja raporteerida vigadest ja ebaregulaarsustest“ (The Auditor’s Responsibility to Detect and Report Errors and Irregularities). Standardi järgi vastutas audiitor vigade ja ebaregulaarsuste eest, mis mõjutasid oluliselt finantsaruandlust. Kriitikud väitsid, et standard ei selgitanud, kuidas eristada vigu ebaregulaarsustest ja seostada neid võimalike pettustega. Samuti leiti, et standard ei osutanud

piisavalt tähelepanu audiitori kvalifikatsioonile, organisatsiooni näitajatele ja auditiprotseduuridele. (Kassem, Higson 2012, 284)

Vastuseks tuvastatud puudustele väljastas AICPA 1997. aastal SAS 82 „Pettusega arvestamine finantsaruannete auditis“ (Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit). Uus standard eristas selgelt vigu ja ebaregulaarsusi ning nõudis, et audiitorid saavutaksid auditi teostamisel põhjendatud kindluse, et aruandes ei esineks pettusest või veast tulenevaid olulisi väärkajastamisi. Standard pakkus ka juhiseid, kuidas peaks audiitor nõutut saavutama: millised on kõrgema riskiga valdkonnad, kuidas peaks neile reageerima, kuidas hindama lähtuvalt riskidest testide mahtu ja kuidas suhelda juhtkonna, auditikomitee jms pettuste teemal. (Kassem, Higson 2012, 284)

Kriitikud leidsid, et uus standard võib muuta olukorda halvemaks, kuna sellega on loodud kontroll-lehtede mentaliteet (*checklist mentality*), mille abil kirja pandud riskid ei hõlma kunagi kõiki võimalikke pettuse ilminguid. Toodi ka esile, et audiitorid täitsid kontroll-lehti, tegemata seejuures praktilisi toiminguid. On ka arvatud, et SAS-s 82 kirjeldatud näitajad on subjektiivsed ning neid on raske hinnata. (Ibid)

Magistritöö autor nõustub osaliselt Kassem'i ja Higson'i seisukohtadega. Autor arvab, et ühest küljest on kontroll-lehtede kasutamine hea, kuna see annab audiitorile ette kindlad riskid, mille esinemist tuleb testida. Nimetatu tagab, et audiitor on kontrollinud vähemalt kõige levinumaid riske. Teisest küljest võib kontroll-lehtede kasutamine vähendada iseseisvat mõtlemist ja seetõttu ei pruugi audiitor tuvastada sellist riski või pettust, mida pole kontroll-lehel nimetatud. Kui võrrelda omavahel kahte võimalust: 1) kasutada kontroll-lehti ja testida selles nimetatut või 2) lasta audiitoril iseseisvalt riskikohti ja kontrollitoimingud määrata, siis pooldab töö autor esimest varianti. Seda põhjusel, et siis on audiitor vähemalt kõige levinumaid riske ja pettusi kontrollinud.

Shelton *et al* on tõdenud, et SAS 82 ei sisaldanud kõiki akadeemilistes uuringutes esile toodud riskifaktoreid (2001). Samuti toodi esile, et standardi nõuded ei taga, et audiitor valiks tuvastatud riskide maandamiseks õige protseduuri (Ibid). SAS 82 kehtivuse ajal leidsid aset mitmed tuntud pettuste skandaalid ja nendest ajendatult asusid auditeerimise standardite väljatöötajad suurendama välisaudiitorite kohustusi seoses pettustega.

Pärast suuremaid skandaale väljastasid NYSE ja NASDAQ väärtpaberibörsid noteeritud ettevõtetele uued reeglid. Muu seas nõuti, et nõukogu määraks finantsaruannete järelevalve teostajaks sõltumatu auditikomitee (Albrecht *et al* 2008, 7). 2002. aastal

allkirjastas USA tollane president G. W. Bush Sarbanes-Oxley akti, milles nõuti mitmeid täiendusi (Ibid):

- Audiitorid peavad aru andma auditikomiteele, mitte juhtkonnale;
- Juhtiv auditi partner ja järelevalve partner peavad roteeruma iga viie aasta tagant;
- Börsil noteeritud ettevõttele ei saa pakkuda audiitorteenuseid firma, kelle tippjuhtkonnast keegi töötas või auditeeris viimase aasta jooksul seda ettevõtet;
- Auditikomitee peab sätestama protseduurid töötajate kaebuste ja anonüümsete vihjetega tegelemiseks;
- Auditikomitee iga liige peab olema nõukogu liige ja ta peab olema iseseisev, saades tasu ainult nõukogu liikmeks olemise eest.

Parema ülevaade saamiseks audiitorite kohustusest pettuste tuvastamisel, asutati PCAOB. Asutuse üheks ülesandeks on kehtestada auditi, kvaliteedikontrolli, eetika ja sõltumatus standardeid (Albrecht *et al* 2008, 7). Alates sellest ajast on PCAOB koostanud 16 eraldiseisvat standardit ja kiitnud heaks mitmeid standardeid, teiste seas ka AU-316 „Pettusega arvestamine finantsaruannete auditis“ (Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit), mis põhineb suuresti SAS-1 99 (PCAOB...).

AICPA täiendas SAS 82 ja andis välja 2002. aastal SAS 99 „Pettusega arvestamine finantsaruannete auditis“ (Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit). Uue standardiga laiendati auditiprotseduure ja audiitorilt nõuti auditi läbiviimist kutsealase skeptitsismiga, vältides liigset toetumist juhtkonna esitustele (Kassem, Higson 2012, 285). Standardisse lisati ka nõue, et auditi töövõtumeeskonnas tuleb arutada olulisi väärkajastamise riske, identifitseerida juhtkonna stiimuleid, võimalusi ja ratsionaliseeritust pettuse toimepanekuks (Ibid).

Kokkuvõtlikult võib märkida, et SAS 99 tulekuga lisandusid järgmised nõuded (Marczewski, Akers 2005, 38):

- Tuleb säilitada kutsealast skeptitsismi;
- Auditi töövõtumeeskonnas peab arutama pettuseriske;
- Pettuseriskide kohta tuleb rohkem informatsiooni koguda;
- Auditeeritava personalilt (mitte ainult tippjuhtkonnalt ja raamatupidajatelt) tuleb teha rohkem järelepärimisi;
- Auditiprotseduure tuleb teha lähtuvalt identifitseeritud riskidest;

- Kogu auditi vältel tuleb osutada rohkem tähelepanu pettuseriski teguritele ja näitajatele;
- Suurenesid pettuseriskide hindamine ja dokumenteerimise nõuded.

Ramos üldistab, et uus standard paneb audiitoreid rohkem riske hindama. Standardi järgi ei tohi audiitorid liiga palju tugineda auditeeritava esitustele ja selle asemel tuleb audit läbi viia skeptilise suhtumise ning kaheldava meelega. Lisaks ei tohi audiitor arvestada varasemaid suhteid kliendiga ega eeldada nende ausust. (Ramos 2003, 28) Uue nõudena käsitleb standard töövõtumeeskonnas arutelude (*brainstorming*) pidamist.

Ramose hinnangul on arutelude peamine eesmärk see, et tänu vilunud audiitorite kogemustele omandab kogu töövõtumeeskond parema arusaamise, kuidas võidakse ettevõttes toime panna ja varjata pettust (2003, 28–29). Ta rõhutab, et ka aruteludel tuleb kasutada kaheldavat meelt ja skeptitsismi, mis mõjutab kogu auditit, muutes teostatavad protseduurid palju efektiivsemaks (Ibid). Ka Carpenter leiab, et ajurünnaku kasutamine suurendab pettuseriskide hindamise kvaliteeti (2007). Magistritöö autori hinnangul on arutelu töövõtumeeskonnas väga hea meetod pettuseriskide hindamiseks. Siiski tuleb meeles pidada, et audiitorite varasemate kogemuste jagamine võib olla subjektiivne ja just liiga pikaajaliste või heade kliendisuhete tõttu ei pruugi nende hinnangud olla objektiivsed.

Coeneni hinnangul on SAS 99 eesmärk parendada audiitori tegevust ja suurendada pettuste tuvastamise tõenäolisust. Tema arvates ei muutnud aga uus standard audiitori kohustust pettust tuvastada. Ta selgitab, et isegi kui SAS 99 nõuab arutelude läbi viimist töövõtumeeskonnas ja kutsealase skeptitsismi säilitamist, ei tähenda see, et audiitori kohustus pettusi tuvastada oleks suurenenud. Coeneni hinnangul on standard ise ka üks osa auditi ootuste lahknevusest (täpsemalt käsitletud alapeatükis 1.3). Ta leiab, et kui finantsaruannete kasutajad teavad, et audiitoritele on kehtestatud täiesti eraldi standard pettuste tuvastamiseks, siis eeldatakse, et nad on pühendunud pettuste otsimisele. (Coenen 2008, 115) Magistritöö autor nõustub Coeneni esitatud arvamusega ja leiab, et finantsaruannete kasutajatel võib tõesti selline arusaamine tekkida. Autori hinnangul aitaks siinkohal auditi piirangute laialdasem selgitamine, millest on kirjutatud ka käesoleva magistritöö alapeatükis 2.2.2.

SAS 99 kohta on kriitikat avaldanud ka Ameerika CPA (Certified Public Accountant) Gary D. Zeune, kes leiab, et esimese asjana on valesti uue standardi nimetus – „Pettusega arvestamine finantsaruannete auditis“ (Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit). Tema hinnangul peaks standardi nimetus olema otsekohesem, näiteks „Audiitori

kohustus tuvastada pettusi“ (The Auditor’s Responsibility to Detect Fraud). Lisaks leiab ta, et standard on liiga soovituslik. Näiteks, selle asemel, et nõuda audiitoritelt üllatusauditite läbiviimist, soovitatakse seda protseduuri arvesse võtta (*consider*). (Zeune, 2)

Töö autor nõustub Zeune hinnanguga, kuna sõnad „soovitab“, „peaks“ ja väljend „arvesse võtma“ on kaheti mõistetavad ning need võimaldavad audiitoritel valida, kas teha midagi või mitte. Võrreldes omavahel USA-s ja Euroopas kehtivaid standardeid, ilmneb, et USA standardis kirjutatakse, mida audiitor peaks tegema (*auditor should*). ISA aga ütleb, mida audiitor peab tegema (*auditor shall*). Nimetatud erisust on käsitletud pikemalt alapeatükis 2.1.1.

Zeune kirjutab oma artiklis, et tema hinnangul on üheks auditi ootuste lahknevuse põhjuseks ka see, et mõned audiitorid arvavad, et SAS 99 nõuded on nn „maksimumprogramm“ (Zeune, 2). Samas tõdeb ta, et mitmed eksperdid on märkinud, et standardis nõutu on miinimum, mida tuleb pettuste tuvastamiseks teha (Ibid). Siinkohal nõustub töö autor taaskord Zeune arvamusega ja leiab, et samad väited kehtivad ka ISA 240 kohta. Autor kutsub üles edaspidistes töodes uurima, millisteks peavad ISA nõudeid Eesti vandeaudiitorid laiemalt.

2004. aastal alustas ASB selguse projekti („Clarity Project“), mille eesmärk oli muuta GAAS standardid paremini loetavaks, arusaadavamaks ja rakendatavaks. Projekti käigus uuendati ja ühtlustati standardeid ISA-dega. Kogu protsess käis sama-aegselt IAASB selguse projektiga (kirjeldatud järgmises alapunktis). Selgitatud standardid väljastati ühe koondnimetusega – SAS 122, mis hõlmab kõik uuendatud standardeid. Kui varasemalt käsitles pettusi AU-316, siis nüüdsest *Section 240*, sealjuures jäi standardi nimetus samaks. (The AICPA...)

Section 240 erineb SAS 99-st väga vähe. AICPA koostatud standardite võrdluse kokkuvõttes on esile toodud, et uuendamise käigus ühtlustati pettuse definitsiooni ISA standardiga kokkusobivamaks (Summary... 2014). Magistr töö autor käsitleb ISA-s ja *Section 240*-s audiitoritele esitatud nõuete erinevusi alapeatükis 2.1.2.

1.2.2. Euroopa auditeerimise standardite täiendamine

Üldiselt võib väita, et ISA standardid on koostatud peamiselt USA standardite alusel. Kuna ISA täiendamised kattuvad SAS omadega, siis selgitab magistritöö autor käesolevas alapunktis neid vaid põgusalt.

2001. aastal väljastas IAPC² (International Accounting Policy Committee) ISA 240, mis põhines SAS 82-1. Samal ajal toimus SAS 82 uuendamine ja 2002. aastal väljastati SAS 99. ISA 240 asuti täiendama samal aastal ja uus versioon, mille aluseks oli SAS 99, väljastati 2004. aastal. Uuendatud standard sisaldas SAS 99-ga samu põhimõtteid: pettust eristati veast ja täpsustati, et audiitori jaoks on olulised pettuslikest finantsaruannetest ja varaobjektide seadusevastasest omastamisest tulenevad väärkajastamised. Samuti nõudis standard audiitorilt kutsealase skeptitsismi rakendamist ja töövõtumeeskonnas pettuste teemalise arutelu läbi viimist. (IFAC...) Uuenduse käigus muudeti ka ISA struktuuri – eristati nõuded, rakendus- ja muu selgitav materjal ning lisaks sellele asendati mitmes punktis „*auditor should*“ väljendiga „*auditor shall*“ (Mapping... 2004).

2004. aastal alustas IAASB selguse projekti („Clarity project“), mille eesmärk oli muuta ISA standardid arusaadavamaks (Clarity... 2014). Projekti raames täiendati taaskord ISA 240 nõudeid ja 2009. aastal hakkas kehtima selgitatud ISA 240. Projekti raames soovis IAASB saada tagasisidet ISA standardite rakendamisest. Järgnevalt on esitatud olulisemad arutelud ja seisukohad ISA 240 kohta.

Tagasiside andjad leidsid, et täpsustamist vajab väljendi „*shall consider*“ kasutamine. Mitme vastaja jaoks oli arusaamatu selle tähendus. Selle tulemusena vaatas IAASB uuesti kõik standardid läbi ja leidis, et „*shall consider*“ väljendab põhjendatud käitumist (*reasonable action*) ja seda eriti olukordades, kus audiitor peab hindama asjaolude kohaldatavust (*applicability*) otsuse langetamisel või tegevussuuna muutmisel. IAASB hinnangul on kõikides standardites kasutatavad väljendid põhjendatud. (Basis... 2006)

Kehtivas ISA-s 240 kasutatakse nimetatud väljendit ühe korra, lõigus 23. Selles nõutakse, et audiitor peab kaaluma (*shall consider*), kas muu omandatud informatsioon võib osutada pettusest tulenevad olulise väärkajastamise riskidele. Magistritöö autori hinnangul on väljendi kasutamine antud juhul arusaadav.

² Uue nimega IAASB

Uues standardis on nõutud, et audiitor peab eeldama, et müügitulu kajastamisel võib esineda pettuserisk. Tagasiside käigus avaldati kahtlust, kas nõue kehtib kõikide auditeeritavate suhtes ja kas on kohane eristada müügituluga seotud pettusi, kui võib esineda muid tähelepanu vajavaid valdkondi. IAASB hinnangul võib müügituluga seotud pettus eksisteerida iga suurusega ettevõttes ja see peab olema audiitori jaoks oluline valdkond. (Basis...) Autori hinnangul on müügituluga seotud pettuste tähtsustamine samuti põhjendatud. Autor mõistab ka tagasiside andjate seisukohta ning leiab, et standard ei tohi kindlasti tekitada audiitorites arusaama, et ainult müügituluga seotud pettused on olulised.

2009. aastal algatas IAASB uute selgitatud ISA-de rakendamise monitooringu (ISA Implementation Monitoring), millel oli kaks faasi (Clarified... 2013):

- 1) saada tagasisidet uute, selgitatud standardite rakendamisest ja
- 2) teostada järelkontroll nende kasutamisest, et teha kindlaks, kas standardeid on vaja täiendada.

2013. aastal lõpetati teine etapp, mille raames saadeti küsitlus mitmetele audiitorbüroodele, institutsioonidele ja teistele asjakohastele huvigruppidele. Kuigi küsitlusele saadi suhteliselt vähe vastuseid ja tulemusi ei saa üldistada, tasub need siiski esile tuua. ISA-d, millest vastajad ei saanud aru ja mida tuleks nende hinnangul muuta, olid järgmised: 240, 315³, 320⁴, 520⁵, 600⁶ ja 620⁷. (Ibid)

Nagu näha, kajastub loetelus ka ISA 240. Vastajad tõid esile, et mõnede audiitorite jaoks on müügitulu automaatselt seotud pettuseriskiga, mistõttu määratakse selle risk alati märkimisväärseks. Teised aga lükkavad selle eelduse ilma põhjendusteta ümber, järgimata seejuures ISA 240 lõikes 47 toodud dokumenteerimise nõudeid. ISA 200 kohta tõid vastajad esile, et täiendamist vajaks „kutsealase skeptitsismi“ kontseptsioon, eriti juhtkonna hinnangute osas. Viimast pole aga IAASB hinnanud oluliseks, kuna mõiste läbib mitmeid ISA-sid ja seetõttu tuleks probleemiga tegelemiseks hinnata neid kõiki. Saadud tulemusi kasutatakse sisendina edaspidistes standardite täiendamisega seotud toimingutes. (Clarified... 2013)

³ Olulise väärkajastamise riskide tuvastamine ja hindamine majandusüksusest ja selle keskkonnast arusaamise kaudu. ISA (EE) 315

⁴ Olulisus auditi planeerimisel ja läbiviimisel. ISA (EE) 320

⁵ Analüütilised protseduurid. ISA (EE) 520

⁶ Spetsiaalselt arvesse võetavad asjaolud - grupi finantsaruannete auditid (sh komponendi audiitorite töö). ISA (EE) 600

⁷ Audiitori eksperdi töö kasutamine. ISA (EE) 620

Esile toodud puudused on magistritöö autori hinnangul väga spetsiifilised ja kokkuvõtlikult võib märkida, et audiitoritel ei ole standarditest arusaamisega probleeme.

Eestis kehtib täiendatud ISA 240 alates 15. detsembrist 2009. Varasemalt kehtis Eestis Auditeerimiseeskiri⁸, mis sätestas muu hulgas auditeerimise põhimõtted, selle planeerimise ja läbiviimise ning kehtestas dokumenteerimismõuded. Eeskirja koostamisel oli kasutatud rahvusvahelisi auditeerimise standardeid.

Eestis hindab Audiitorkogu kvaliteedikontrolli raames rahvusvaheliste auditeerimise standardite järgimist. Nimetatud kontrolli tulemusena teeb Audiitorkogu juhatus otsuse (Audiitorkogu ...):

- 1) audiitorteenuse kvaliteet vastab nõuetele, võimalik täiustamine;
- 2) audiitorteenuse kvaliteet on vastuvõetav, esinesid puudused ja täiustamine nõutav;
- 3) audiitorteenuse kvaliteedis esinesid märkimisväärsed puudused, oluline täiustamine nõutav.

Audiitorkogu kvaliteedikontrolli korra lisa 7 järgi hinnatakse nõuete täitmist (eristatakse: täidetud, täitmata, täidetud osaliselt või mitte-asjakohane) standardite lõikes (Ibid). Kahjuks ei avalikusta Audiitorkogu kvaliteedikontrolli tulemusi standardite kaupa. Magistritöö autor küsis ka Audiitorkogult otse, kas neil oleks võimalik avalikustada üldist infot ISA 240 nõuete järgmise kohta, kuid kahjuks ei saadud seda teha (Isiklik e-kiri Audiitorkogult).

Lisaks küsis autor ka Eesti vandeaudiitoritelt arvamusi ISA 240 kohta ja need on toodud alapeatükis 2.2.2. Magistritöös keskendutakse edaspidi 2009. aastal kehtima hakanud ISA-le 240. Järgnevas alapeatükis selgitatakse vandeaudiitoritele esitatud nõudeid pettuste tuvastamisel.

1.3. Nõuded audiitoritele pettuste tuvastamisel

Vandeaudiitoriks loetakse Eestis isikut, kes on sooritanud arvestusala eksperdi kutseeksami raamatupidamise ja vandeaudiitori eriosa ning kellele on rahandusministri otsusega antud vandeaudiitori kutse ja kes on andnud vande (Audiitortegevuse seadus, § 3)

⁸ Vastu võetud 15.06.2000

Vandeaudiitorid peavad täitma vandeaudiitori kutsetegevuse standardeid, üheks neist on ka ISA-d. Käesolevas töös kasutatakse mõistet „audiitor“, mis hõlmab välisaudiitoreid.

Trompeter *el al* hinnangul kehastab audit pettuste osas kahte peamist rolli: tõkestamine (*deterrence*) ja tuvastamine (*detection*), kuid audiitori peamine roll on siiski pettuste tuvastamine (2013, 103). ISA 240 järgi peab audiitor omandama põhjendatud kindluse, et finantsaruanded tervikuna ei sisaldaks kas pettusest või veast tulenevat olulist väärkajastamist (Audiitori... 2009). Rahvusvaheline auditeerimise standard ei defineeri selgelt, mida tähendab termin „põhjendatud kindlus“ (*reasonable assurance*). ISA 200 definitsioon põhjendatud kindluse kohta on järgmine: finantsaruannete auditi kontekstis kindluse kõrge, kuid mitte absoluutne tase (Sõltumatu... 2009). Autor nõustub PCAOB arutlusega, milles on leitud, et selle asemel, et defineerida, mis on põhjendatud kindlus, defineerib ISA, mis põhjendatud kindlus ei ole (Standing... 2005).

PCAOB hinnangul põhjustab selge definitsiooni puudumine olukorra, kus mõlemad, nii audiitorid kui ka finantsaruannete kasutajad, võivad ekslikult aru saada, millise kindluse peab audiitor omandama arvamuse avaldamiseks (Standing... 2005). Autor on ka selle arvamusega nõus ning leiab, et selge arusaama puudumine võib olla audiitorite ja huvigruppide vahel tekkiva auditi ootuste lahknevuse üheks põhjuseks (*audit expectation gap*). Enamasti tuuakse tekkinud lahknevuse põhjuseks ühiskonna ebarealistlikud ootused auditi suhtes, kuid Porter on uurinud seda teemat sügavamalt. Tema hinnangul on auditi ootuste lahknevuse põhjusteks (Porter 1993, 50):

- 1) Mõistlikkuse lahknevus (*reasonableness gap*) – lahknevus selle vahel, mis saavutusi ühiskond audiitoritelt ootab ja mida oleks audiitoritelt mõistlik oodata;
- 2) Teostatavuse lahknevus (*performance gap*) – lahknevus selle vahel, mis saavutusi on ühiskonnal mõistlik audiitoritelt oodata ja mida tajutakse, et audiitoritelt oodatakse.

Porter leiab, et audiitoritelt saaks kohustuste täitmist mõistlikult oodata ainult siis, kui need on majanduslikult kasulikud (*cost-beneficial*) (1993, 62). Suuremate audiitorbüroode⁹ tegevjuhid väidavad samuti, et ootuste lahknevus tekib audiitori võimetusest tuvastada pettus mõistliku kuluga (Kassem, Higson 2012, 287). Nemad arvavad, et on vaja täiendavaid ideid, kuidas suurendada pettuste tuvastamist (Ibid). Magistritöö autor tuleb selle teema juurde tagasi teises peatükis.

⁹ PriceWaterhouseCoopers, Deloitte, Ernst & Young, BDO International, KPMG International ja Grant Thornton International

ISA 240 sätestab selgelt, et audiitor ei pea määrama juriidiliselt kindlaks, kas pettus on tegelikult toimunud. Samas, nagu ka varasemalt välja toodud, peab audiitor omandama põhjendatud kindluse, et finantsaruanded tervikuna ei sisaldaks kas pettusest või veast tulenevat olulist väärkajastamist. Põhjendatud kindluse omandamisel on audiitor kohustatud säilitama kutsealast skeptitsismi kogu auditi vältel. Ta peab võtma arvesse kontrollimehhanismide eiramise võimalikkust ja teadvustama, et auditiprotseduurid ei pruugi olla piisavad, et tuvastada pettusest tulenevat olulist väärkajastamist. (Audiitori... 2009)

ISA 200 järgi on kutsealane skeptitsism hoiak, mille hulka kuuluvad kahtlev mõtlemisviis, valvsus tingimuste suhtes, mis võivad osutada kas veast või pettusest tingitud võimalikule väärkajastamisele ja auditi tõendusmaterjali kriitiline hindamine (Sõltumatu... 2009). Kutsealane skeptitsism on individuaalne ning sõltub paljuski sellest, millised on audiitori iseloomuomadused. Trompeter *et al* on tõdenud, et audiitoritelt oodatakse seoses pettuste tuvastamisega skeptitsismi suurenemist (2013, 304). Kassem ja Higson on seevastu tuvastanud, et audiitori kutsealane skeptitsism langeb, kui kogemused suurenevad (2012, 287). Viimane võib olla põhjustatud sellest, et audiitoril on auditeeritavaga pikaajalised või kohati liiga head suhted. Need võivad mõjutada ka audiitorit arvamust. Hassink *et al* on toonud oma artiklis esile, et aegade jooksul on tuvastatud mõningaid juhtumeid, kus audiitorid on olnud teadlikud pettusest, kuid pole seda avalikustanud, kuna ei ole soovitud kahjustada suhteid kliendiga (2010, 864).

Hogan võtab oma uurimuses kokku neli peamist tegurit, mis mõjutavad pettuslikest finantsaruannetest raporteerimist (2008, 236):

- 1) audiitorbüroo suurus;
- 2) audiitori teadmised ettevõtte tegevusharust;
- 3) kliendisuhete pikkus ja
- 4) audiitori kogemus.

On leitud, et finantsaruannete pettus leiab suurema tõenäosusega aset esimese kolme töövõtuaasta jooksul (Hogan 2008, 236). Hogan lisab, et ka aja ja eelarve surve ning vastutus ülemuste ees võivad mõjutada audiitorit pettuse indikaatorite hindamisel (Ibid, 236). Braun väidab, et isegi, kui audiitoril oleks rohkem aega keskenduda pettuse vihjetele, ei pruugi need pettuse tuvastamiseni viia (2000, 256). Magistritöö autor käsitleb nimetatud teemat teises peatükis.

ISA 240 järgi on audiitori jaoks olulised kahte tüüpi tahtlikud väärkajastamised – pettuslikud finantsaruanded ja varaobjektide seadusevastane omastamine (Audiitori... 2009). Sealjuures peab audiitor muretsema ainult selle pettuse pärast, mis põhjustab finantsaruannetes olulist väärkajastamist (Ibid). Nimetatu on põhjustanud eriarvamusi: kas audiitor peab tegelema kõikide tuvastatud pettuse juhtumitega ja hindama nende mõju finantsaruandele või peab audiitor tegelema ainult oluliste pettustega. ISA 450 sätestab, kuidas tuleb hinnata auditi käigus tuvastatud väärkajastamist. Nimetatud standardi järgi tuleb iga üksiku väärkajastamise puhul hinnata selle mõju asjakohastele tehinguklassidele, kontosaldodele või avalikustatavale informatsioonile, kaasa arvatud, kas olulisuse taset on ületatud (Auditi... 2009). Lisaks peab audiitor koguma kokku auditi käigus tuvastatud väärkajastamised, välja arvatud need, mis on tühised (Ibid). Järelikult nõuab ISA, et audiitor peab hindama kõikide tuvastatud väärkajastamiste mõju.

Audiitor peab arvestama, et pettusest tuleneva olulise väärkajastamise mitteavastamise risk on kõrgem, kui veast tuleneva olulise väärkajastamise mitteavastamise risk, kuna pettusega võivad kaasneda keerulised ja hoolikalt organiseeritud skeemid, mille avastamine on keeruline. Audiitori suutlikkus avastada pettust sõltub suuresti välistest teguritest, nagu toimepanija oskuslikkus, manipuleerimise ja kokkumängu sagedus ning ulatus, toimepaneivate isikute positsioon ametiredelil ning olulist osa omab ka manipuleeritud summade suurus. Standard toob välja ka riski, et audiitor ei pruugi avastada juhtkonnapoolseid pettuseid, kuna just juhtkond on positsioonil, mis võimaldab otseselt või kaudselt manipuleerida arvestusandmetega ning esitada pettuslikku finantsinfot või eirata kontrolliprotseduure. (Audiitori... 2009)

ISA 240 järgi on audiitoril seoses pettustega kolm peamist eesmärki (Ibid):

- 1) tuvastada ja hinnata finantsaruannete pettusest tuleneva olulise väärkajastamise riske;
- 2) omandada piisavalt asjakohane auditi tõendusmaterjal seoses pettusest tuleneva olulise väärkajastamise hinnatud riskidega, kavandades ja rakendades asjakohaseid vastuseid ja
- 3) vastata asjakohaselt auditi käigus tuvastatud või kahtlustatud pettusele.

Juhul, kui audiitor tuvastab auditi käigus asjaolusid, mis viitavad sellele, et dokumendid ei ole autentsed või et dokumentides olevad andmed on muudetud, siis peab audiitor juhtumit edasi uurima. Audiitor ei pea ise hindama dokumentide ehtsust, küll aga

tuleb vajadusel kinnitada dokument otse kolmandate osapooltega või kasutada eksperdi abi dokumendi autentsuse hindamisel. (Ibid) Siinkohal on finantsaudiitoritel võimalik teha koostööd ka pettuste audiitoritega. PCAOB on välja toonud, et üha enam leitakse, et finantsauditites on vaja kasutada kriminalistika eksperte (*forensic expertise*), kuid praegusel hetkel puuduvad uuringud, kuidas täpselt saaksid antud eriala spetsialistid auditite läbiviimisel abiks olla (Trompeter *et al* 2013, 306–307). Siinkohal kutsub magistritöö autor üles edaspidi uurima, kas ja kuidas oleks selline koostöö võimalik Eestis ning hindama selle vajalikkust.

Osutades rohkem tähelepanu pettuste tuvastamisele, vähendavad audiitorid tekkinud ootuste lahknevust. Mõistmaks, miks audiitorid teatud juhtudel pettusi tuvastanud ei ole, tuleb analüüsida konkreetseid juhtumeid ja leida põhjused sealt. Käesoleva magistritöö autor on koondanud kolme tuntud USA juhtumi analüüsi tulemused alapeatükki 2.3.2 ja teinud analüüsi ka kolme Eesti juhtumi näitel. Selleks, et mõista, kus ja kuidas võib majandusüksuse aruandes esineda pettusest tulenevad olulised väärkajastamised, on vaja esmalt hinnata riske. Järgmises alapeatükis käsitletaksegi audiitori poolset pettuseriskide hindamist.

1.4. Pettuseriskide hindamine

Audiitori jaoks on esmatähtis alustada auditit riskide hindamisega. ISA 240 järgi peab audiitor tuvastama ja hindama pettusest tuleneva olulise väärkajastamise riske finantsaruannete tasandil ja väite tasandil tehinguklasside, kontosaldoade ja avalikustatava informatsiooni osas (Audiitori..., 2009). Sealjuures peab audiitor käsitlema riski märkimisväärseks (Ibid). ISA 315 järgi on märkimisväärne risk tuvastatud ja hinnatud olulise väärkajastamise risk, mis audiitori otsustuse kohaselt nõuab auditeerimisel erilist arvessevõtmist (Olulise... 2009).

Ramos selgitab, et praktikute seas on levinud arvamus, et riskide hindamine on pelgalt tegevus, millega tuleb määrata, kas risk on „suur“, „keskmine“ või „madal“ (2003, 32). Tema hinnangul peab audiitor hindama, kus on majandusüksus identifitseeritud riskidele kõige vastuvõtlikum, milliseid pettuse liike võib kõige tõenäolisemalt esineda ja kuidas võidakse neid kõige tõenäolisemalt varjata (Ibid, 32). Magistritöö autor nõustub Ramose esitatud arvamusega, riskide hindamise osas. Autor märgib, et pettuseriskide hindamine on äärmiselt

oluline tegevus, millest sõltub teostatava auditi tõhusus. Sellest tulenevalt peaks audiitor hindama, kus ja millisel kujul võib ettevõttes finantspettus aset leida.

ISA 315 järgi peab audiitor riskide hindamiseks läbi viima protseduure, mis hõlmavad järgmist (Olulise... 2009):

- järelepärimised juhtkonnalt ja teistelt, kellel võib olla asjakohast informatsiooni, mis võib olla abiks pettusest või veast tuleneva olulise väärkajastamise riskide tuvastamisel;
- analüütilised protseduurid;
- vaatlus ja inspekteerimine.

Juhtkond vastutab majandusüksuse sisekontrolli ja finantsaruannete koostamise eest ning seetõttu on audiitoril asjakohane teha neilt **järelepärimisi** pettuse riskide ning nende ärahoidmiseks ja avastamiseks paikapandud kontrollimehhanismide osas (Olulise... 2009). Samuti näeb standard ette **järelepärimiste** tegemist siseaudiitoritele, et määrata kindlaks, kas neil on teadmisi majandusüksust mõjutavast pettusest ja milline on nende nägemus riskidest (Ibid). Järelepärimiste alla võib liigitada ka suhtlemise varasema audiitoriga ja töölt lahkunud töötajatega. Teostatavad järelepärimised võimaldavad audiitoril saada parema ülevaate ettevõtte majanduskeskkonnast. Näiteks võidakse saada informatsiooni potentsiaalsetest kohtuprotsessidest, keerukatest tehingutest, ettevõtte sisekontrollisüsteemi toimimisest ja muudest asjadest, mis auditiprotseduuride käigus ei pruugi ilmned.

Analüütilised protseduurid võivad aidata tuvastada tavapärasest erinevate tehingute või sündmuste olemasolu, samuti ka summasid, suhtarve ja trende, mis võivad viidata võimalikule pettusele (Olulise... 2009). Analüütilised protseduurid hõlmavad näiteks finantsinformatsiooni võrdlemist eelmiste perioodidega, samalaadse tööstusharu andmetega, eeldatavate tulemustega või audiitori ootustega (Analüütilised... 2009). Nimetatud protseduurid aitavad audiitoril tuvastada ettevõtte tegevuses toimunud muutusi, millele saab rohkem tähelepanu osutada. Samuti on võimalik analüütiliste protseduuridega tuvastada anomaaliaid raamatupidamises, sealhulgas ka näiteks periodiseerimisvigu, mis võivad olla ka tahtlikud. Võrreldes ettevõtte näitajaid sama tööstusharu näitajatega, on võimalik tuvastada ebarealistlikke tulemusi, mis võivad panna audiitorit kahtlema nende saavutamise õigsuses.

Vaatlus ja inspekteerimine hõlmab majandusüksuse põhitegevusi, dokumente (äriplaanid, strateegiad, sisekontrollieeskirjad, aruanded jms) ja tööruume (Olulise... 2009). Vaatluse käigus omandab audiitor arusaamise majandusüksusest keskkonnast, sealhulgas ka

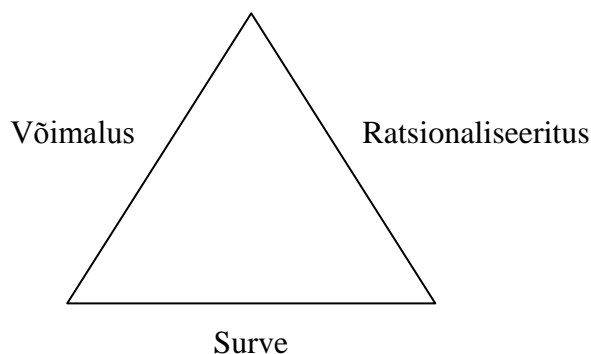
sisekontrollidest ja tuleviku plaanides. Vaatluse alla kuulub ka seire – meediakajastused, varasemad auditid, avalikustatud kohtuprotsessid jms.

Audiitor peab hindama, kas läbiviidud riskihindamise käigus esineb üks või enam pettuseriski tegurit. Siinkohal tuleb meeles pidada, et pettuseriski tegurid ei pruugi viidata pettuse olemasolule, need võivad osutada ka pettusest tuleneva olulise väärkajastamise riskidele. (Audiitori... 2009)

ISA 240 kirjeldab kolme pettuse riskiteguri tingimust (Ibid):

- 1) stiimul või surve pettus toime panna,
- 2) tajutav võimalus pettus toime panna ja
- 3) võime pettuslikku tegevust ratsionaalselt põhjendada.

Standardis käsitletud kontseptsioon pärineb Ameerika kriminoloogilt Donald R. Cressey'lt. Tema väitis, et pettuse toime panekuks peavad esinema kolm kriteeriumi: tajutav surve, võimalus ja ratsionaliseeritus (Dorminey *et al* 2012, 555). Tänapäeval teatakse Cressey lähenemisviisi pettuse kolmnurga (*fraud triangle*) nime all (vt joonis 2).

Joonis 2. Pettuse kolmnurk

Allikas: Dorminey *et al* 2012, 558

Survet võivad tekitada isiklikud finantsraskused (võlgnevused, haigused, ülalpeetavad, sõltuvused), töökaotus, halvad investeeringud või ka ettevõtte finantsraskused, ebarealistlikud turuootused, välisfinantseeringute vajadused (Dorminey *et al* 2012, Coenen 2008, Hogan *et al* 2008). Tajutav **võimalus** võib esineda siis, kui ettevõtte valitsemise on nõrk ja sisemine kontrollisüsteem ei tööta (tehtud töid ei kontrollita, esinevad piiranguteta ligipääsud) ning eriti siis, kui pettur arvab, et vahele jäämise võimalus on olematu (Dorminey *et al* 2012, Coenen 2008, Hogan *et al* 2008). **Ratsionaliseerimise** käigus püüab pettur õigustada oma käitumist (Dorminey *et al* 2012, Coenen 2008). Näiteks, varguse toime panija

võib olla veendunud, et see kompenseerib saamata jäänud boonust või palgatõusu (Coenen 2008). Ratsionaliseeritus on Coenen'i hinnangul kõige ohtlikum kolmnurga element, kuna selle üle on ettevõtetel kõige väiksem kontroll (Ibid). Albrecht *et al* on tuvastanud seose: mida suurem on tajutav võimalus, seda tugevam on surve ja seda vähem vajab pettuse toimepanek ratsionaliseerimist (2008, 3).

Autor toetab Albrecht *et al* järeldust. Kui esineb arvamus, et pettust on võimalik panna toime nii, et sellega ei jääda vahele, siis võib petturil esineda suurem surve selle olukorra ärakasutamiseks. Kui tajutav võimalus on väiksem, alaneb ka surve ning pettuse toimepaneku tõenäosus väheneb. Selleks tuleb ettevõtetel luua töötav sisekontrolli keskkond.

Zimbelman on väitnud, et audiitorid, kes teostavad pettuseriskide hindamist läbi kolmnurga elementide (võimalus, surve ja ratsionaliseeritus), on palju vastuvõtlikumad võimalikele riskidele, kui need, kes teostavad ainult üldist riskide hindamist (2004). Magistritöö autor nõustub Zimbelman'i väitega ja leiab, et iga audiitor peaks auditeerimise käigus osutama tähelepanu pettuse kolmnurga kõikidele elementidele.

Ramose hinnangul hõlmab pettus kõiki kolmnurga elemente ja kuigi kõikide kolme näitaja esinemine ei määra kindlaks, et pettus on toimunud, võivad need siiski viidata võimalikule pettusele (2003, 31). Magistritöö autori hinnangul on pettuserisk igal juhul suurem, kui esinevad kõik kolm elementi.

Trompeter *et al* toob oma uurimuses esile kolm punkti, kuidas peaksid audiitorid kasutama pettuse kolmnurka (2013, 289):

- 1) hindama pettuse kolmnurga elemente, et teha kindlaks, millise tõenäosusega võidakse pettus toime panna,
- 2) analüüsima võimalusi pettuste toime panekuks ja
- 3) koostama riskihinnang, määrates vastavalt riskile sobilikud auditiprotseduurid.

Töö autori hinnangul on Trompeter *et al* esitatud sammud väga head ja audiitorid peaksid pettuseriskide hindamisel nendest lähtuma.

Cressey pettuse kolmnurk on saanud aegade jooksul ka kriitika osaliseks. Nimelt väidetakse, et kolmnurk on sobilik ainult üksiku petturi hindamiseks ja kui pettuses osaleb rohkem isikuid, langeb selle kasutamise efektiivsus (Trompeter *et al* 2013, 298). Näiteks, kokkumängus võib olla igal indiviidil erinev surve, võimalus ja ratsionaliseeritus pettuse toime panemiseks (Ibid). Ka kolmnurga kõikide elementide kasutamises on kaheldud. Ramos toob oma analüüsis esile, et audiitorid on enamasti võimelised tuvastama ainult võimalusi ja

survet, kuid mitte ratsionaliseeritust (2003, 32). Magistritöö autori hinnangul ei pea kolmnurga edukaks kasutamiseks ilmingimata tuvastama kõiki elemente. Autor arvab, et kui audiitorid suudavad tuvastada võimalusi ja survet, siis on märksa tõenäolisem, et nad teevad kindlaks ka võimaliku pettuse.

Esialgusel pettuse kolmnurgal on ka mitmeid edasiarendusi, näiteks Albrecht'i pettuse skaala (*fraud scale*) ning Wolfe ja Hermanson'i pettuse teemant (*fraud diamond*). Mõlemad mudelid pole siiski muutnud kolme põhikomponenti. Pettuse skaala järgi tuleb hinnata, kas surve, võimalus ja isiklik ausus on kõrge või madal. Pettuse teemant lisab kolmele põhielemendile kuritegeliku mõtteviisi (*criminal mindset*) ja ülbuse (*arrogance*). (Dorminey 2012, 556–568) Magistritöö autori hinnangul on Cressey pettuse kolmnurk piisavalt asjakohane ja ühtselt arusaadav ning selle täiendamine ei pruugi suurendada pettuste tuvastamist. Sellisel kujul kasutatav pettuse kolmnurk on tõestanud oma kasutatavust. Ka mitmetes pettuseanalüüsides on tuvastanud kõigi kolme elemendi olemasolu (Hogan *et al* 2008, 234)

Nagu ka varasealt esile toodud, nõuab ISA 240 töövõtumeeskonnas arutelude (*brainstorming*) läbiviimist, mille käigus tuleb arutada, kuidas ja kus võivad majandusüksuse finantsaruanded olla vastuvõtlikud pettusele ning kuidas võib see esineda (Audiitori... 2009). Brazel *et al* on oma uurimuse käigus leidnud, et töövõtumeeskonnas toimunud arutelud omavad positiivset mõju riskide hindamisele ja riskidest sõltuvale testimisele ning lõpuks ka pettuste tuvastamisele (2010).

Riskide hindamine on subjektiivne, kuna see, kas pettuseriski tegur eksisteerib või mitte, nõuab kutsealase otsustamise rakendamist (Olulise... 2009). Riskide hindamisel on oluline ka see, et audiitor muudaks plaanitavaid auditiprotseduure vastavalt hinnatud riskidele. Mitmed uurimused on esile toonud, et audiitorid kas ei tea, et nad peavad protseduure kohandama hinnatud riskidele või nad ei tea, kuidas valida sobivaid protseduure (Trompeter *et al* 2013, Hammersley 2011). Samas, uuringud on näidanud, et arutelud töövõtumeeskonnas, strateegiline põhjendamine (*strategic reasoning*) ja dokumenteeritud muudatused aitavad kaasa pettuseriskide hindamisele ja seeläbi ka testimisele (Hoffmann 2009, Zimbelmann 2009, Hammersley *et al* 2010).

Selleks, et vähendada pettusest tuleneva olulise väärkajastamise riski, on audiitori jaoks tähtis omandada arusaamine majandusüksuse kontrollimehhanismidest, täpsemalt

sellest, mida on juhtkond kavandanud, rakendanud ja säilitanud, et hoida ära ja tuvastada pettust (Audiitori... 2009).

Audiitor peab kavandama ja läbi viima järgmised auditiprotseduurid (Ibid):

- testima pearaamatus kajastatud päevaraamatu kannete ja teiste korrigeerimiste asjakohasust;
- tutvuma arvestushinnangutega ja hindama, kas need võivad kujutada endast pettusest tuleneva olulise väärkajastamise riski;
- märkimisväärsete tehingute osas, mis on majandusüksuse jaoks ebatavalised, peab audiitor hindama, kas tehingute äriplane põhjendatus (või selle puudumine), viitab sellele, et need võidi sõlmida pettusliku finantsaruannete teostamiseks või varaobjektide seadusevastase omandamise varjamiseks.

Juhul, kui audiitor tuvastab väärkajastamise, peab ta hindama, kas see viitab pettusele ja kui selline viide eksisteerib, tuleb hinnata väärkajastamise mõjusid seoses auditi teiste aspektidega, veendumaks, kas tegemist on erandliku juhtumiga või mitte. Siin võib olla oht ka selles, et arvukate väärkajastamiste esinemine spetsiifilistes asukohtades, isegi kui nende kogumõju ei ole oluline, võivad viidata pettusest tuleneva olulise väärkajastamise riskile. Kui audiitor teeb kindlaks, et finantsaruanded sisaldavad pettusest tulenevaid olulisi väärkajastamisi, või ei ole võimeline seda järeldama, peab audiitor arvesse võtma selle mõju auditile ning audiitori arvamusele aruande kohta. (Audiitori... 2009) Järgnev alapeatükk käsitleb vandeaudiitori jaoks olulisi finantspettusi.

1.5. Finantspettused – väärkajastamised finantsaruannetes ja varaobjektide seadusevastane omastamine

Nagu ka varasemas alapeatükis märgitud, on ISA 240 järgi audiitori jaoks olulised pettuslikust finantsaruandlusest ja vara seadusevastasest omastamisest tulenevad väärkajastamised. Käesolevas alapeatükis käsitletakse neid lähemalt.

Väärkajastamised finantsaruannetes

Kuigi finantsaruannete pettusi esineb arvuliselt kõige vähem, on nad rahaliselt kõige kulukamad (vt alapeatükis 1.1 toodud ACFE ja PWC uuringu tulemusi). Pettuslik finantsaruanne hõlmab tahtlikke väärkajastamisi, mille hulka kuuluvad ka summade või

avalikustatava informatsiooni väljajätmine (Audiitori... 2009). Pettuslik finantsaruanne võidakse saavutada järgneva abil (Ibid):

- arvestusandmete või alusdokumentide manipuleerimine (moonutamine, võltsimine);
- sündmuste, tehingute või muu märkimisväärse informatsiooni väaresitus või tahtlik väljajätmine;
- summade, klassifitseerimise, esitusviisi või informatsiooni avalikustamisega seotud arvestusprintsipiide tahtlik vääriti rakendamine.

Nende pettuste puhul on oluline osata teha vahet tahtlikel ja eksimusest tingitud väärkajastamistel. Kahtlemata on tahtliku väärkajastamise tuvastamine audiitori jaoks väga keeruline. Coenen on esile toonud mõned peamised märgid, mille järgi hinnata teo tahtlikkust (2008, 98–99). Esiteks, kui eksisteerib dokumentide varjamine, hävitamine ja võltsimine, võib lugeda teo tahtlikuks. Samuti ka siis, kui esineb kaheldava (*questionable*) käitumise „muster“ või kui takistatakse auditi läbiviimist. Oluline on tuvastada, kas pettuses kahtlustatav saab toime pandud teost isiklikku kasu – kui ei saa, siis võib märkida, et tegemist on eksimusega. (Ibid) Viimase väitega ei ole magistr töö autor täielikult nõus, kuna isiklik kasu võib olla enamikel juhtudel pettuse toimepaneku aluseks, kuid mitte alati. Kui audiitor ei tuvasta isiklikku kasu, siis ei saa üheselt väita, et tegemist oleks veaga. Isiklikku kasu on väga raske tuvastada – kasu võidakse saada variisikute, seotud osapoolte jms kaudu. Pettust võidakse sooritada ka ainuüksi selleks, et põhjustada teisele poolele kahju, ilma, et ise sellest konkreetselt kasu saaks.

Finantsaruannete pettust saab toime panna järgneva abil (Audiitori... 2009):

- fiktiivsete päevaraamatu kannete kajastamine (eriti arvestusperioodi lõpu lähedal selleks, et manipuleerida tegevustulemusi või saavutada muid eesmärke);
- kontosaldoade hindamiseks kasutatud eelduste mitteasjakohane korrigeerimine ja otsuste muutmine;
- aruandlusperioodil toimunud sündmuste ja tehingute finantsaruannetes kajastamise ärajätmine, enneaegne kajastamine või kajastamisega viivitamine;
- faktide, mis võivad mõjutada finantsaruannetes kajastatud summasid, varjamine või nende kohta informatsiooni mitteavalikustamine;
- tegelemine keerukate tehingutega, mis on struktureeritud esitama vääriti majandusüksuse finantsseisundit või finantstulemust ja

- märkimisväärsete ja tavapärasest erinevate tehingutega seotud kannete ja tingimuste muutmine.

Audiitor peab olema loetletu suhtes äärmiselt tähelepanelik. Kõige levinumad meetodid finantsaruannete pettuste toimepanekuks on järgmised (Coenen 2008, 119):

- 1) Müügitulu ülekajastamine
- 2) Kulude alakajastamine
- 3) Vara ülekajastamine
- 4) Kohustiste alakajastamine
- 5) Reservide ebaõige kasutamine
- 6) Perioodiliste kulude kajastamine ühekordsetena
- 7) Raamatupidamisreeglite ebaõige rakendamine
- 8) Informatsiooni valesti esitamine või varjamine
- 9) Olulisuse kontseptsiooni ebaõige kasutamine

Hogan *et al* lisab nimetatule ka tehingud seotud osapooltega ja reaalkäätuse hinnangud (*estimates of fair value*) (2008, 242–244). ISA 240 toob lisaks eeltoodule esile ka vara seadusevastase omastamise, ettevõtte varadobjektide kasutamise isiklikuks otstarbeks, kokkumängu ettevõtte töötajate ja/või juhtkonna seas, dokumentide võltsimise, tehingute kajastamata jätmise ning personali- ja tööjõukulude väärarvestamise (Audiitori... 2009). Järgnevalt kirjeldatakse põgusalt finantsaruannete pettuste kõige levinumaid meetodeid.

Müügitulu ülekajastamine

Müügitulu ülekajastamine on kõige levinum finantsaruannete pettuse vorm (Coenen 2008, 100). Ettevõtete jaoks on kõrge müügitulu alati väga hea, mistõttu esineb praktiliselt igas majandusüksuses risk, et seda soovitakse ülekajastada. Ettevõtted peavad müügitulu kajastamisel lähtuma konservatiivsuse printsiibist, mida aga sageli ei järgita. Mida keerulisemad on tehingud või raamatupidamisreeglid, seda suurem on risk, et müügitulu on valesti kajastatud. (Ibid) Sealjuures tuleb aga meeles pidada, et pettus on tahtlikult toime pandud. Müügitulu tuntud pettustehnikad on müügitulu enneaegne kajastamine (enne müügi kajastamise tingimuste realiseerumist), teeseldud müük (*sham sale*), volitamata tehingud, vale periodiseerimine (*improper cutoff*) ja kassingatsioonikaupade müügitulu (*consignment sale*) (Hogan *et al* 2008, 242). Teine võimalus on kajastada müügituluna selliseid tehinguid, mida pole tegelikult toimunud (Ibid).

Kulude alakajastamine

Kulude alakajastamine on üks tõhusamaid viise, millega suurendada ettevõtte kasumit. Kulude alakajastamiseks on mitmeid viise. Näiteks, tehingute kajastamine vales perioodis, kulude ebaõige kapitaliseerimine, varaobjektide mahakandmata jätmine, allahindluste, tagastuste ja kompensatsioonide (*allowance*) kajastamata jätmine (Coenen 2008, 102–103).

Vara ülekajastamine

Vara ülekajastamist tehakse peamiselt selleks, et suurendada bilansimahtu, eriti oluliste suhtarvude suurendamiseks (Coenen 2008, 104). Oluline risk esineb käibevara, täpsemalt nõuete ülekajastamisel, kui ebatõenäoliselt laekuvaid nõudeid ei kanta maha. Samuti võidakse jätta mahakandmata kasutuskõlbmatu vara või ka ettevõtte firmaväärtus (*goodwill*) ja muu immateriaalne põhivara. (Ibid). Varaobjektide ülekajastamise alla kuulub ka eelmises punktis nimetatud kulude ebaõige kapitaliseerimine.

Kohustiste alakajastamine

Kohustiste alakajastamise eesmärk on muuta bilanss analüütikute silmis paremaks – väiksemad kohustised on märk tugevamast ettevõttest ja mitmete suhtarvude näitajad on paremad (Coenen 2008, 104). Üks kohustiste alakajastamise meetod on kajastada neid omakapitalis, mis parendab bilansi tulemusi koheselt. Manipuleerida on võimalik ka lühi- ja pikaajaliste kohustistega – olenevalt ettevõtte vajalikest tulemustest. Kõige otsesem meetod kohustiste alakajastamisel on klientidele võlgu olevate summade kajastamata jätmine. Eelmainitu mõjutab otseselt kasumiaruande, kuna koos kohustiste alakajastamisega kajastatakse ka vähem kulusid. (Ibid)

Varaobjektide seadusevastane omastamine

Nagu ka alapeatükis 1.1 nimetatud, on varaobjektide seadusevastane omastamine kõige levinum pettus – ACFE aruande järgi leidis see aset 87% juhtumitest ja PWC uuringus 69% juhtumitest (vt alapeatükki 1.1). Vara seadusevastane omastamine hõlmab majandusüksuse vara vargust ja tihti panevad seda toime töötajad suhteliselt väikestes ja ebaolulistes summas (Audiitori... 2009). Vara seadusevastast omastamist on võimalik sooritada mitmetel viisidel, sealhulgas (Ibid):

- laekumiste kõrvaldamine (näiteks ostjatelt laekumata arvete laekumiste seadusevastane omastamine või juba varem mahakantud arvete laekumiste ümbersuunamine isiklikele pangakontodele);

- varaobjektide või intellektuaalse omandi varastamine (näiteks varude varastamine isiklikuks kasutamiseks või müügiks, tootmisjäätmete varastamine edasimüügiks, kokkumäng konkurendiga avalikustades tasu eest informatsiooni tehnoloogiliste andmete kohta);
- majandusüksuse maksuma panemine kaupade ja teenuste eest, mida ei ole saadud (näiteks maksed fiktiivsetele tarnijatele, tarnijate poolt majandusüksuse varustajatele makstud pistised vastutasuks kunstlikult suuremana näidatud hindade eest, maksed fiktiivsetele töötajatele) ja
- majandusüksuse varaobjektide kasutamine isiklikuks otstarbeks (näiteks majandusüksuse varaobjektide kasutamine isikliku laenu või seotud osapoole laenu tagatisena).

Varaobjektide seadusevastane omastamine hõlmab varaobjektide vargust ja väärkasutamist ning see jaotub peamiselt kaheks suuremaks grupiks: 1) sularaha skeemid ja 2) mittesularaha skeemid (Coenen 2008, 72). Järgnevalt on kirjeldatud neid gruppe põgusalt.

Sularahaskeemid

Sularahaskeemid moodustavad 88% vara omastamise juhtumitest ja need jagunevad peamiselt kaheks (Coenen 2008, 72):

- 1) „*skimming*“ – raha varastatakse enne raamatupidamises kajastamist
- 2) „*larceny*“ – raha varastatakse pärast raamatupidamises kajastamist

„*Skimmingut*“ on raskem tuvastada, kuna sellest tehingust pole raamatupidamises jälge, sest raha kõrvaldatakse enne, kui seda jõutakse kajastada. Näiteks, müüb pettur midagi ja ei kajasta tehingut ning jätab saadud raha endale. Sellised skeemid tulevad enamasti ilmsiks varude puudujääkide kaudu või klientide saldovõrdlustest. (Ibid) Nimetatud skeem kehtib eelkõige sularaha tehingute puhul. Tänapäeval on aga kaardimaksed muutumas üha populaarsemaks, mistõttu on selliseid skeeme raskem teostada.

„*Larceny*“ leiab aset siis, kui raamatupidamises on juba raha sissetulek kajastatud, kuid pettur varastab selle ära. Üks keerulisemaid klientide raha pettusi on „*lapping*“. Sellisel juhul varastab pettur kliendi raha ja peidab pettust teistelt klientidelt saadud rahaga – kajastades seda kui esimese kliendi makstut. Skeem kestab senikaua, kuni on pidevalt teenuste või toodete eest maksvaid kliente. Kui keegi enam makseid ei tee, siis ei ole võimalik raha kõrvaldada ja skeem tuleb ilmsiks. „*Cash disbursement*“ leiab aset siis, kui töötaja tekitab olukorra, kus ettevõtte teeb makse valedel alustel. Näiteks suurendatakse arveid –

esitatakse arve asjade eest, mida pole tegelikult kajastatud või mida pole ettevõtte saanud või suurendatakse hindu. Eraldi grupiks loetakse ka isiklike kulude hüvitamist ettevõtte raha eest. (Coenen 2008, 75)

Mittesularaha pettused

Tihti peale on võimalik vargus toime panna tänu olematutele kontrollidele. Vargust on võimalik teostada mitmel viisil. Näiteks, varastatakse osa lattu jõudnud kaubast enne, kui see jõutakse arvele võtta. Lisaks nimetatule on pettust võimalik toime panna ka inventeerimisel. Näiteks määrab inventuuri läbiviija mõne varaobjekti kasutuskõlbmatuks ning see kantakse maha, tegelikult aga võtab pettur vara endale. (Coenen 2008, 79)

Magistritöö autor soovib ka Eesti vandeaudiitorite seas läbi viidavas küsitluses teada saada, milliseid pettusi on vastajad tuvastanud ja milliste osas leitud viiteid. Küsitluse tulemused on esitatud alapeatükis 2.2.2.

2. KASUTATAVAD UURIMISMEETODID JA NENDE TULEMUSED

Magistritöös kasutatakse kvalitatiivseid uurimismeetodeid – võrreldakse rahvusvaheliste auditeerimise standardite nõudeid, Eesti vandeaudiitorite seas viiakse läbi küsitlus ning analüüsitakse USA ja Eesti kolme pettusejuhtumit. Järgnevates alapeatükkides selgitatakse esmalt, miks ja kuidas nimetatud uurimismeetodeid kasutatakse ning seejärel analüüsitakse tulemusi.

2.1. Audiitoritele esitatavad nõuded rahvusvahelistes auditeerimise standardites

2.1.1. Standardi nõuete võrdlemisel kasutatav metoodika

Käesolevas alapeatükis selgitatakse, kuidas võrreldakse audiitoritele esitatud nõudeid Euroopas ja Eestis kehtiva ISA 240 ning USA-s kehtiva *Section 240* vahel. Nimetatud standardite võrdlemise eesmärk on tuvastada, kas ja milliseid erinevusi esineb audiitoritele esitatavates nõuetes. Nõuete võrdlemine on oluline, mõistmaks audiitorite rolli pettuste tuvastamisel rahvusvahelisel tasandil. Võrdluse tulemusena on võimalik esile tuua, kas esineb selliseid nõudeid, mida peab järgima ainult Euroopas tegutsev audiitor või vastupidi.

ISA 240 kehtib Euroopas ja sätestab audiitorite kohustused finantsaruannete auditeerimisel seoses pettusega (*The Auditor's Responsibilities Relating to Fraud in an Audit of Financial Statements*). *Section 240* kehtib USA-s ja kehtestab, millega peaks audiitor arvestama finantsaruannete auditeerimisel seoses pettusega (*Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit*). Ainuüksi mõlema standardi pealkirju lugedes ilmneb, et ISA 240 seab audiitoritele kohustuse (*responsibility*), *Section 240* aga arvestamise (*consideration*) nõude.

ISA 240 kehtib alates 15. detsembrist 2009 ja see koosneb sissejuhatusest, eesmärkidest ja definitsioonidest (11 lõiku), nõuetest (36 lõiku), rakendus- ja muu selgitavast materjalist (67 lõiku) ning kolmest lisast. *Section* 240 kehtib alates 15. detsembrist 2012 ja koosneb sissejuhatusest, eesmärkidest ja definitsioonidest (11 lõiku), nõuetest (24 lõiku), rakendus- ja muu selgitavast materjalist (74 lõiku) ning kolmest lisast.

Magistritöö autor võrdleb omavahel audiitoritele esitatud nõudeid ISA 240 ja *Section* 240 lõikude kaupa. Tulemuste analüüsimisel kasutatakse ka AICPA 2014. aastal avaldatud aruannet, kus on esitatud ISA ja GAAS standardite võrdluse tulemused.

Eestis kehtib samuti alates 15. detsembrist 2009 ISA 240 eestikeelne variant. Veendumaks, et tõlgitud standardis ei esineks audiitoritele esitatavates nõuetes erinevusi, kõrvutab magistritöö autor ka mõlemat ISA versiooni.

Võrdluse tulemusena koostas magistritöö autor tabeli, mis on esitatud lisas 5, tulemused on kokku võetud järgmises alapeatükis.

2.1.2. Standardi nõuete võrdlemise tulemused

Käesolevas alapeatükis analüüsitakse audiitoritele rahvusvahelistes auditeerimise standardites esitatud nõuete võrdluse tulemusi. Esmalt käsitletakse ISA 240 eesti keelse ja ingliskeelse versiooni tulemusi ning seejärel ISA 240 ja *Section* 240 tulemusi. Erinevuste puhul selgitatakse, kas ja kuidas võivad need avaldada mõju audiitorite järelalusotsustele.

Nõuded audiitoritele ISA 240 eesti keelses ja ingliskeelses versioonis

Magistritöö autor võrdles eesti keelses ISA-s 240 audiitoritele esitatud nõudeid ingliskeelse originaaliga. Võrdluse eesmärk oli selgitada välja, kas nende vahel esineb tõlke tõttu erinevusi, mis võivad audiitorit eksitada. Võrdluse tulemusena leidis töö autor, et hoolimata mõnevõrra kohmakast tõlkest, ei erine eesti keelse standardi nõuded ingliskeelsetest. Audiitorile esitatud nõudeid ISA 240 eesti ja ingliskeelses versioonis on kõrvutatud lisas 5.

Nõuded audiitoritele erinevates rahvusvahelistes auditeerimise standardites

Magistritöö autor on koostanud lisas 5 tabeli, kus on võrreldud omavahel ISA 240 ja *Section* 240 audiitoritele esitatud nõudeid. Kõige suurem erinevus ISA 240 ja *Section* 240 vahel seisneb selles, et ISA 240 järgi „peab“ audiitor midagi tegema (*auditor shall*), aga *Section* 240 kohaselt „peaks“ (*auditor should*) (vt ka lisa 5). ISA-s 240 kasutatakse läbivalt väljendit „*auditor shall*“ (The Auditor’s...). Sõna „*shall*“ on otsetõlkes „peab“ ning inglise

keele seletava sõnaraamatu järgi tähendab see „*will have to, is determined to do*“ ehk „peab tegema“. USA-s kehtivas standardis kasutatakse väljendit „*auditor should*“ (Consideration... 2012). Sõna „*should*“ tähendab eesti keeles „peaks“ ning inglise keele seletava sõnaraamatu järgi on tegemist „*shall*“ mineviku vormiga, seega ei ole „*should*“ nii käskivas toonis, kui „*shall*“. Sõna „*should*“ kasutamist on kritiseerinud ka Ameerika CPA Gary D. Zeune (2003). Seevastu mitmete ekspertide hinnangul on sõnade „*shall*“, „*must*“ ja „*should*“ mõju auditi läbiviimisel keskmine (*moderate*) (Evaluation... 2009, 9–10).

Magistritöö autor uuris lähemalt, kuidas võib sõnade „*shall*“ ja „*should*“ kasutamine mõjutada rahvusvaheliste auditeerimise standardite rakendamist. *Section 200* järgi viitab sõna „*should*“ kasutamine sellele, et nõuete järgimine on eelduslikult kohustuslik (*presumptively mandatory*) (Overall... 2012, 78). Nimetatu tähendab, et üksnes harvadel juhtudel ei pea audiitor täitma standardi nõuet ja seda ainult juhul, kui ta saab sama eesmärgi täitmiseks sooritada alternatiivse protseduuri (Ibid).

Magistritöö autori hinnangul võib erinevas vormis tegusõnade kasutamine tekitada audiitoris segadust. Autori arvates tuleks rahvusvahelistes auditeerimise standardites ISA 240 ja *Section 240* läbivalt kasutada sõna „peab“ („*shall*“). Kuid kuna *Section 200* järgi on nõuded, mida audiitor „peaks“ („*should*“) tegema põhimõtteliselt sama kohustuslikud nendega, mida audiitor „peab“ („*shall*“) tegema, siis ei leia ka töö autor nende kasutamises otsest vastuolu.

2014. aasta veebruaris avalikustas AICPA analüüsi („Substantive Differences Between the International Standards on Auditing and Generally Accepted Auditing Standards“), milles võrreldi omavahel ISA ja GAAS nõudeid ning kõikide standardite osas toodi esile (Substantive... 2014, 3):

- keelelised erinevused;
- ISA nõuded, mida pole GAAS-s;
- GAAS nõuded, mida pole ISA-s;
- nõuete erinevused ja
- teatud nõuete kasutamine GAAS-s.

GAAS koosneb „*Sectionitest*“ ja magistritöös on läbivalt kasutatud USA auditeerimise standardile viidates sõna *Section*. Antud juhul uurib autor, milliste tulemusteni on AICPA jõudnud ISA 240 ja *Section 240* võrdlemisel ning kõrvutab neid autori leitud erinevustega.

AICPA võrdluses tuuakse kõigepealt esile erinevus standardite pettuse definitsioonis. ISA 240 defineerib pettust kui „tahtlik tegu ühe või enama isiku poolt juhtkonna, isikute, kelle ülesandeks on valitsemine, töötajate või kolmandate osapoolte hulgast, millega kaasneb ebaõiglase või ebaseadusliku eelise omandamine kavaluse kasutamise kaudu¹⁰“ (Substantive... 2014, 5). *Section 240* aga kui „tahtlik tegu ühe või enama isiku poolt juhtkonna, isikute, kelle ülesandeks on valitsemine, töötajate või kolmandate osapoolte hulgast, millega kaasneb auditi subjektiks olevad väärkajastatud finantsaruanded¹¹“ (Ibid).

AICPA hinnangul on ISA 240 definitsioon 1) liiga lai ja võib nõuda audiitoritelt lisakohustusi ning 2) sõna „ebaõiglane“ (*unjust*) tõlgendamine võib olla väga laialdane ja subjektiivne (Substantive... 2014, 5). AICPA on veendunud, et erinevused definitsioonides ei tekita märkimisväärseid arusaamatusi standardite rakendamisel (Ibid). Magistritöö autor nõustub AICPA arvamusega, et ISA 240 definitsioon on ulatuslikum ja sõna „ebaõiglane“ on subjektiivselt hinnatav. Kuid lisaks sellele jääb autori jaoks arusaamatuks, milliste pettustega kaasneb ebaõiglase eelise omandamine ilma, et see oleks ebaseaduslik. Vaadates *Section 240* definitsiooni, leiab autor, et ka see sisaldab mõneti subjektiivselt hinnatavat „auditi subjekti“. Kahtlemata on *Section 240* definitsioon selgemalt piiritletud, kuid magistritöö autor on nõus, et definitsioonide erisused ei tekita standardite rakendamisel märkimisväärseid arusaamatusi.

Järgnevalt käsitletakse magistritöö autori hinnangul olulisemaid erinevusi ISA 240 ja *Section 240* nõuetes.

ISA 240 lõik 14 näeb ette, et kui juhtkonnalt või isikutelt, kelle ülesandeks on valitsemine, on järelepärimiste käigus saadud mittejärgjepidevaid vastuseid, peab audiitor neid edasi uurima (vt lisa 5). *Section 240* lisab sellele ka need vastused, mis ei ole muul põhjusel rahuldavad (ebamäärased või ebausutavad) (Ibid). Autori arvates on *Section 240* lisatu oluline, kuna täiendus nõuab audiitoritelt suuremal määral kutsealase skeptitsismi rakendamist. Sellele vaatama arvab töö autor, et nimetatu ei avalda oluliselt mõju audiitori arvamusele.

ISA 240 lõik 44 näeb ette, et audiitor peab dokumenteerima olulised järeldused, milleni jõuti töövõtumeeskonna arutelu käigus (vt lisa 5). *Section 240* lõik 43 nõuab lisaks sellele ka dokumenteerida, kuidas ja millal arutelu läbi viidi ja kes seal osalesid (Ibid).

¹⁰ An intentional act by one or more individuals among management, those charged with governance, employees, or third parties, involving the use of deception to obtain an unjust or illegal advantage (ISA 240)

¹¹ An intentional act by one or more individuals among management, those charged with governance, employees, or third parties, involving the use of deception that results in a misstatement in financial statements that are the subject of an audit (AU-C Section 240)

Magistritöö autor peab *Section 240* täiendavaid nõudeid olulisteks ja leiab, et ka ISA 240 järgivad audiitorid peaksid dokumenteerima, kuidas ja millal arutelu läbi viidi ja kes seal osalesid. Tuvastatud erinevused ei ole aga siiski niivõrd olulised, et need mõjutaksid audiitori hinnanguid.

ISA 240 lõik 34 järgi peab audiitor hindama, kas analüütilised protseduurid, mis viiakse läbi auditi lõpu lähedal, osutavad pettusest tuleneva olulise väärkajastamise varem täheldamata riskile (vt lisa 5). *Section 240* tähtsustab samas lõigus müügitulu analüütiliste protseduuride teostamist (Ibid). Autori hinnangul ei ole müügitulu analüütiliste toimingute täpsustamine faktor, mis mõjutaks oluliselt audiitori hinnanguid.

AICPA on tuvastanud, et ISA 240 lõigu 32 punkt b) järgi peab audiitor vaatama üle arvestushinnangud ja hindama, kas neis esineb erapoolikust põhjustavaid tingimusi, mis kujutavad endast pettusest tulenevat olulise väärkajastamise riski (Substantive... 2014, 6). *Section 240* lisab, et üle tuleb vaadata ka sellised arvestushinnangud, mis põhinevad äärmiselt vastuvõtlikel eeldustel või mis on muul moel oluliselt mõjutatud juhtkonna hinnangutest (Ibid, 6). Magistritöö autori hinnangul on *Section 240* täpsustus oluline ja see võiks sisalduda ka ISA 240 nõuetes. Küll aga pole autori hinnangul tegemist nii olulise erinevusega, mis võiks mõjutada audiitori hinnanguid.

Hüpotees 1 „Audiitoritele esitatud nõuded ei erine Euroopas (sealhulgas Eestis) ja USA-s pettusi käsitlevates standardites“ leidis kinnitust. Magistritöö autor tuvastas, et audiitorile eesti keelses ISA-s 240 esitatud nõuded ei erinenud ingliskeelsest originaalist. ISA 240 ja *Section 240* võrdlemise tulemusena esines erinevusi, kuid magistritöö autori hinnangul ei avalda need audiitorite tegevusele mõju. Sellest tulenevalt, võib märkida, et audiitoritele esitatud nõuded ei erine Euroopas (sealhulgas Eestis) ja USA-s pettusi käsitlevates standardites.

2.2. Eesti vandeaudiitorite kokkupuuted pettustega

2.2.1. Küsitluse läbiviimise meetod

Magistritöö autor viib Eesti vandeaudiitorite seas läbi küsitluse, milles soovitakse teada, kas ja milliseid kokkupuuteid on Eesti vandeaudiitoritel seoses pettustega, kas ja kuidas hinnatakse pettuseriske ning milline on seisukoht ISA 240 rakendamise osas. Küsitluse käigus soovitakse ka teada, miks ei pruugi vandeaudiitorid pettusi tuvastada ja mille abil oleks võimalik seda parendada. Magistritöö autori hinnangul on küsitluse kasutamine Eesti vandeaudiitorite arvamuse teada saamiseks parim meetod.

Vandeaudiitoritele esitatakse ühtekokku 12 küsimust, mis on jaotatud temade kaupa viieks. Kõigepealt palutakse märkida, mitu aastat on vastaja vandeaudiitorina töötanud ja mitu audiitorit (sealhulgas vandeaudiitorit, audiitorite assistente jms) töötab vastaja töökohas või märkida, et vastaja töötab üksi. Järgnevalt soovitakse teada, milliseid kokkupuuteid on vandeaudiitoritel olnud pettusejuhtumitega. Selleks esitatakse nimekiri tuntumatest pettustest, millest on kirjutatud ka käesoleva töö alapeatükis 1.4. Vastajate palutakse märkida iga pettusejuhtumi juurde, kas ollakse sellega kokku puutunud, kas on tuvastatud üksnes viiteid või pole sellise pettusega kokku puutunud. Kolmas küsimuste teema käsitleb pettuseriske – autor soovib teada, millal ja millist meetoditega hindavad Eesti vandeaudiitorid pettuseriske.

Küsimuste järgmine plokk käsitleb rahvusvahelist auditeerimise standardit ISA 240. Esmalt soovib autor teada, kas vastajate arvates annab ISA 240 vandeaudiitorile piisavalt juhiseid pettuste tuvastamiseks. Küsimus on „jah/ei“ vastusevariantidega, kus palutakse soovijatel kommenteerida vastust „ei“. Seejärel soovib autor teada, kas vastajate hinnangul tuleks muuta ISA 240. Küsimus on taaskord „jah/ei“ vastusevariantidega, kus palutakse soovijatel seekord kommenteerida vastust „jah“. Viimase ploki moodustavad küsimused, millega püütakse välja selgitada, miks ei pruugi vandeaudiitorid pettusi tuvastada ja kuidas oleks võimalik suurendada vandeaudiitorite kompetentsi pettuste tuvastamisel.

Audiitortegevuse registri nimekirjas oli Eestis küsimustiku väljasaatmise päeval (21.03.2014) 345 vandeaudiitorit. Küsimustik saadeti Audiitorkogu kaudu kõikidele vandeaudiitoritele. Magistritöö autor edastas küsimustiku ka isikliku e-kirjaga kõikidele

registris olnud vandeaudiitoritele ja täiendavalt ka suurematele audiitorbüroodele. Küsimustikku aitasid levitada ka töö autori juhendaja, kolleegid ja sõbrad.

Küsitluse tulemused on esitatud lisas 4 ja vastuseid on analüüsitud järgimises alapeatükis.

2.2.2. Küsitluse tulemuste analüüs

Vandeaudiitoritele esitatud küsitlus viidi läbi elektroonselt ja sellele oli võimalik vastata perioodil 21.03.2014–21.04.2014. Kokku saadi nimetatud perioodil 54 vastust ehk 16% Eestis 21.03.2014 seisuga registreeritud vandeaudiitorilt. Järgnevalt esitatakse küsitluse tulemuste analüüs.

Vastajate profiil

Enamik vastajatest (65%) olid töötanud vandeaudiitorina rohkem kui 10 aastat. 13% vastajatest olid töötanud 1–5 aastat. 6–10 aastase staažiga oli 11% vastanutest ja teinegi 11% olid töötanud alla 1 aasta. Üle kümne aastase töökogemusega vandeaudiitorite osatähtsus on väga suur ja sellest tulenevalt võib väita, et küsitluse vastused ilmestavad Eesti vandeaudiitorite pikaajalist praktikat. Samas, teadvustab töö autor, et küsitluse tulemusi ei saa üldistada, kuna vastanute osatähtsus kõikidest Eesti vandeaudiitoritest pole piisavalt esinduslik.

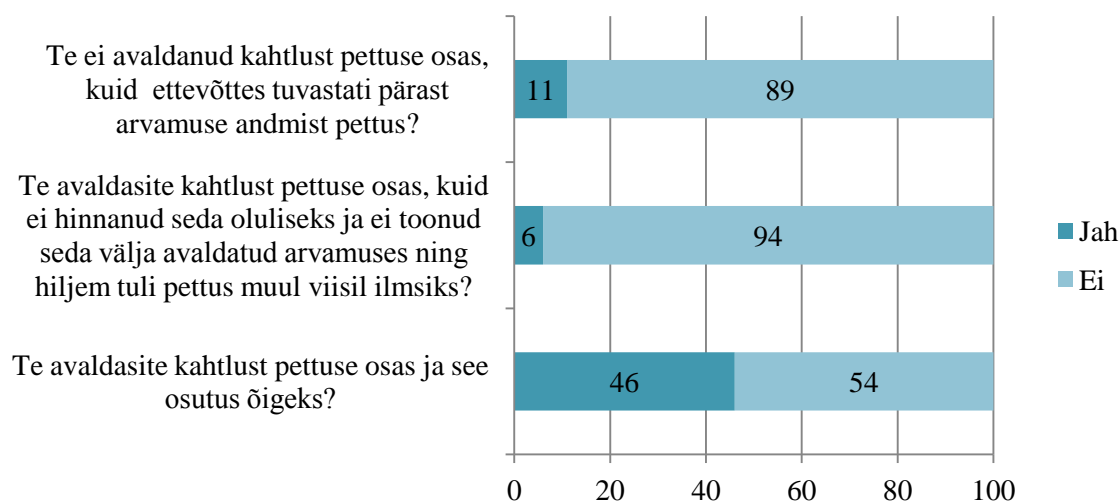
Vastajatest 38% töötasid suurtes büroodes, kus oli audiitoreid (sh vandeaudiitoreid ja assistente) tööl üle 20. Veidi vähem, 37% vastanutest, töötasid üksi. Ülejäänud vandeaudiitorid töötasid büroodes, kus oli audiitoreid 2–5 (17% vastajatest), 6–10 (6% vastajatest) või 11–20 (2% vastajatest). Kokkuvõtlikult saab märkida, et küsitluse tulemusena esindavad Eesti vandeaudiitorite arvamusi pikaajalise töökogemusega vandeaudiitorid, kes töötavad kas suurtes büroodes või üksi.

Kokkupuuted pettustega

Küsimusele, milliseid pettusi peavad vandeaudiitorid tuvastama, vastati järgmistelt: 1) väärkajastamised finantsaruannetes (34%), rahapesu (27%), varaobjektide seadusevastane omastamine (19%) ja korrupsioon (17%). Ootuspäraselt oli kõige populaarsem vastusevariant „väärkajastamised finantsaruannetes“. ISA 240 kohaselt on olulised mõlemad – nii väärkajastamised finantsaruannetes kui ka varaobjektide seadusevastane omastamine. Viimast hindavad aga vastajad vähemtähtsaks. Kasse ja Higginson on oma uurimuses esile toonud, et ka nende poolt läbi viidud küsitluses leidsid audiitorid, et nende esmatähtis ülesanne on

tuvastada väärkajastamisi ning varaobjektide seadusevastane omastamine on teisejärguline (2012, 287). Magistritöö autori hinnangul peavad olema audiitori jaoks olulised mõlemad väärkajastamised. Esiletoodule peaksid vandeaudiitorid rohkem tähelepanu osutama. Kõnealuse küsimuse juures sai valida mitu varianti ja 19 vastajat (36%) on märkinud kõik variandid. Nimetatu näitab, et nende hinnangul peab audiitor tuvastama väärkajastamisi finantsaruannetes, rahapesu, varaobjektide seadusevastast omastamist ja korrupsiooni. Vastajatest 4% ehk viis vandeaudiitorit leiavad, et nad ei pea tuvastama pettusi.

Jooniselt 3 selgub, et 89% vastajate praktikas ei ole esinenud juhtumit, mil vandeaudiitor ei avaldanud kahtlust pettuse osas, kuid ettevõttes tuvastati pärast arvamuse andmist pettus. 11% oli siiski selline juhtum esinenud. Sealjuures nendest enamik on töötanud vandeaudiitorina üle 10 aasta. 94% vastajate praktikas ei ole esinenud juhtumit, mil vandeaudiitor avaldas kahtlust pettuse osas, kuid ei hinnanud seda oluliseks ja ei toonud seda välja avaldatud arvamuses ning hiljem tuli pettus muul viisil ilmsiks. 6% vastajate praktikas on esinenud selline juhtum.

Joonis 3. Eesti vandeaudiitorite kokkupuuted pettustega

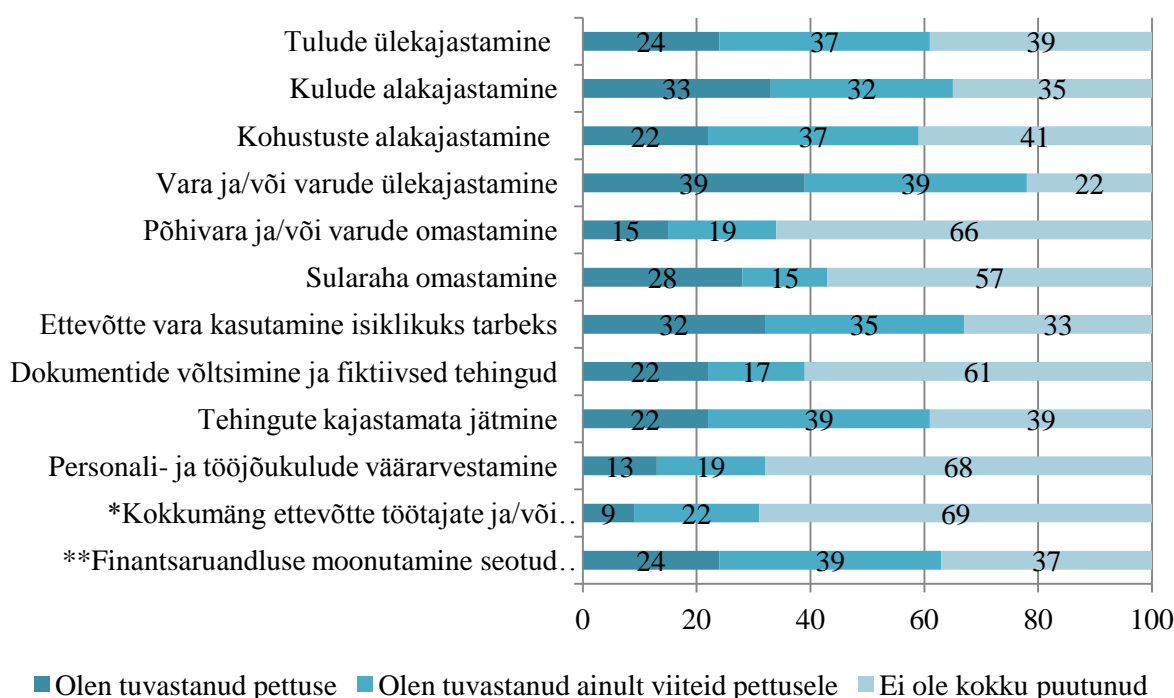
Allikas: Lisa 4

Saadud vastuste puhul tuleb arvestada võimalusega, et vandeaudiitorid ei tea, et ettevõttes on hiljem pettus tuvastatud – sellest pole avalikult räägitud, juhtkond vaikib või on vahetatud audiitorit. Rohkem kui pooled vastajatest (54%) väitsid, et nende praktikas ei ole esinenud juhtumit, mil vandeaudiitor oleks avaldanud kahtlust pettuses osas ja see osutus õigeks – 46% vastajatest olid pettuse tuvastanud.

Magistritöö autori jaoks on pettusi tuvastanud vandeaudiitorite osatähtsus üllatuslikult suur. Tulemuste tõlgendamisel tuleb meele pidada, et seoses küsitluse teemaga

„Vandeaudiitori roll pettuste tuvastamisel“ võisid sellele pigem vastata need, kes on pettustega kokku puutunud. Samas, nendest vastajatest, kes väitsid, et nad on pettuse tuvastanud, 60% olid töötanud vandeaudiitorina rohkem kui 10 aastat. Sellest järeldub, et 10 aastase tööstaažiga vandeaudiitor on vähemalt korra tuvastanud pettuse.

Järgnevalt on joonisel 4 esitatud viienda küsimuse tulemused, kus paluti vandeaudiitoritel märkida, milliseid pettusi on tuvastatud, milliste osas on tuvastatud ainult viiteid ja millistega ei ole kokkupuuteid olnud.

Joonis 4. Eesti vandeaudiitorite kokkupuuted pettusejuhtumitega

Märkused: *Kokkumäng ettevõtte töötajate ja/või juhtkonna seas; **Finantsaruandluse moonutamine seotud osapoolte tehingutega

Allikas: Lisa 4

Jooniselt 4 on näha, et küsitlusele vastanud vandeaudiitorid on kõige rohkem tuvastanud vara ja/või varude ülekajastamist (39%), sellele järgneb kulude alakajastamine (33%) ja seejärel ettevõtte vara kasutamine isiklikuks tarbeks (32%). Kõige vähem on tuvastatud kokkumängu ettevõtte töötajate ja/või juhtkonna seas (9%), personali- ja tööjõukulude väärarvestamist (13%) ning põhivara ja/või varude omastamist (15%). Kõikidest vastajatest viis vandeaudiitorit (9%) ei ole tuvastanud ühtegi nimetatud pettust ega ka viiteid nendele.

Autori jaoks on üllatav, et kõiki tabelis märgitud pettusejuhtumeid on tuvastatud. Siinkohal tuleb arvesse võtta, et vastaja võis mõelda vastusevariandi „olen tuvastanud pettuse“ all ka seda, et on tuvastatud viga. Magistritöö autor proovis seda ennetada, lisades küsitluse algusesse meeldetuletuse, et pettust eristab veast see, et pettus pandi toime tahtlikult. Samal eesmärgil on lisatud vastusevariant „olen tuvastanud ainult viiteid pettusele“.

Analüüsidest vastuseid, selgub, et vandeaudiitorid on tuvastanud väga mitmete pettuste viiteid, näiteks varade ja/või varude ülekajastamine (39%), tehingute kajastamata jätmine (39%), finantsaruandluse moonutamine seotud osapoolte tehingutega (39%), tulude ülekajastamine (37%), kohustiste alakajastamine (37%) ja ettevõtte vara kasutamine isiklikuks tarbeks (35%).

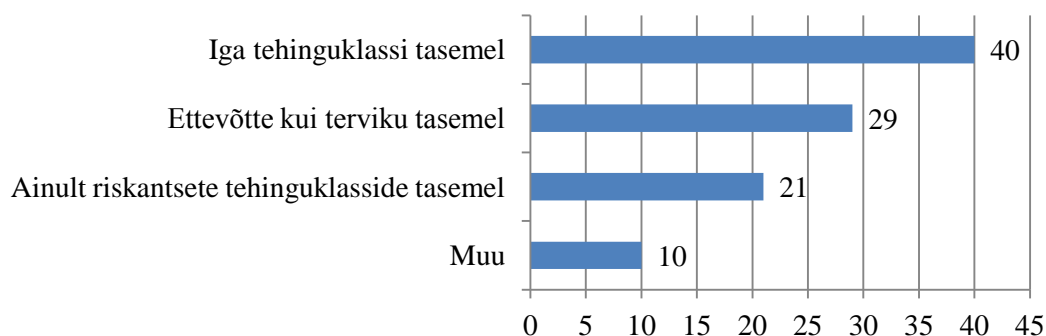
Selle küsimuse juures oli ka alaküsimus, milles paluti nimetada need pettusejuhtumid ja/või viited, millega on vastaja kokku puutunud, kuid mida polnud küsimuses nimetatud. Ükski vastanu ei soovinud midagi lisada. Küll aga märkis üks vandeaudiitor, et tabelis toodud näited ei pruugi alati olla pettused, tegemist võib olla ka mittetahtlike vigadega.

Eesti vandeaudiitorite vastused ei kattu ACFE ja PWC uuringu tulemustega, millest oli kirjutatud magistritöö alapeatükis 1.1. Nimetatud uuringutest selgus, et kõige rohkem esineb varaobjektide seadusevastast omastamist.

Pettuste tuvastamise osa kokkuvõtteks võib märkida, et paljudel Eesti vandeaudiitoritel on olnud oma senise karjääri jooksul kokkupuuteid pettustega – nii viidete kui ka tegelike pettuste tuvastamisega. Autori hinnangul on sellised küsitluse tulemused äärmiselt positiivsed. Ühest küljest näitavad vastused, et Eesti vandeaudiitorid tuvastavad pettusi. Teisalt ka seda, et isegi, kui pettust pole tuvastatud, on puutunud kokku vähemalt neile osutatavate viidetega.

Pettuseriskide hindamine

Järgmisena esitati vandeaudiitoritele küsimusi pettuseriskide hindamise kohta. Esmalt sooviti teada, millal pettuseriske hinnatakse, kusjuures vastusevariantide seas oli ka valik „ei hinda eraldi pettuseriske“. 96% vastajatest märkis, et nad hindavad pettuseriske iga ettevõtte auditeerimisel. Üks vastaja märkis, et ta hindab pettuseriske ainult riskantsete ettevõtete auditeerimisel ning teine, et ta ei hinda eraldi pettuseriske. Ükski vastanu ei märkinud, et pettuseriske hinnatakse ainult uute ettevõtete auditeerimisel. Töö autori jaoks on tulemused igati ootuspärased – Eesti vandeaudiitorid hindavad pettuseriske iga ettevõtte auditeerimisel. Järgnevalt sooviti teada, millal pettuseriske hinnatakse (vt joonist 5).

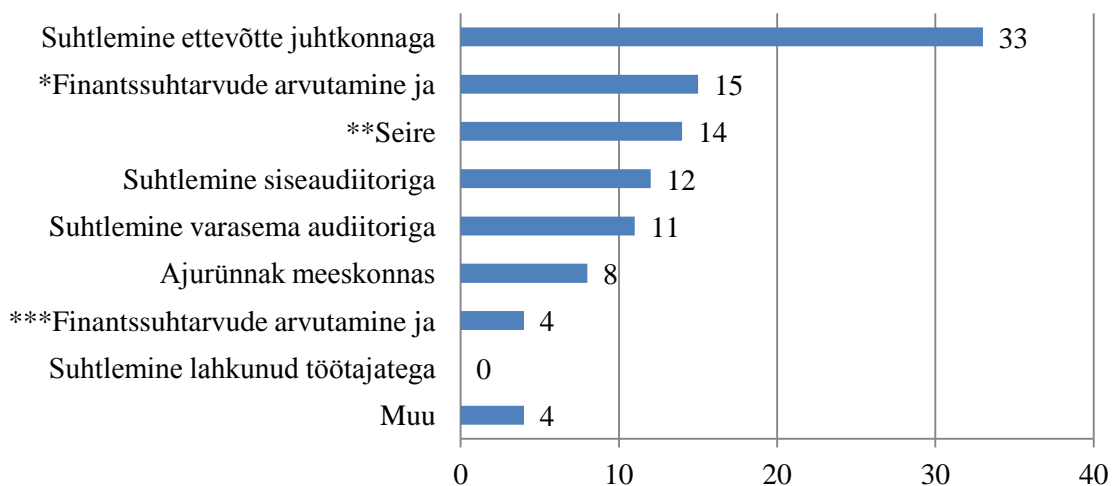

Joonis 5. Millal hinnatakse pettuseriske

Allikas: Lisa 4

40% vastajatest märkis, et nad hindavad pettuseriske iga tehinguklassi tasemel, 29% vastajatest märkis, et nad hindavad pettuseriske ettevõtte kui terviku tasemel. ISA 240 näeb ette, et pettuseriske tuleb hinnata finantsaruande tasandil ja väite tasandil tehinguklasside, kontosaldode ja avalikustatava informatsiooni osas (Audiitori... 2009). 21% vastajatest märkis, et nad hindavad pettuseriske ainult riskantsete tehinguklasside tasemel. 10% vastajatest pidasid vajalikuks märkida vastusevariant „muu“ ja seda tehti peamiselt selleks, et märkida ära mitu varianti.

Järgmisena esitati vandeaudiitoritele nimekiri pettuseriskide hindamise meetoditest ja paluti märkida kolm peamist meetodit. Saadud tulemused on kajastatud joonisel 6.

Joonis 6. Pettuseriskide hindamise meetodid

Märkused: *nende võrdlemine varasemate perioodide näitajatega; **meediakajastused, varasemad auditid jms; ***nende võrdlemine sama sektori ettevõtete näitajatega

Allikas: Lisa 4

Kõige populaarsem oli suhtlemine ettevõtte juhtkonnaga (33%), millele järgnesid finantssuhtarvude arvutamine ja nende võrdlemine varasemate perioodide näitajatega (15%) ja seire – meediakajastused, varasemad auditid jms (14%). Kolmele populaarseimale järgnesid suhtlemine siseaudiitoriga (12%) ja varasema audiitoriga (11%). Eesti vandeaudiitorite vastustest selgus, et kõige vähem võrreldakse arvutatud suhtarve sama sektori ettevõtete näitajatega (4%) ja viiakse läbi ajurünnakuid (8%). Kuus vastajat märkisid vastusevariandi „muu“, kus nimetati lisaks loetelus olevatele „kogemused“, „ebatavalised tehingud“, „kõikumised tuludes ja kuludes“, „dokumentide ülevaatus“ ja „detailsed testid“.

Taanis, Suure Neliku (Big 4) audiitorbüroodes, läbi viidud uuringu tulemusena selgus, et juhtkonna ausust ja eetilist peetakse kõige olulisemateks teguriteks pettuseriskide hindamisel (Hogan *et al* 2008, 237). Audiitorid peavad suhtlemisel ettevõtte juhtkonnaga arvestama, et nad võivad jätta tahtlikult informatsiooni esitamata.

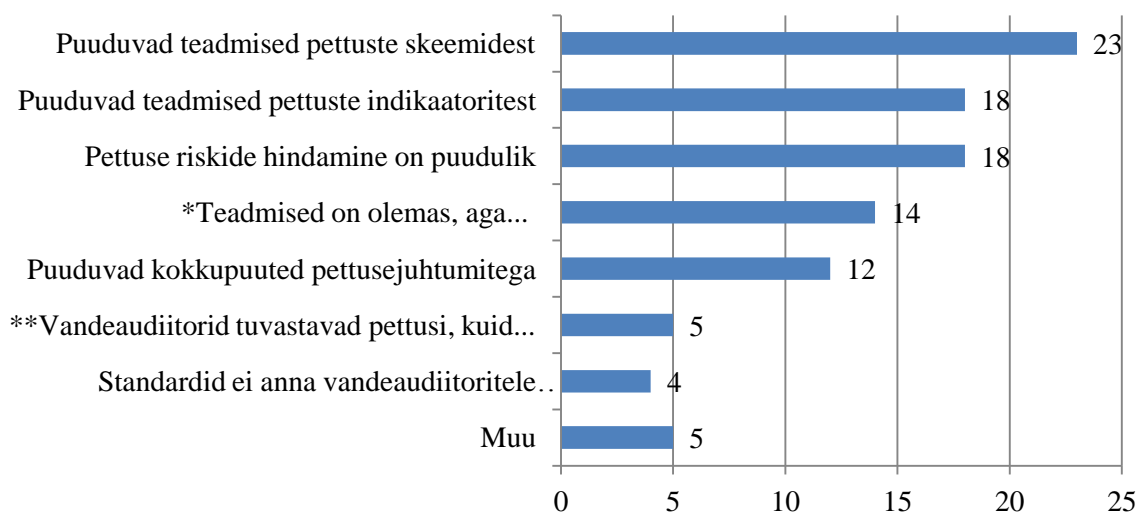
Suhtarvude analüüsimisel tuleb arvestada, et nende kasutamisel on teatud piirangud – varasemate aastate andmed peavad olema võrreldavad, seoste selgitamiseks peavad audiitoril olema süvendatud teadmised ja oskused. Ramos on väitnud, et üheks põhjuseks, miks audiitorid ei pruugi tuvastada analüütiliste protseduuridega pettusi, on see, et audiitorid vaatavad ainult auditeeritava majandusaasta aruande numbraid, neid ei võrrelda eelmiste aastate omadega (2003, 31). Magistritöö autor leiab, et suhtarvude analüüsimisel tuleks omavahel võrrelda vähemalt kolme aastat, et saada võimalikult adekvaatset ülevaadet ettevõtte finantsnäitajate muutustest.

Seire on autori hinnangul väga tõhus meetod, kuna selle abil laiendab audiitori teadmisi auditeeritava tegevusvaldkonnast, mis omakorda aitab täpsemalt hinnata pettuseriske. Seire käigus võidakse leida informatsiooni ka asjade kohta, mida ei osatud esmapilgul otsida.

Suhtlemine siseaudiitori ja varasema audiitoriga on samuti hea, kuna ka sellisel moel jagatud teadmised aitavad audiitoritel paremini pettuseriske hinnata.

Miks ei pruugi vandeaudiitorid pettusi tuvastada

Küsitluses esitati vandeaudiitoritele loetelu mitmetest põhjustest, miks ei pruugi vandeaudiitorid pettusi tuvastada ning nende seast paluti välja valida kolm peamist. Kõige rohkem arvati, et vandeaudiitoril puuduvad teadmised pettuste skeemidest (23%), sellele järgnes teadmiste puudumine pettuste indikaatoritest (18%) ja pettuseriskide puudulik hindamine (18%) (vt joonist 7).

Joonis. 7. Miks ei pruugi vandeaudiitorid pettusi tuvastada

Märkused: *Teadmised on olemas, aga auditiprotseduurid ei ole üles ehitatud selliselt, et need võimaldaksid tuvastada pettusi; **Vandeaudiitorid tuvastavad pettusi, kuid nad ei julge nende kohta arvamust avaldada.

Allikas: Lisa 4

Küllaltki palju valiti vastusevariant „teadmised on olemas, aga auditiprotseduurid ei ole üles ehitatud selliselt, et need võimaldaksid tuvastada pettusi“ (14%) ja „puuduvad kokkupuuted pettusejuhtumitega“ (12%). Ka selle küsimuse juures oli vandeaudiitoritel võimalik pakkuda ise sobivaid variante ja seda võimalust kasutas seitse vastajat (5%). Vastajad tõid lisaks nimetatule välja ka IT genereeritud raportite kontrollimise puudulikkus (teadmised ja ligipääs).

Üks vastaja nimetas, et pettust esineb harva ja kui see aset leiab, siis on seda raske tuvastada. Siinkohal esitab magistritöö autor selle kohta ühe illustreeriva näite. Hassink *et al* (2010) toob järgmise võrdluse: tõenäosus, et lennukipiloot peab oma karjääri jooksul hädamaandumise tegema, on äärmiselt väike. Sellele vaatamata peavad piloodid neid pidevalt harjutama (Ibid). Audiitorid aga ei treeni end pettuste tuvastamiseks ja seepärast ongi neid raske kindlaks teha.

Teine vastaja tõi esile, et audiitorkontroll on pisteline ja audiitori kohustus pole kontrollida 100% tehinguid ja dokumente. Magistritöö autor arvab, et ka pistelise kontrolli abil on võimalik pettusi tuvastada. Sellele eelnevalt on aga vaja tuvastada pettuseriske. Avatud vastuses toodi ka esile, et pettus on tavaliselt üles ehitatud selliselt, et seda ei pruugi

tuvastada, näiteks on pettus teostatud mitmete väikeste tehingutena. Magistritöö autor nõustub esitatud väitega ja leiab, et seda enam tuleb audiitoril tunda erinevaid pettuseskeeme ja viiteid.

Audiitorid kontrollivad tehinguid valimite alusel, mille koostamisel võidakse osutada rohkem tähelepanu suurematele ja riskantsematele tehingutele. Kui testitavates tehingutes vigu polnud, eeldatakse, et ka ülejäänud tehingud on õiged ega sisalda pettust. Selle tõttu saab audiitor anda vaid põhjendatud kindluse, et finantsaruanded ei sisalda pettusest või veas tulenevat olulist väärkajastamist.

Auditi piirangud

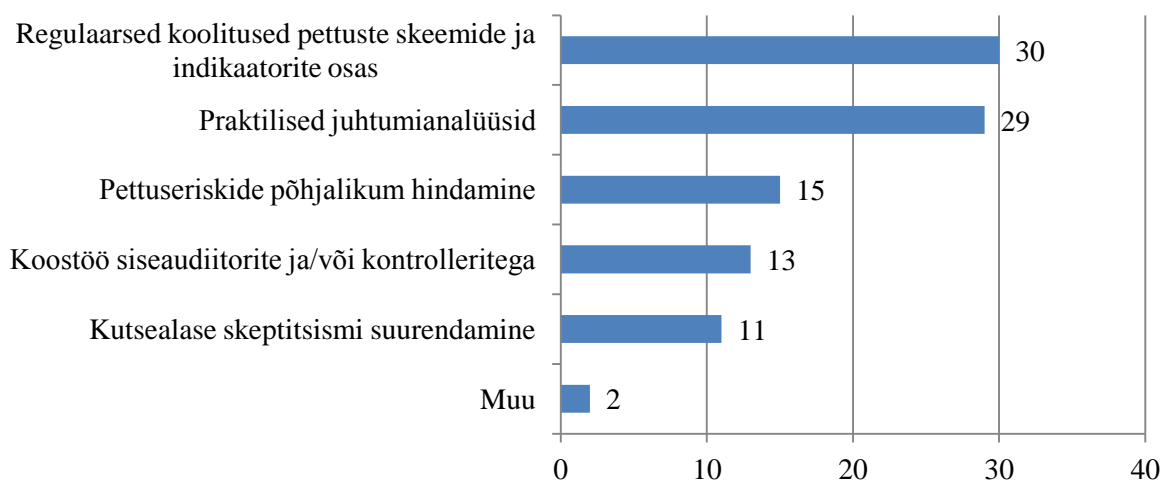
ISA 200 järgi ei saa audiitorilt oodata absoluutse kindluse omandamist, et finantsaruanded ei sisalda kas pettusest või veast tingitud olulist väärkajastamist (Sõltumatu... 2009). Seda seetõttu, et auditi tõendusmaterjal, mille põhjal audiitor järeldusi teeb, on pigem veenva kui kinnitava iseloomuga. Auditi olemuslikud piirangud tulenevad järgnevalt (Ibid):

- Finantsaruandluse olemus – finantsaruannete koostamine hõlmab juhtkonnapoolset otsustust. Mitmed finantsaruande kirjed hõlmavad subjektiivseid otsuseid või hinnanguid ning võib esineda mitmeid aktsepteeritavaid tõlgendusi või otsustusi.
- Auditiprotseduuride olemus – toimingud võivad olla ebaefektiivsed, kui audiitorile ei edastata kas tahtlikult või tahtmatult kogu informatsiooni, mis on asjakohane või mida on küsitud. Audiitor ei saa olla kindel informatsiooni terviklikkuses ja selles, et kogu tõendusmaterjal on ehtne. Nagu ka varasemalt nimetatud, ei pea audiitor tõestama dokumentide ehtsust.
- Vajadus viia audit läbi mõistliku ajavahemiku jooksul ja mõistliku tasu eest – finantsaruannete kasutajad ootavad, et audiitor kujundab finantsaruannete kohta arvamuse mõistliku ajavahemiku jooksul ja mõistliku tasu eest. Sealjuures tuleb arvestada, et audiitoril ei ole võimalik arvesse võtta kogu eksisteerivat informatsiooni või üritada põhjalikult lahendada iga probleemi eeldusel, et informatsioon on vigane või sisaldab pettust kuni vastupidise tõestamiseni.

Arvestades kõiki piiranguid, on loomulik, et audiitorid osutavad rohkem tähelepanu riskantsematele ja olulisematele valdkondadele.

Mis aitaks vandeaudiitoritel paremini pettusi tuvastada

Magistritöö autor soovis küsitluse käigus teada, mis aitaks vastajate hinnangul suurendada vandeaudiitorite kompetentsi pettuste tuvastamiseks. Tulemused on esitatud joonisel 8.

Joonis 8. Mis aitaks suurendada vandeaudiitorite kompetentsi pettuste tuvastamisel

Allikas: Lisa 4

Vastajad leidsid, et kõige rohkem aitaks kompetentsi suurendada regulaarsed koolitused pettuste skeemide ja indikaatorite osas (30%), praktilised juhtumianalüüsid (29%) ja pettuseriskide põhjalikum hindamine (15%). Kolm vandeaudiitorit kasutasid võimalust märkida muu vastusevariant. Ühel juhul toodi esile IT kontrollide parem tundma õppimine ja teisel juhul töötamine raamatupidamisvaldkonnas. Magistritöö autor nõustub esitatud variantidega ja leiab, et IT kontrollidele on kindlasti võimalik pettuste tuvastamiseks kasutada. Samuti on autor nõus väitega, et kui audiitor on töötanud raamatupidamisvaldkonnas, siis on tõenäosus pettusi avastada suurem. Lisaks töökogemusele võib arvestada ka raamatupidamisliku hariduse olemasolu. Autorile teadaolevalt pole aga selle seose kohta akadeemilisi uuringuid avaldatud. Siinkohal kutsub autor uurima, kas on võimalik luua seos hariduse, töökogemuse ja pettuste tuvastamise vahel.

Kolmas vastaja kirjutas, et probleem pole audiitori kompetentsis, vaid selles, et tavapärase audit pole suunatud pettuste tuvastamisele – kontrollide valikulise iseloomu tõttu. Magistritöö autor mõistab auditi piiranguid ja leiab, et audiitor peabki testimise tehinguid valimi alusel.

Saksena (2008, 27) järgi aitavad järgmised neli meetodit audiitoritel põhjalikumalt auditit läbi viia ja paremini pettusi tuvastada: 1) koolitused ja väljaõpe, 2) ettevõtte tegevuskeskkonna tundmine, 3) kutsealane skeptitsism ja 4) kogemustest õppimine. Eesti vandeaudiitorite hinnangud kattuvad suuresti mainitutega – ettevõtte tegevuskeskkonna tundmise ja kutsealase skeptitsismi võib liigitada pettuseriskide põhjalikuma hindamise alla. Kogemustest õppimine suurendab kindlasti pettuste tuvastamise tõenäosust, kuid töö autor usub, et edukus

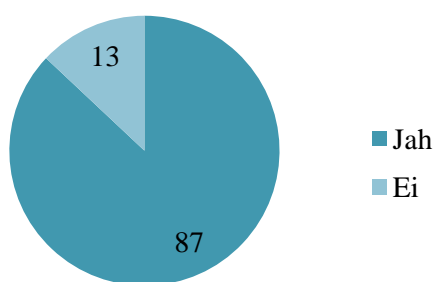
pettuste tuvastamisel on võimalik ka ilma selleta. Eesti vandeaudiitorid toovad lisaks Saksena meetoditele esile ka koostöö siseaudiitorite ja/või kontrollritega.

Pettuse alaseid koolitusi on audiitoritel vaja selleks, et olla kursis uuemate pettuseskeemidega ning tuletada pidevalt meelde pettuseindikaatoreid. Audiitorid peaksid suurendama teadmisi auditeeritava ettevõtte tegevuskeskkonnast, sest sellisel juhul on neil lihtsam tuvastada anomaaliaid. Kutsealase skeptitsismi arendamine paneb audiitorit rohkem kahtlustama ja loobuma liigsest usaldusest auditeeritava vastu. Audiitorid peaksid oskama õppida enda ja teiste kogemustest.

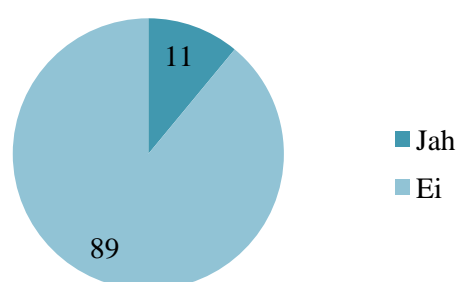
Eesti vandeaudiitorite hinnangud ISA 240 kohta

Magistritöö autor soovis teada, kas Eesti vandeaudiitorite hinnangul annab ISA 240 audiitorile piisavalt juhiseid pettuste tuvastamiseks ja kas midagi tuleks standardis muuta. 87% (46 vastajat) arvasid, et standard annab piisavalt juhiseid ja 13% (7 vastajat) olid sellele vastu (vt joonis 9). Autor palus neil, kes märkisid, et standard ei anna piisavalt juhiseid, kommenteerida, mille kohta pole vastaja hinnangul piisavalt juhiseid. Küsimus oli vabatahtlik ja sellele vastasid neli vandeaudiitorit. Vastajad nimetasid, et nende hinnangul pole piisavalt juhiseid selle kohta, kuidas eristada tahtlikke vigu eksimustest, kuidas ära tunda pettusi ja nende riske.

Kas ISA 240 annab audiitorile piisavalt juhiseid pettuste tuvastamiseks?

Kas ISA 240 vajaks muutmist?

Joonis 9. Eesti vandeaudiitorite arvamused ISA-st 240

Allikas: Lisa 4

89% vastajatest leidsid, et ISA 240 ei peaks muutma. Ülejäänud kuuel vastajal (11%), paluti kirjeldada, mida nende hinnangul tuleks muuta. Vandeaudiitorid esitasid järgmised ettepanekud: täiendada standardit võimalike pettuse kirjelduste/skeemide infoga, muuta standardi juhised detailsemaks ja sealjuures praktilisemaks. Vaatamata üksikutele soovitudele leiavad Eesti vandeaudiitorid, et ISA 240 annab audiitorile piisavalt juhiseid pettuste

tuvastamiseks ja standard ei vaja muutmist. Ka IAASB 2009. aastal läbi viidud küsitluse tulemusena ei leitud olulisi kitsaskohti (vt uuringu tulemusi alapeatükist 1.2).

Mitte kõik ei märkinud, mida tuleks ISA 240 puhul muuta, vaid toodi esile ka kriitika standardi rakendamise kohta. Nimelt leiti, et ISA 240 on mõeldav ainult suurte kontsernide auditeerimiseks ja üksikaudiitoril on väga raske standardit järgida, kuna näiteks pole võimalik arutada riske töövõtumeeskonnaga. Magistritöö autor nõustub osaliselt vandeaudiitori toodud väitega. Autor nõustub, et üksikaudiitoril pole võimalik teostada arutelu töövõtumeeskonnas ja et antud juhul on tegemist nõudega, mis on suunatud üksnes audiitorbüroodele. Autor ei nõustu väitega, et ISA 240 on mõeldav ainult suurte kontsernide auditeerimiseks. Magistritöö autori hinnangul sisaldab standard nõudeid, mis kehtivad olenemata ettevõtte suurusest.

Üks vandeaudiitor märkis sama küsimuse vastuses, et pettuse riskide hindamine tundub olevat olulisem kui pettuste avastamine. Vastab tõele, et standard käsitleb väga põhjalikult pettuseriskide hindamist ja seda, millised võivad olla erinevad indikaatorid, aga edasiste protseduuride osas juhised puuduvad. Seega, nõustub autor esitatud väitega.

2.3. Pettusejuhtumite uurimine

2.3.1. Uuritavate juhtumite valimine ja uurimiseks kasutatav metoodika

Magistritöö teine eesmärk on selgitada välja, miks audiitorid ei tuvasta rahvusvahelisi auditeerimise standardeid järgides pettusi. Selle tarbeks analüüsib autor Eesti ja USA kolme pettusejuhtumit, kus audiitor ei ole tuvastanud ettevõttes pettust. Kriteerium, mille alusel saab väita, et audiitor ei ole tuvastanud pettust, on ettevõtte majandusaasta aruandele märkusteta arvamuse andmine. Märkusteta arvamus antakse siis, kui audiitorid on omandanud auditis põhjendatud kindluse, et raamatupidamise aastaaruanne ei sisalda olulisi väärkajastamisi. Autor teadvustab, et juhtumianalüüs on piiratud, kuna uurimisel kasutatakse ainult avalikult kättesaadavat informatsiooni – majandusaasta aruanded, audiitorite aruanded, kohtulahendid ja teiste autorite uuringud. Juhtumiuuringu tulemusena soovitakse esile tuua õppetunnid, mille abil pakutakse välja, millele peaksid audiitorid rohkem tähelepanu osutama. Järgnevalt selgitatakse, mille alusel valiti välja uuritavad pettusejuhtumid.

USA juhtumite valimine

Nagu ka alapeatükist 1.1 selgus, on auditeerimise standardite täiendamised eelkõige ajendatud tuvastatud pettusejuhtumitest. Nimetatust võib järeldada, et juhtumite analüüs on standardite loojatele väga heaks alusmaterjaliks. USA-s aset leidnud pettusejuhtumid on tuntud üle maailma ja neid on analüüsinud mitmed eksperdid. Magistritöö autor on koostanud kokkuvõtliku tabeli tuntumatest pettusejuhtumitest ja nende analüüsijatest (vt tabel 2).

Tabel 2. USA tuntumad pettusejuhtumid ja nende analüüsijad

Ettevõtte	Juhtumi märksõnad	Analüüsija
Enron (2001)	Vead konsolideerimisel, tulude ülekajastamine, kohustiste varjamine, tehingud seotud osapooltega.	Benston, Hartgraves (2002), Grove, Cook (2004), Mock (2004), Sipe (2007), Soltani (2013),
WorldCom (2001)	Kohustiste ja tulevaste kulude varjamine, kulude kapitaliseerimine	Grove, Cook (2004), Kuhn, Sutton (2006), Soltani (2013)
Adelphia (2002)	Vead konsolideerimisel, kohustiste varjamine, fiktiivsed tehingud, ettevõtte raha kasutamine isiklikeks kuludeks	Johnson, Rudolph (2007) Van Peurse <i>et al</i> (2007),
HealthSouth (2003)	Tulude ülekajastamine, fiktiivsed tehingud, kulude kapitaliseerimine	Smith (2013), Soltani (2013), Wang <i>et al</i> (2009)
Global Crossing (2002)	Tulude ülekajastamine	Grove, Cook (2004)

Allikas: Autori koostatud

Tabelis 2 toodu ei ole kindlasti ammendav nimekiri pettusejuhtumitest ja nende analüüsijatest. Magistritöö autor on koostanud tabeli käesoleva töö tarbeks ja valib selle alusel analüüsimiseks kolm USA pettusejuhtumit. Juhtumite valikul lähtutakse esmalt nende sisust, mis on esitatud tabelis 2 märksõnadega – töö autor püüab valida võimalikult erinevaid juhtumeid. Kaasuste valikul hinnatakse ka analüüsijate arvu – võimaluse korral võetakse selline juhtum, mida on analüüsinud vähemalt kaks eksperti. Autor püüab vältida juhtumite valikul ettevõtteid, kus varjati peaausjalikult ainult kohustisi, mille tulemusena hiljem pankrotistuti. Nimetatud kriteeriumitele vastasid kõige paremini Enron (2001), HealthSouth (2003) ja Adelphia (2002). Juhtumite analüüsimiseks kasutatav metoodika on kirjeldatud

käesoleva alapeatüki viimases punktis. Juhtumiuuringud on läbi viidud magistritöö alapeatükis 2.3.2.

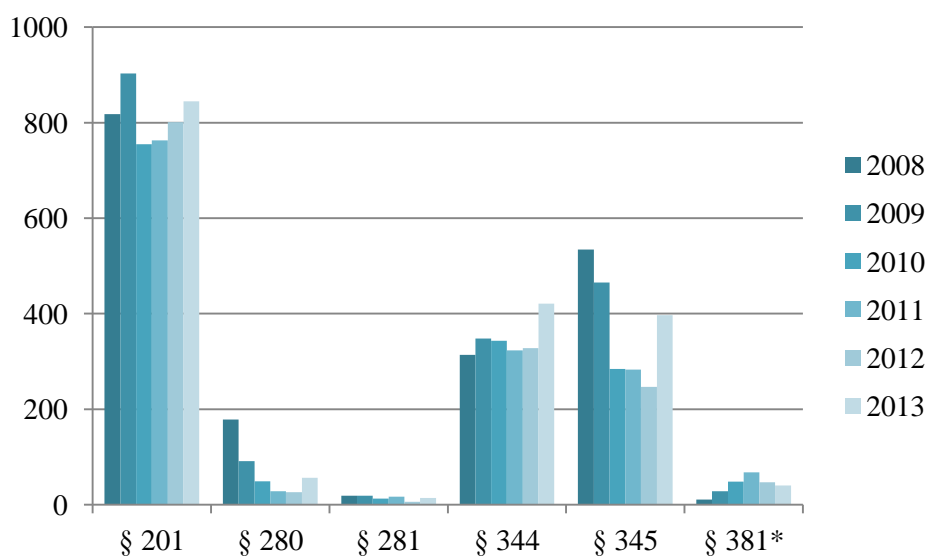
Eesti juhtumite valimine

Eesti juhtumite leidmiseks valis autor Karistusseadustikust (edaspidi KarS) kindlad paragrahvid, mille alusel süüdi mõistmine võib viidata pettusele. Valituks osutusid:

- § 201. Omastamine;
- § 280. Valeandmete esitamine
- § 281. Ebaõigete andmete esitamine kohturegistri pidajale, Eesti väärtpaberite keskregistrile, abieluvararegistrile, notarile ja kohtutäiturile;
- § 344. Dokumendi, pitsati ja plangi võltsimine;
- § 345. Võltsitud dokumendi, pitsati ja plangi kasutamine;
- § 381. Äriühingu varalise seisundi ja muude kontrollitavate asjaolude kohta andmete esitamata jätmine ja ebaõigete andmete esitamine ning
- § 381¹ Raamatupidamise kohustuse rikkumine.

Paragrahv 201 alusel on võimalik mõista süüdi varaobjektide ebaseadusliku omastamise eest. Paragrahv 280 ja 281 käsitlevad valeandmete esitamist ametiasutustele, teiste seas ka äriregistri pidajale ning §-d 344 ja 345 hõlmavad dokumentide võltsimist. Nende paragrahvide alusel mõistetakse süüdi, kui ettevõtte kohta on tahtlikult esitatud valeandmeid. Paragrahv 381 järgi määratakse karistus, kui äriühingu asutajatele, osanikele, aktsionäridele, liikmetele, audiitorile või erikontrolli läbiviijale jäetakse äriühingu varalise seisundi või muude kontrollitavate asjaolude kohta olulised andmed esitamata või kui nimetatu kohta esitatakse valeandmeid. § 381¹ järgi mõistetakse süüdi, kui rikutakse raamatupidamise korraldamise nõudeid, millega raskendatakse oluliselt raamatupidamiskohustuslase varalisest seisundist ülevaate saamist. Samuti, kui hävitatakse, varjatakse või kahjustatakse ebaseaduslikult raamatupidamisdokumente ning ka siis, kui esitatakse ebaõigeid andmeid või kui need jäetakse esitamata. (KarS)

Justiitsministeeriumi kodulehelt on võimalik saada statistilist ülevaadet Eestis registreeritud kuritegudest. Alljärgnev joonis 10 kajastab aastatel 2008–2013 registreeritud kuritegude arvu eelpool nimetatud paragrahvide lõikes.

Joonis 10. Eestis registreeritud kuritegude arv aastatel 2008–2013

Allikas: Lisa 4

Märkused. *§-d 381 ja 381¹ on pandud kokku. § 381 registreeritud kuritegude arv: 3 (2008), 4 (2009), 0 (2010), 3 (2011), 2 (2012) ja 2 (2013).

Magistritöö autor esitas Justiitsministeeriumile päringu, et teada saada, mitu süüdimõistvat otsust on joonisel 10 toodud aastatel registreeritud kuritegudest olnud ja soovis saada nende kohtuotsuste numbrid. Justiitsministeeriumi analüüsitalituse nõuniku saadetud vastusest selgus, et Eestis ei peeta statistikat süüdimõistvate kohtuotsuste osas (Isiklik e-kiri Justiitsministeeriumilt 2014). Sellest tulenevalt otsis magistritöö autor joonisel 10 toodud KarS paragrahvide järgi kohulahendeid Riigi Teatajast.

Autori eesmärk on esmalt leida juhtumeid, kus kohtuotsuse järgi on ettevõtte või selle töötajad mõistetud süüdi pettuses. Seejärel selgitatakse Äriregistri abil, kas ettevõtte majandusaasta aruanne on auditeeritud ning tuuakse esile, millise järeldusotsuse andis vandeaudiitor selle aasta kohta, mil kohtulahendi järgi pettus aset leidis. Analüüsimiseks valitakse ainult sellised juhtumid, kus audiitor on avaldanud arvamuse.

Analüüsimiseks vajalike pettusejuhtumite leidmine osutus väga keeruliseks ülesandeks, kuna paljude juhtumite lahendamine ei ole kohtusse jõudnud. Ka ACFE 2012. aasta aruandes on nimetatud, et aruandes käsitletud 1 388 juhtumist 454 ehk 33% ei lahendatud õiguskaitseorganite poolt (Report... 2012). Peamisteks põhjusteks toodi hirm mainekahju ees (38%), sisedistsipliini piisavus (33%), kohtueelse kokkuleppe saavutamine (*private settlement*) (21%) ja kohtuprotsessi liigne kulukus (15%) (Ibid). Magistritöö autori

hinnangul on Eestis kohtuväliste lahendite osakaal kordades suurem kui ACFE aruandes märgitud. Autor arvab, et Eestis jõuab kohtusse pigem alla 30% juhtumitest. Töö autor arvestab kohtulahendite järgi juhtumite valimisel nimetatud piiranguga. Kohtus võtab kaasuste lahendamine kaua aega ja seetõttu ei olnud magistritöö autoril võimalik leida juhtumeid viimastest aastatest.

Kokku leidis autor Riigi Teatajast kolm pettusejuhtumit, kus ettevõtte või selle töötajad olid mõistetud süüdi pettuses ja nimetatud ettevõtte majandusaasta aruanne oli auditeeritud (vt lisa 2). Analüüsimiseks valiti AS Rakvere Viljasalv, AS Jõgeva Viljahoidla ning Facio Ehituse OÜ ja KR Kaubanduse AS kaasused. Juhtumite kirjeldused ja analüüs on esitatud alapeatükis 2.3.2.

Juhtumite analüüsimisel kasutatav metoodika

Analüüsi eesmärk on selgitada välja asjaolud, millega arvestamine aitaks audiitoritel edaspidi paremini pettusi tuvastada.

Juhtumianalüüsi uurimismetoodika on jagatud kolmeks. Esmalt kirjeldatakse pettusejuhtumit ja tuuakse esile, millise järeldusotsuse on andnud audiitor. Seejärel hindab töö autor avalikult kättesaadava info najal, miks pettust ei tuvastatud ja mida oleks saanud teha selle kindlaks tegemiseks. Viimasena tuuakse esile, mida iga konkreetse juhtumi õppetunnid.

Analüüsi tulemusena leitud sarnasused koondatakse kokku ja nende alusel esitatakse kokkuvõtlikud õppetunnid. Juhtumiuuringute abil tuvastatud kitsaskohad aitavad panustada pettuste paremaks tuvastamiseks.

Analoogseid uurimismeetodeid on kasutanud ka Benston, Hartgraves 2002, Mock 2004, Van Peursem *et al* 2007 ja Soltani 2013.

Juhtumite analüüsimisel ei kasutata suhtarve, kuna käesolev magistritöö keskendub pettuste tuvastamise kvalitatiivsele poolele, mis hõlmab riskide hindamist ja rahvusvaheliste auditeerimise standardite esitatud nõuete järgimist. Magistritöö autor esitab siinkohal Kaminski *et al* uuringu tulemused suhtarvude kasutatavusest finantspettuste tuvastamisel.

Nimetatud uurimuse valimis oli 78 ettevõtet – pooltel neist oli tuvastatud pettus ja pooltel mitte (Kaminski *et al* 2004). Töö käigus arvatati välja 21 suhtarvu seitsme aastase perioodi vältel – pettuse esinemise aastal ning kolm aastat enne ja pärast pettust. Eesmärk oli välja selgitada, kas pettusliku finantsaruande alusel arvatud suhtarvud erinevad mittepettuslike omadest. Arvutuste tulemusena leiti, et 21-st suhtarvust 16 olid tähenduslikud, kuid neist ainult kolm suhtarvu olid asjakohased kolme aasta jooksul ning viis suhtarvu

pettusele eelnenud aastatel. Pettuslike finantsaruannete suhtarvud ei näidanud õiget tulemust 58–98% juhtumitest. Kaminski *et al* järeldasid saadud tulemuste põhjal, et statistiliselt ei erinenud pettuslike ja mittepettuslike finantsaruannete suhtarvud. Need suhtarvud, mis olid asjakohased, ei olnud kogu vaadeldava perioodi vältel järjepidevad ja kokkuvõtlikult tõdesid Kaminski *et al*, et suhtarvude kasutamine pettuste tuvastamiseks on limiteeritud. (Kaminski *et al* 2004)

Kuigi käesoleva magistritöö autor ei kasuta suhtarvuanalüüsi, ei väida autor, et nende abil ei ole võimalik pettusi või neile osutatavaid viiteid tuvastada. Autor tõdeb, et Eesti vandeaudiitorid kasutavad suhtarvuanalüüsi. Magistritöö raames läbi viidud küsitluse tulemustest selgus, et pettuseriskide hindamisel on suhtarvuanalüüs populaarsuselt teine meetod (vt alapeatükki 2.2.2).

2.3.2. Juhtumiuringud ja nende tulemused

Pettuse alaseid teadmisi on võimalik suurendada läbi juhtumite analüüsi. Eesti vandeaudiitorite hinnangul on samuti praktilised juhtumianalüüsid üheks peamiseks meetodiks, mis aitaks suurendada kompetentsi pettuste tuvastamiseks (vt alapeatükki 2.2.2). Käesoleva magistritöö analüüs on omanäoline, kuna rahvusvaheliselt tuntud USA pettusejuhtumeid võrreldakse kohalikega ning nende põhjal esitatakse kokkuvõtlikud järeldused.

Juhtum 1: Enron (2001)

Aastad, millal toimus pettus: 1997–2001

Audiitori arvamus: Märkusteta (2001)

Juhtumi kirjeldus: 2001. aastal teatati, et Enron peab tagasiulatuvalt korrigeerima finantsaruandeid kuni aastani 1997. Leiti, et Enron on jätnud konsolideerimata Special Purpose Entity¹² (edaspidi SPE), mida kasutati eelkõige ettevõtte võlgnevuse varjamiseks. Korrigeerimiste tulemusena vähenes Enroni kasum 613 mln dollari võrra, kohustised suurenesid 628 mln dollari võrra.

Benston ja Hartgraves on jaganud Enroni juhtumi kuueks:

- 1) SPE-d jäeti konsolideerimata,
- 2) SPE-dele antud garantiisid ei kajastatud kohustistena,

¹² Special Purpose Entity – ematööstest sõltumatu juriidiline isik, kes on loodud täitma kindlaid ülesandeid, et vähendada finantsriske. Sageli kasutatakse neid aga võlgnevuse ja tegelike omanike varjamiseks. (Mock 2004)

- 3) tulevaste perioodide tulu kajastati koheselt,
- 4) investeeringud olid ülekajastatud,
- 5) omaaktsiate soetusi kajastati tuluna ja
- 6) majandusaasta aruannetes ei avalikustatud tehinguid seotud osapooltega.

Loetelus nimetatu tulemusena kajastati Enroni müügitulu, puhaskasumit ja omakapitali suuremana ning kohustised olid alakajastatud. Enroni juhtkond ei teavitanud audiitoreid mitmetest sisekontrolli puudustest ega avaldanud tehinguid seotud osapooltega. Enroni audiitorid auditeerisid ettevõtet alates 1985. aastast ehk pettuse tuvastamise hetkeks üle 15 aasta. (Benston, Hartgraves 2002; Healy, Palepu 2003; Mock 2004; Soltani 2014).

Autori hinnang

Põhjused, miks pettust ei tuvastatud: Juhtumi kirjelduse põhjal võib väita, et Enronis leidis aset väga ulatuslik ja keeruline pettuseskeem, mille vältel suunati enamik ettevõtte kohustisi SPE-desse, keda hiljem koostatud kontserniaruandes ei kajastatud. Audiitorite jaoks võis kasutatav skeem olla niivõrd keeruline, et nad ei suutnud seda mõista. Juhtumi kirjeldusest selgub, et Enroni juhtkond ei avalikustanud audiitoritele tehinguid seotud osapooltega, mistõttu ei olnud neid võimalik puudulike andmete tõttu kontrollida. Enroni audiitorid olid ettevõtet auditeerinud mitmeid aastaid, mistõttu võib arvata, et pikaajaliste kliendisuhete tõttu ei osanud audiitorid kahtlustada pettuse võimalikkust.

Mida oleks saanud teha pettuse tuvastamiseks: Audiitorid oleksid pidanud välja selgitama ettevõtte seotud osapooled ja kontrollima nendega tehtud tehinguid ning neile antud garantiisid. Müügitulu auditeerimisel oleksid audiitorid pidanud osutama rohkem tähelepanu periodiseerimisele. Investeeringute kontrollimisel oleks tulnud hinnata, kas need on kajastatud õiglases väärtuses. Omaaktsiate soetamisel oleksid audiitorid pidanud veenduma, et tehingut ei kajastataks tuludes.

Juhtumi õppetunnid:

- audiitorid peaksid välja selgitama ettevõtte seotud osapooled ja nendega tehtud tehingud,
- audiitorid peaksid veenduma juhtkonna hinnangute õigsuses,
- audiitorid peaksid rakendama rohkem kutsealast skeptitsismi ja arvestama, et neile võidakse jätta osa informatsiooni avaldamata

Juhtum 2: HealthSouth (2003)

Aastad, millal toimus pettus: 1999–2003

Audiitori arvamus: Märkusteta (2002)

Juhtumi kirjeldus: 2003. aastal tuli ilmsiks, et HealthSouth-i süüdistatakse müügitulu ülekajastamises, tehingute võltsimises ja sisekontrollide eiramises. SEC-i hinnangul oli ettevõtte kajastanud alates 1999. aastast müügitulu 1,4 mld dollari võrra rohkem. Pettust alustati väikeste summadega, mis suurenesid järk-järgult. HealthSouth-i peeti kasvavaks *start-up* ettevõtteks ja juhtkond ei soovinud Wall Street-i ootusi alt vedada. Pettuse käigus hindas juhtkond nõuete laekumisi ebatäpselt, kulusid kapitaliseeriti, EPS (earnings per share) hoiti kunstlikult ootuspärasel tasemel ja kontserni ettevõtete vahel jaotati fiktiivseid tehinguid. HealthSouth-i töötajad tundsid raamatupidamisreegleid väga hästi ja sisestasid arvestusprogrammi manuaalselt valekandeid, mis ei äratanud audiitorites kahtlusi. Kokku sisestati tuhandeid tehinguid, kõik alla 5000 dollari. Samad audiitorid auditeerisid HealthSouthi üle 17 aasta. (Smith 2013; Soltani 2014; Wang *et al* 2009).

Autori hinnang

Põhjused, miks pettust ei tuvastatud: Esitatud kirjeldusest selgub, et ettevõttes tervikuna leidis aset ulatuslik kokkumäng ja töötajad teadsid, kuidas audiitoreid eksitada. Sellises olukorras on audiitoril väga raske pettust tuvastada. HealthSouth-i audiitorid olid ettevõtet auditeerinud mitmeid aastaid ega osanud kahtlustada pettust.

Mida oleks saanud teha pettuse tuvastamiseks: Audiitorid oleksid pidanud koguma rohkem tõendusmaterjali nõuete laekumise tõenäosuse kohta. Ettevõtte vara auditeerimisel oleksid audiitorid pidanud rohkem tähelepanu osutama nende sisule. Audiitorid oleksid pidanud rakendama rohkem kutsealast skeptitsismi ja arvestama võimalusega, et ettevõttes võib aset leida kokkumäng.

Juhtumi õppetunnid:

- audiitorid peaksid tähelepanu osutama ka väikestes summates tehtud tehingutele,
- audiitorid peaksid veenduma juhtkonna hinnangute õigsuses,
- audiitorid peaksid teadvustama, et ettevõttes võib esineda kokkumäng
- audiitorid peaksid teadvustama, et ettevõttes võib esineda fiktiivseid tehinguid ja alusdokumendid ei pruugi olla autentsed

Juhtum 3: Adelphia (2002)

Aastad, millal toimus pettus: 1999–2001

Audiitori arvamus: Arvamusest loobumine (2001).

Juhtumi kirjeldus: 2002. aastal tuli ilmsiks, et Adelphia pole finantsaruannetesse konsolideerinud tütarettevõtjate võlgnevusi ja nende vähendamiseks on ettevõtte koostanud võltsitud dokumente ja kandeid. Ühtekokku jäeti kajastamata 2,6 mld dollari väärtuses kohustisi. Lisaks muutis Adelphia tahtlikult finantsaruandlust selliselt, et see vastaks Wall Streeti analüütikute ootustele. Fiktiivsete tehingute abil suurendati ettevõtte müügitulu ja seeläbi ka kasumit. Samuti on tuvastatud, et ettevõtte rahast tasuti omanike erakulusid 241 mln dollari väärtuses. Adelphia audiitorid oli ettevõtet auditeerinud alates 1986. aastast ehk 16 aastat pettuse avastamiseni. 2000. aastal nõusid audiitorid Adelphia juhtkonnalt majandusaasta aruandes ettevõtte garanteeritud laenuade avalikustamist, kuid sellest keelduti. Audiitorid ei juhtinud sellele tähelepanu ka avaldatud arvamuses. Aasta enne pettuse avalikuks tulekut, 2001. aastal, peatasid audiitorid kontrollitoimingud ja teatasid, et nad ei saa tugineda juhtkonna edastatud informatsioonile. (Johnson, Rudolph 2007; Van Peurse *et al* 2007)

Autori hinnang

Põhjused, miks pettust ei tuvastatud: Adelphia kasutas oskuslikult tütarettevõtteid varjamaks ettevõtte tegelikke võlgnevusi. Audiitorid olid ettevõtet auditeerinud mitmeid aastaid ja nad ei kahtlustanud pettuse võimalikkust. Omanike erakulud olid tõenäoliselt kajastatud selliselt, et need ei tekitanud kahtlusi.

Mida oleks saanud teha pettuse tuvastamiseks: Ettevõtte audiitorid oleksid pidanud välja selgitama seotud osapoolte laenukohustused. Kulude auditeerimisel oleksid audiitorid pidanud rohkem tähelepanu osutama tehingute majanduslikule sisule.

Juhtumi õppetunnid:

- audiitorid peaksid välja selgitama ettevõtte seotud osapooled ja nendega tehtud tehingud,
- audiitorid peaksid teadvustama, et ettevõtte raha eest võidakse tasuda majandustegevusega mitteseotud kulusid

Juhtum 4: AS Rakvere Viljasalv (2004)

Aastad, millal toimus pettus: 2003–2004

Audiitori arvamus: Asjaolu rõhutamise (2003). 2004. aasta majandusaasta aruanne on auditeerimata – ettevõttes kuulutati välja pankrot

Juhtumi kirjeldus: Aastatel 2003–2004 kõrvaldasid AS Rakvere Viljasalv ametiisikud elevaatoris hoiustatud riigi julgeolekureservi vilja ja müüsid seda vilja ning jahuna tarbijatele. Teo tagajärjel tekkis AS-l Eesti Viljasalv nisuvilja ja rukkivilja puudujääk kokku koguses 14 043 tonni. AS Eesti Viljasalv kogukahju oli 28,6 mln krooni. 2003 ja 2004. aastal võõrandas AS Rakvere Viljasalv ebaseaduslikult ka Kesko Agro Eesti AS hoiustatud vilja – kokku 3 496 tonni 9,6 mln krooni väärtuses. Sellise tegevusega rikuti Kesko Agro Eesti AS ja AS Rakvere Viljasalv vahel sõlmitud laolepingut, mille kohaselt ei olnud laopidajal, õigust kasutada, tarvitada ega võõrandada talle hoiule antud kaupa. (Kriminaalasi Vladimir...).

2003. aasta majandusaasta aruannet auditeerinud vandeaudiitorid tõid järeldusotsuses esile, et nad ei ole auditeerinud 31.12.2002 seisuga koostatud aruannet. Nad väitsid, et neil polnud võimalik sooritada vajalikke kontrolliprotseduure, et veenduda nimetatud kuupäeva seisuga koostatud aruande õigsuses. Vandeaudiitorid jätsid selle kohta arvamus avaldamata. Lisaks ei avaldatud arvamus 31.12.2003 seisuga koostatud bilansis kajastatud ostjatelt laekumata arvete osas (6,9 mln krooni), mille laekumist pidas ettevõtte juhtkond tõenäoliseks, kuid mille kohta ei õnnestunud vandeaudiitoritel saada piisavalt tõendusmaterjali. (AS Rakvere Viljasalv...)

Autori hinnang

Põhjused, miks pettust ei tuvastatud: Juhtumi kirjelduse põhjal võib arvata, et petturid kõrvaldasid elevaatoris hoiul olnud vilja selliselt, et sellest ei jäänud maha otseselt tuvastatavaid jälgi. Antud juhtumi puhul pole teada, kas ja kuidas inventeeriti hoiustatud vilja. Vilja kõrvaldamine eelpool nimetatud viisil viitab puudulikule kontrollikeskkonnale. Lisaks on võimalik oletada, et ettevõtte töötajate vahel esines kokkumäng.

Mida oleks saanud teha pettuse tuvastamiseks: Vandeaudiitorid oleksid pidanud osalema hoiustatud vilja inventuuridel ja veenduma selle koguse olemasolus. Kuna ettevõttele laekus müügitulu müüdü vilja eest, oleksid vandeaudiitorid pidanud veenduma, kas müüdav vili kuulub ettevõttele.

Juhtumi õppetunnid:

- audiitorid peaksid teadvustama, et ettevõttes võib esineda kokkumäng
- audiitorid peaksid teadvustama, et ettevõttes võivad puududa sõltumatud kontrollid
- audiitorid peaksid veenduma, et ettevõttes on olemas füüsilised vara kaitsemehhanismid

Juhtum 5: AS Jõgeva Viljahoidla (2003)**Aastad, millal toimus pettus:** 2001–2003**Audiitori arvamus:** Märkusteta (2001). 2002. aasta majandusaasta aruanne on auditeerimata – ettevõttes kuulutati välja pankrot**Juhtumi kirjeldus:** 2001. aastal esitati AS Jõgeva Viljahoidla nimel AS-le Eesti Viljasalv ebaõigete andmetega toiduteravilja üleandmise-vastuvõtmise akt-arve kokku 4 150 tonni toidurukki riigireservi üleandmiseks ja AS-s Jõgeva Viljahoidla hoiustamiseks. Akt-arvete alusel tasus AS Eesti Viljasalv 8,5 mln krooni. Tegelikult ei hoiustanud AS Jõgeva Viljahoidla eelnimetatud akt-arvetel näidatud vilja, vaid see müüdi edasi. Selle tegevusega rikuti AS Eesti Viljasalv ja AS Jõgeva Viljahoidla vahel sõlmitud toiduteravilja julgeolekuvaru hoiulepingut, mille kohaselt võis vilja julgeolekuvaru käitlemine toimuda ainult hoiuleandja kirjalike korralduste alusel. 2002 ja 2003. aastal võõrandas AS Jõgeva Viljahoidla ka ebaseaduslikult Kesko Agro Eesti AS hoiustatud vilja – kokku 1920 tonni 4,1 mln krooni väärtuses. Sellise tegevusega rikuti Kesko Agro Eesti AS ja AS Jõgeva Viljahoidla vahel sõlmitud hoiulepingut, mille kohaselt ei ole laopidajal õigust kasutada, tarvitada või võõrandada talle hoiule antud kaupa. (Kriminaalasi Ivar...).**Autori hinnang****Põhjused, miks pettust ei tuvastatud:** Juhtumi kirjelduse põhjal võib arvata, et petturid kõrvaldasid elevaatoris hoiul olnud vilja selliselt, et sellest ei jäänud maha otseselt tuvastatavaid jälgi. Antud juhtumi puhul pole teada, kas ja kuidas inventeeriti hoiustatud vilja. Olemasoleva info põhjal on võimalik oletada, et ettevõtte töötajate vahel esines kokkumäng.**Mida oleks saanud teha pettuse tuvastamiseks:** Vandeaudiitorid oleksid pidanud osalema hoiustatud vilja inventuuridel ja veenduma selle koguses. Kuna ettevõttele laekus müügitulu müüdud vilja eest, oleksid vandeaudiitorid pidanud veenduma selles, kas müüdav vili kuulub ettevõttele.

Juhtumi õppetunnid:

- audiitorid peaksid teadvustama, et ettevõttes võib esineda kokkumäng
- audiitorid peaksid teadvustama, et ettevõttes võivad puududa sõltumatud kontrollid
- audiitorid peaksid veenduma, et ettevõttes on olemas füüsilised vara kaitsemehhanismid

Juhtum 6: Facio Ehituse AS ja KR Kaubanduse AS (2007)

Aastad, millal toimus pettus: 2006–2007

Audiitori arvamus: Facio Ehituse AS – märkusteta (2006 ja 2007), KR Kaubanduse AS – märkusteta (2006), arvamusel loobumine (2007).

Juhtumi kirjeldus: Juhtumi võib jaotada kolmeks:

1) Facio Ehituse AS projektikuludesse kanti KR Kaubanduse AS arveid, mille alusel tegelikult kaupa ei soetatud.

Facio Ehituse AS töötajad korraldasid KR Kaubanduse AS-i kaudu Facio Ehituse AS-le fiktiivsete tehingute kohta arvete esitamist, mille alusel tegelikult kaupa ei müüdnud ja teenuseid ei osutatud. Facio Ehituse AS projektijuhid kinnitasid arveid ja nende alusel tegi raamatupidaja väljamakseid.

2) Facio Ehituse AS kuludesse kanti varifirmade arveid, millel kajastatud kaupu ja teenuseid tegelikult ei saadud.

Facio Ehituse AS töötajad kasutasid teisi varifirmasid, kelle kaudu esitati Facio Ehituse AS-le fiktiivsete tehingute kohta arveid. Laekunud raha võeti ettevõtete pangakontodelt välja ja tagastati Facio Ehituse AS töötajatele. Aastatel 2006–2007 tegi Facio Ehituse AS väljamakseid 6,6 mln krooni ulatuses.

3) Facio Ehituse AS kuludesse kanti KR Kaubanduse AS-i väljastatud ehitusmaterjalide arveid, mille alusel soetati tegelikult muid kaupu.

Facio Ehituse AS töötajad korraldasid erinevatest äriühingutest soetatud kaupade ostuarvete vormistamist KR Kaubanduse AS nimele. Tegelikult ei saanud KR Kaubanduse AS arvetel nimetatud kaupa. Nende arvete alusel vormistasid KR Kaubanduse AS töötajad arveid Facio Ehituse AS-ile ehituskaupade müügi kohta. Sellisel moel soetati aga tegelikult mööblit, kodutehnikat, mootorrattaid, muruniidukeid jne. (Facio...)

KR Kaubanduse AS vandeaudiitorid loobusid 2007. aasta majandusaasta aruandele arvamusel avaldamisest. Põhjuseks toodi, et vandeaudiitor valiti 2008. aasta alguses ja selleks

ajaks oli läbi viidud varude inventuur, kus ei saadud osaleda. Samuti polnud võimalik teostada alternatiivseid kontrolliprotseduure 31.12.2007 varude saldo õigsuse hindamiseks. Lisaks nimetatule selgus auditi käigus, et Maksu- ja Tolliamet on alustanud ettevõttes kontrolli, mille kohta polnud arvamuse avaldamise hetkeks maksuotsust esitatud. Vandeaudiitorid hindasid, et nimetatud otsus võib omada olulist mõju ettevõtte finantsseisundile. (KR Kaubanduse...)

Autori hinnang

Põhjused, miks pettust ei tuvastatud: Juhtumi kirjelduse alusel saab väita, et ettevõttes toimus projektijuhtide tasemel kokkumäng. Neil oli õigus kinnitada Facio Ehituse AS-le esitatud arveid ja raamatupidamine tegi nende põhjal väljamakseid. Siinkohal saab esile tuua võimaliku puuduse sisekontrollimehhanismis, kuna juhtumi kirjelduses avaldatud info põhjal ei kontrollitud projektijuhtide kinnitatud kulusid. Samuti esitati pettuse toimepanekuks fiktiivseid arveid ja kasutati varifirmasid.

Mida oleks saanud teha pettuse tuvastamiseks: Kulude kontrollimisel oleksid vandeaudiitorid pidanud osutama rohkem tähelepanu nende majanduslikule sisule. Antud juhul ei tuvastanud KR Kaubanduse AS audiitorid skeemi, kus petturid soetasid isiklikuks otstarbeks ettevõtte raha eest muud vara (kodutehnika, mootorrattad, muruniidukid jne). Facio Ehituse AS audiitorid ei tuvastanud KR Kaubanduse AS-lt fiktiivsete arvete laekumist, mille järgi on Facio Ehituse AS soetatud ehitusmaterjali, mida tegelikult kätte ei saadud. Samuti oleksid võinud Facio Ehituse AS vandeaudiitorid juhtida tähelepanu puudulikule sisekontrollisüsteemile.

Juhtumi õppetunnid:

- audiitorid peaksid teadvustama, et ettevõttes võib esineda kokkumäng
- audiitorid peaksid teadvustama, et ettevõttes võivad puududa sõltumatud kontrollid
- audiitorid peaksid teadvustama, et ettevõttes võib esineda fiktiivseid tehinguid ja alusdokumendid ei pruugi olla autentsed

Juhtumianalüüsi kokkuvõte

Tehtud analüüsi käigus ilmsid mitmete juhtumite ühised tunnused, mis on esitatud kokkuvõtlikus tabelis 3.

Tabel 3. Juhtumianalüüsi ühised tunnused

Ühine tunnus	Juhtum*					
	1	2	3	4	5	6
Audiitor auditeeris ettevõtet üle 10 aasta	x	x	x	-	-	-
Audiitor vahetus vahetult enne pettuse ilmsiks tulekut	-	-	-	-	-	x
Märkimisväärsed tehingud seotud osapooltega	x	-	x	-	-	-
Juhtkonna väärad hinnangud	x	x	-	x	-	-
Isiklike kulude hüvitamine ettevõtte raha eest	-	-	x	-	-	x
Sõltumatute kontrollide puudus	-	x	-	x	x	x
Kokkumäng juhtkonna ja/või töötjate seas	-	x	-	x	x	x
Puudulikud varaobjektide kaitsemehhanismid	-	-	-	x	x	-
Ettevõtte finantseesmärkide saavutamine	x	x	x	-	-	-
Isiklike eesmärkide saavutamine	-	-	x	x	x	x

Allikas: Autori koostatud

Märkused: 1 – Enron, 2 – HealthSouth, 3 – Adelphia, 4 – AS Rakvere Viljasalv, 5 – AS Jõgeva Viljahoidla, 6 – Facio Ehituse AS ja KR Kaubanduse AS

Eesti ja USA pettusejuhtumeid on keeruline omavahel võrrelda – kaasused erinevad üksteisest mastaapide, mõju, pettuse skeemide ja nende keerukuse poolest. Sellele vaatama oli võimalik tuvastada mõningaid ühiseid tunnuseid (vt tabel 3). Eesti juhtumeid iseloomustavad peamiselt isiklike eesmärkide saavutamine, sõltumatute kontrollide puudus, kokkumäng ja puudulikud varaobjektide kaitsemehhanismid. USA juhtumeid iseloomustavad peamiselt ettevõtte finantseesmärkide saavutamine, pikaajalised suhted audiitoritega, märkimisväärsed tehingud seotud osapooltega ja juhtkonna väärad hinnangud. USA juhtumid, eriti Enron, on olnud rahvusvaheliste auditeerimise standardite täiendamise aluseks.

Hoolimata pettusejuhtumite sisulistest erinevustest, sisaldavad need kõik pettusekolmnurga elemente (käsitletud alapeatükis 1.4). **Surve** – Enron'i, HealthSouth'i ja Adelphia juhtkonnal lasus surve saavutamaks oodatavaid finantstulemusi. AS Rakvere Viljasalv, AS Jõgeva Viljahoidla ja KR Kaubanduse AS töötajatel esines surve saavutamaks isiklike eesmärgi. **Võimalus** – Enron ja Adelphia kasutasid oskuslikult ära SPE-sid ettevõtte tegelike võlgade varjamiseks. HealthSouth-i töötajad leidsid fiktiivsete tehingute kajastamisel

võimaluse, kuidas hoiduda audiitori tähelepanust. AS Rakvere Viljasalv ja AS Jõgeva Viljahoidla töötajad said märkamatu kōrvaldada laost vilja. KR Kaubanduse AS projektijuhid said kinnitada omavoliliselt projektidega mitteseotud kulutusi. **Ratsionaliseeritus** – kōikide juhtumite puhul vōib mārkinda, et ūhel vōi teisel moel eksisteeris pōhjendus pettuse toimepanekuks. Need olid kas isikliku kasu (AS Rakvere Viljasalv, AS Jõgeva Viljahoidla, KR Kaubanduse AS, Adelphia) vōi ettevōtte hūvanguks (Enron, HealthSouth, Adelphia) toime pandud.

Juhtumiuuringust järeldub, et finantspettus vōib aset leida igasugustes ettevōtetes, esineda vāga keeruliste skeemidena ning hōlmata mitmeid tasandeid ja osapooli. Minevikus toime pandud juhtumite najal kitsaskohtade esile toomine vōimaldab audiitoritel neid loodetavasti tulevikus vältida.

Ūlevaate USA audiitorite tegevusest annab 2010. aastal avaldatud COSO aruanne, kus analūüsiti aastatel 1998–2007 USA bōrsil noteeritud ettevōtete pettusejuhtumeid. Nimetatud perioodil tuvastati 347 pettusejuhtumit, neist 223 sisaldasid audiitori arvamust (Fraudulent, 34). Nendest juhtumitest 56% puhul oli avaldatud asjaolu rōhutava lōiguga mārkindeta arvamus (*unqualified auditor opinion with explanatory language*), 43% olid mārkindeta arvamus (*unqualified auditor opinion with no explanatory language*), ūhe ettevōtte kohta esitati mārkindega arvamus (*qualified auditor opinion*) ja ūlejānute puhul jāeti arvamus avaldamata. Aruandes toodi esile, et 26% pettuse toime pannud ettevōtetest vahetas audiitorit vahetult enne pettuse perioodi. (Ibid)

COSO aruandes kajastatud statistika ūhtib ka magistritōēs analūüsitud kuue juhtumiga. Antud juhul saab kāsitleda seitset audiitori järeldusotsust – ūks analūüsitud kaastest hōlmas kahte ettevōtete. Nimetatud juhtumitest neljal korral (57% juhtumitest) avaldas audiitor mārkindeta arvamuse (Enron, HealthSouth, AS Jõgeva Viljahoidla, Facio Ehituse AS), ūhel juhul (14% juhtumitest) asjaolu rōhutava lōiguga mārkindeta arvamuse (AS Rakvere Viljasalv) ja kahel juhul (29% juhtumitest) jāeti arvamus avaldamata (Adelphia ja KR Kaubanduse AS). Esile toodud asjaolu rōhutamine ei sisaldanud viiteid pettusele ja ūhel juhul jāeti arvamus avaldamata pōhjustel, mis ei viidanud samuti pettuse tuvastamisele.

2013. aastal laiendati COSO aruandes toodud juhtumite uuringut ja seekord analūüsiti ainult neid 87 juhtumit, kus SEC karistas audiitoreid vōi audiitorbūroosid (Beasley *et al* 2013). Samuti pikendati vaatlusalust perioodi, kaasates aastaid 1998–2010. Analūüsitud

juhtumite põhjal toodi esile 16 puudust, mille tõttu ei tuvastanud audiitorid pettusi. Magistritöö autor nimetab neist viis peamist (Ibid):

- 1) Suutmatus koguda piisavalt asjakohast tõendusmaterjali – 73%;
- 2) Suutmatus rakendada kutsealast hoolsust – 67%;
- 3) Puudulik kutsealase skeptitsismi rakendamine – 60%;
- 4) Suutmatus koguda piisavalt asjakohaseid tõendeid juhtkonna esitustest – 54%;
- 5) Suutmatus avaldada asjakohast arvamust – 47%.

Loetelust nähtub, et kõige rohkem valmistab audiitoritele raskusi asjakohase tõendusmaterjali kogumine. Näiteks, ei olnud audiitoritel piisavalt kinnitusi potentsiaalsete kohustiste hindamisel ja nad tuginesid liiga palju inventuuri aruannetele. Samuti tuvastati hulgaliselt probleeme kutsealase hoolsuse ja skeptitsismiga. Näiteks, ei muudetud lähtuvalt riskidest auditiprotseduure ja eirati alusdokumentide puudumist. Audiitorid ei kahelnud ka dokumentide ehtsuses ega avaldanud kahtlust võltsitud dokumentide osas. (Ibid) Suutmatus rakendada kutsealast hoolsust ja skeptitsismi viitab magistritöö autori hinnangul ka puudulikule riskihindamisele. Ka COSO aruandes nimetati juhtumeid, kus auditi käigus ei hinnatud piisavalt pettuseriske (Ibid).

Magistritöös analüüsitud pettusejuhtumid sisaldavad samuti aruandes nimetatud peamisi puudusi. Võib väita, et asjakohast tõendusmaterjali ei suudetud koguda kõikides analüüsitud juhtumites. Samuti ei suudetud rakendada kutsealast skeptitsismi piisaval määral.

Teine hüpotees, „Audiitorid ei tuvasta auditeerimise standardite nõudeid järgides finantspettusi“ leidis kinnitust osaliselt. Analüüsitud USA juhtumite näitel saab märkida, et audiitorid ei tuvastanud pettust, kuna nad ei järginud rahvusvaheliste auditeerimise standardi nõudeid. Audiitorid ei rakendanud piisavalt kutsealast skeptitsismi, ei kogunud asjakohast tõendusmaterjali ega tuvastanud aset leidnud pettuse skeemi. Eestis ei kehtinud juhtumite aset leidmise ajal rahvusvahelised auditeerimise standardid, kuid sel ajal kehtinud auditeerimiseeskiri oli koostatud nende põhjal. Nimetatud eeskirja järgi pidi audiitor jõudma järelduseni, et auditeeritava finantsseisund on kajastatud õigesti ja õiglaselt. Võib tõdeda, et taaskord ei rakendanud audiitorid piisavalt kutsealast skeptitsismi, ei kogunud asjakohast tõendusmaterjali ega tuvastanud aset leidnud pettuse skeemi.

Kokkuvõtlikult võib märkida, et põhjuseid, miks vandeaudiitorid pettusi ei tuvasta, on mitmeid. Käesolevas magistritöös järeldati Eesti vandeaudiitorite seas läbi viidud küsitluse ja tehtud juhtumianalüüside tulemusena, et audiitorid:

- 1) ei järginud auditiprotseduuride läbiviimisel rahvusvaheliste auditeerimise standardite nõudeid;
- 2) ei kogunud piisavalt asjakohast tõendusmaterjali;
- 3) ei rakendanud piisavalt kutsealast skeptitsismi;
- 4) omavad puudulikke teadmisi pettuste skeemidest ja indikaatoritest ning
- 5) teostavad pettuseriskide hindamist puudulikult.

Juhtumianalüüsi tulemustest ja Eesti vandeaudiitoritelt küsitluse raames saadud vastustest järeldati, et pettuste paremaks tuvastamiseks tuleb audiitoritel:

- 1) järgida rahvusvaheliste auditeerimise standardite nõudeid;
- 2) suurendada teadmisi pettuse skeemidest ja indikaatoritest;
- 3) tutvuda praktiliste juhtumianalüüsidega ja
- 4) hinnata pettuseriske põhjalikumalt.

Võib täheldada, et aegade jooksul on vandeaudiitori roll finantspettuste tuvastamisel suurenenud. Kutsetegevus on viimaste aastatega kiiresti arenenud ja seda kinnitab ka rahvusvaheliste auditeerimise standardite nõuete täiendamine. Tänapäeval kehtivad rahvusvahelised auditeerimise standardid juhivad eelpool nimetatud puudustele tähelepanu. ISA 240 rõhutab kutsealase skeptitsismi rakendamist, pettuseriskide ja auditi tõendusmaterjali põhjalikumalt hindamist. Sellele vaatamata, leiab töö autor, et standardite täiendamisest üksi ei piisa, audiitorid peavad suutma neid ka rakendada.

Magistritöö autor teeb ettepaneku edaspidistes töodes uurida, millisteks peavad ISA nõudeid Eesti vandeaudiitorid. Samuti kutsub töö autor uurima, kas ja kuidas oleks võimalik Eestis rakendada kriminalistika ekspertide ja audiitorite koostööd ning hindama selle vajalikkust. Lisaks tuleks töö autori hinnangul uurida, kas rahvusvahelistes auditeerimise standardites sätestatud nõuded on piisavad finantspettuste tuvastamiseks.

KOKKUVÕTE

Magistritöö esimene eesmärk oli selgitada välja, kuidas on muutunud audiitori roll pettuste tuvastamisel ja kas audiitoritele esitatavates nõuetes esineb rahvusvahelisel tasandil erinevusi. Eesmärgi saavutamiseks uuriti, milliseid täiendusi on aegade jooksul pettusi käsitlevates rahvusvahelistes auditeerimise standardites aset leidnud. Tõdeti, et audiitori kutsetegevus on viimaste aastatega kiiresti arenenud – täiendatud on mitmeid rahvusvaheliste auditeerimise standardite nõudeid. Toimunud täienduste põhjal võib väita, et audiitorite roll finantspettuste tuvastamisel on suurenenud, kuna järjest enam nõutakse audiitoritelt kutsalase skeptitsismi rakendamist ja pettuseriskide põhjalikumat hindamist.

Lisaks soovis töö autor välja selgitada, kas ja mille poolest erinevad audiitoritele esitatavad nõuded Euroopas (sealhulgas Eestis) ja USA-s pettusi käsitlevates standardites. Sealjuures uuriti, kas audiitoritele esitatavates nõuetes esineb eesti keelde tõlkimise tõttu erinevusi. Magistritöös püstitati esimesest eesmärgist lähtuvalt esimene hüpotees.

Esimene püstitatud hüpotees väidab, et audiitoritele esitatud nõuded ei erine Euroopas (sealhulgas Eestis) ja USA-s pettusi käsitlevates rahvusvahelistes auditeerimise standardites.

Läbiviidud analüüsi tulemusena selgus, et Eestis kehtiva pettusi käsitleva rahvusvahelise auditeerimise standardi nõuded audiitoritele ei erine Euroopas kehtivatest. Euroopas ja USA-s kehtivate standardite nõuetes esines üksikuid erinevusi, mis ei avalda magistritöö autori hinnangul audiitorite tegevusele mõju. Nimetatud standardite kõige suuremaks erinevuseks on see, et Euroopa standardi järgi „peab“ audiitor (*auditor shall*) nõudeid järgima, kuid USA-s kehtiva standardi järgi „peaks“ (*auditor should*). Detailsemal uurimisel selgus, et nõuded, mida audiitor „peaks“ järgima on sama kohustuslikud nendega, mida audiitor „peab“ järgima. Seega, sai püstitatud hüpotees – audiitoritele esitatavad nõuded ei erine Euroopas ja USA-s – kinnituse. Võrdluse tulemuste najal võib märkida, et audiitori roll finantspettuste tuvastamisel ühtib rahvusvahelisel tasandil.

Eesti vandeaudiitorite seas viidi läbi küsitlus, mille eesmärk oli selgitada välja, kas ja milliseid kokkupuuteid on Eesti vandeaudiitoritel seoses pettustega, kas ja millal hinnatakse pettuseriske ning milline on seisukoht ISA 240 rakendamise osas. Küsitluse tulemusena

selgus, et paljud Eesti vandeaudiitorid on kokkupuutunud pettustega – 46% vastanutest märkis, et nende praktikas on esinenud juhtumeid, mil nad on avaldanud kahtlust pettuse osas ja see osutus õigeks. Saadud vastustest selgus, et Eesti vandeaudiitorid hindavad auditeerimise käigus pettuseriske ja kasutavad selleks mitmeid erinevaid meetodeid. Küsitlusele vastanutest 87% märkis, et Eestis kehtiv pettusi käsitlev rahvusvaheline auditeerimise standard annab piisavalt juhiseid pettuste tuvastamiseks. Eesti vandeaudiitoritest 89% märkis, et nimetatud standard ei vaja täiendamist.

Magistritöö teine eesmärk oli selgitada välja, miks audiitorid ei tuvasta rahvusvaheliste auditeerimise standardite nõudeid järgides pettusi.

Nimetatud eesmärgist lähtuvalt püstitati magistritöös teine hüpotees.

Teine püstitatud hüpotees väidab, et audiitorid ei tuvasta rahvusvaheliste auditeerimise standardite nõudeid järgides finantspettusi.

Analüüsitud Eesti ja USA kolme pettusejuhtumi näitel saab märkida, et audiitorid ei tuvastanud pettust, kuna nad ei järginud rahvusvaheliste auditeerimise standardite nõudeid. Kokkuvõtlikult võib esile tuua, et audiitorid ei rakendanud piisavalt kutsealast skeptitsismi, ei kogunud asjakohast tõendusmaterjali ega tuvastanud aset leidnud pettuse skeemi. Uuritud juhtumite näitel saab väita, et audiitorid ei ole finantspettusi tuvastanud, kuna nad pole seda avaldatud arvamuses esile toonud. Magistritöös analüüsitud kuue pettusejuhtumi puhul saab käsitleda seitset audiitori järeldusotsust – üks analüüsitud kaasustest hõlmas kahte ettevõtet. Nimetatud juhtumitest neljal korral avaldas audiitor märkusteta arvamuse, ühel juhul asjaolu rõhutava lõiguga märkusteta arvamuse ja kahel juhul jäeti arvamus avaldamata. Esile toodud asjaolu rõhutamine ei sisaldanud viiteid pettusele. Ainult ühel juhul jäeti arvamus avaldamata põhjustel, mis viitas pettuse tuvastamisele. Seega, leidis püstitatud hüpotees – audiitorid ei tuvasta rahvusvaheliste auditeerimise standardite nõudeid järgides pettusi – kinnitust osaliselt.

Eesti vandeaudiitorite seas läbi viidud küsitluse tulemusena märgiti, et audiitorid ei tuvasta pettusi, kuna puuduvad teadmised pettuste skeemidest ja indikaatoritest ning pettuseriskide hindamine on puudulik. Magistritöös läbi viidud juhtumite analüüs kinnitab nimetatud põhjusi.

Juhtumianalüüsi tulemustest ja Eesti vandeaudiitoritelt küsitluse raames saadud vastustest järeldati, et pettuste paremaks tuvastamiseks tuleb audiitoritel järgida rahvusvaheliste auditeerimise standardite nõudeid ning suurendada teadmisi pettuse

skeemidest ja indikaatoritest. Lisaks nimetatule võib märkida, et audiitoreid aitab ka praktiliste pettusejuhtumite analüüs ja pettuseriskide põhjalikum hindamine.

Kokkuvõtlikult märgib töö autor, et vandeaudiitori roll finantspettuste tuvastamisel on aegade jooksul suurenenud. Täna sel päeval kehtivad rahvusvahelised auditeerimise standardid juhivad eelpool nimetatud puudustele tähelepanu – rõhutatakse muu hulgas kutsealase skeptitsismi rakendamist, pettuseriskide ja auditi tõendusmaterjali põhjalikumat hindamist. Sellele vaatamata, leiab töö autor, et standardite täiendamisest üksi ei piisa, audiitorid peavad suutma neid ka rakendada.

Siinkohal teeb magistritöö autor ettepaneku edaspidistes töödes uurida, millisteks peavad rahvusvaheliste auditeerimise standardite nõudeid Eesti vandeaudiitorid. Samuti kutsub autor uurima, kas ja kuidas oleks võimalik Eestis rakendada kriminalistika ekspertide ja audiitorite koostööd ning hindama selle vajalikkust. Lisaks tuleks edaspidi põhjalikumalt uurida, kas rahvusvahelistes auditeerimise standardites sätestatud nõuded on piisavad finantspettuste tuvastamiseks.

SUMMARY

THE ROLE OF EXTERNAL AUDITOR IN DETECTING FINANCIAL FRAUD

Stella Iis

The first aim of this thesis is to determine the role of external auditor in detecting financial fraud. In order to achieve it, the author examines how requirements in European (including Estonia) and U.S fraud related standards on auditing have improved. The author found that more emphasis is put on fraud risk assessment and auditors' professional skepticism. Author also determined whether there are any differences in auditors' requirements in previously mentioned standards on auditing. Based on the first aim of this thesis the author formulated a following hypothesis.

Hypothesis 1: There are no differences in auditors' requirements in European (including Estonia) and U.S fraud related standards on auditing.

The author compared aforementioned auditors' requirements and concluded that there are no significant differences between them. The only visible discrepancy between European and U.S standards is that European standards determine what auditors „shall“ do and U.S standards what auditors „should“ do. The author reached a conclusion that using different verbs do not affect auditors' actions. Consequently, the author established that at the international level the role of external auditors in detecting financial fraud is equivalent.

To analyze Estonian auditors' opinion and exposure regarding financial frauds the author conducted a survey. The aim of this survey was to determine whether Estonian auditors have been encountered with financial fraud and how they are assessing fraud risks. Survey results showed that 46% of the respondents have detected a fraud. The author also wanted to know Estonian auditors' opinion about using international standard on auditing “The Auditor's Responsibilities Relating to Fraud in an Audit of Financial Statements”. Estonian auditors believe that aforementioned international standard on auditing gives enough

instructions to identify financial fraud and they believe that there is no need to supplement the standard.

The second aim of this thesis is to find out why auditors fail in detecting financial fraud. The author also wishes to propose where auditors' should draw more attention. To achieve this aim, the author analyses three fraud cases from Estonia and U.S. After conducting case studies, the author determines the reasons why the fraud was not discovered. The author also asked Estonian auditors' opinion on why auditors do not detect financial fraud and what could improve their skills.

Based on the second aim of this thesis the author formulated a second hypothesis.

Hypothesis 2: Auditors do not detect financial fraud by following requirements of international standards on auditing.

The author analyzed three fraud cases from Estonia and U.S and concluded that the second hypothesis should be accepted partly. Case study results showed that auditors failed to detect financial fraud because they did not follow requirements in international standards on auditing. Auditors did not apply enough level of professional skepticism, failed to gather sufficient audit evidence and did not discover the fraud scheme. The majority of the cases involved the auditor issued an unqualified opinion on financial statements.

Survey results showed that in Estonian auditors' opinion auditors do not detect financial fraud because of their lack of knowledge about fraud schemes and indicators. They also pointed out that fraud risk assessment is insufficient.

Based on the case studies and the survey the author of this thesis concluded that in order to detect financial fraud auditors should follow requirements in international standards on auditing. They can also raise their competence by educating themselves about fraud schemes and indicators, conduct case studies and assess fraud risks comprehensively.

The author wishes to thank her supervisors Marilyn Pikaro and Lehte Alver for their help, support and patience. The author also wishes to thank auditors who participated in the survey and gave their contribution to this thesis.

VIIDATUD ALLIKAD

- Albrecht, S. W., Albrecht, C., Albrecht, C. C. (2008). Current Trends in Fraud and its Detection. – *Information Security Journal: A Global Perspective*. Vol. 17. Pp. 2–12
- Analüütilised protseduurid. (2009). Rahvusvaheline auditeerimise standard (Eesti) 520.
- AS Rakvere Viljasalv. Majandusaasta aruanne 2003
- Audiitori kohustused finantsaruannete auditeerimisel seoses pettusega. (2009). Rahvusvaheline auditeerimise standard (Eesti) 240.
- Audiitorkogu kvaliteedikontrolli kord. <http://www.auditorkogu.ee/docs/Korrad/kvaliteedikontrollikord>
- Audiitortegevuse seadus. Vastu võetud Riigikogus 27. jaanuaril 2010. a – RT I 2010, 9, 41.
- Audiitortegevuse portaal. <https://www.auditortegevus.ee/>
- Auditeerimiseeskiri. Rahandusministri määrus 03.03.2010.a – RT I 2010, 10, 21.
- Auditi käigus tuvastatud väärkajastamiste hindamine. (2009). Rahvusvaheline auditeerimise standard (Eesti) 450.
- Basis for Conclusions: Clarity. (2006). /IFAC. New York
- Beasley, M. S., Carcello, J. V., Hermanson, D. R., Neal, T. L. (2013). An Analysis of Alleged Auditor Deficiencies in SEC Fraud Investigations: 1998–2010.
- Benston, G. J., Hartgraves A. L. (2002). Enron: What Happened and What We Can Learn From it. – *Journal of Accounting and Public Policy*. No. 21. Pp. 105–127
- Brazel, J. F., Carpenter, T. D., Jenkins, J. G. (2010). Auditors' Use of Brainstorming in the Consideration of Fraud: Reports from the Field. – *The Accounting Review*. Vol. 85. No. 4. Pp. 1273–1301
- Carpenter, T. D. (2007). Audit Team Brainstorming, Fraud Risk Identification, and Fraud Risk Assessment: Implications of SAS No. 99. – *The Accounting Review*. Vol 82. No.5. Pp. 1119–1140.
- Clarified International Standards on Auditing – Findings From the Post-implementation Review. (2013). International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB).

- Clarity of IAASB Standards – Completed. <http://www.ifac.org/auditing-assurance/projects/clarity-iaasb-standards-completed> (16.04.2014)
- Coenen, T. L. (2008). *Essentials of Corporate Fraud*. USA: John Wiley & Sons, Inc.
- Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit. (2012). AU-C Section 240.
- Dorminey, J. Fleming, A. S., Kranacher, M-J., Riley Jr, R. A. (2012). The Evolution of Fraud Theory. – *Issues in Accounting Education*. Vol. 27. No. 2. Pp. 555–579
- Economic crime: A threat to business globally. PwC’s 2014 Global Economic Crime Survey. (2014). /PricewaterhouseCoopers LLP
- European Fraud Survey 2011: Recovery, regulation and integrity. (2011). /Ernst & Young Limited. USA
- Evaluation of the differences between International Standard on Auditing (ISA) and the standards of the US Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB). EU Project N° MARKT/2007/15/F LOT 2 (2009)./ Maastricht Accounting, Auditing and Information Management Research Center (MARC).
- Facio Ehituse AS kaitsjate vandeadvokaatide Aivar Pilve ja Jaak Siimu kassatsioon Tartu Ringkonnakohtu 6. juuni 2013. a otsuse peale kriminaalasjas Facio Ehituse AS süüdistuses KarS § 389-1 lg 3 järgi nr 3-1-1-133-13. Riigikohtu kriminaalkolleegium. 20.01.2014 (<http://www.riigikohus.ee/?id=11&tekst=RK/3-1-1-133-13>) (19.02.2014)
- Fraudulent Financial Reporting 1998-2007: An Analysis of U.S Public Companies. (2010). / Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. USA
- Grove, H., Cook, T. (2004). Lessons for Auditors: Quantitative and Qualitative Red Flags. – *Journal of Forensic Accounting*. Vol. 5. Pp. 131–146
- Hammersley, J. S. (2011). A Review and Model of Auditor Judgement in Fraud-Related Planning Tasks. – *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. Vol. 30. No. 4. Pp. 101–128
- Hammersley J. S., Bamber, E., M., Carpenter, T. D. (2010). The Influence of Documentation Specificity and Priming on Auditors’ Fraud Risk Assessments and Evidence Evaluation Decisions. – *The Accounting Review*. Vol. 85. No. 2. Pp. 547–571
- Hassink, H., Meuwissen, R., Bollen, L. (2010). Fraud Detection, Redress and Reporting by Auditors. – *Managerial Auditing Journal*. Vol. 25. No. 9. Pp. 861–881
- Healy, P. M., Palepu, K. G. (2003). The Fall of Enron. – *Journal of Economic Perspectives*. Vol. 17. No. 3. Pp. 3–26

- Hogan, C. E., Rezaee, Z., Riley Jr, R. A., Velury, U. K. (2008). Financial Statement Fraud: Insights from the Academic Literature. – *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. Vol. 27. No. 2. Pp. 231–252
- Hoffman, V. B., Zimbelman, M. F. (2009). Do Strategic Reasoning and Brainstorming Help Auditors Change Their Standard Audit Procedures in Response to Fraud Risk? – *The Accounting Review*. Vol. 84. No. 3. Pp. 811–837
- Isiklik e-kiri Audiitorkogult. (31.03.2014)
- Isiklik e-kiri Justiitsministeeriumilt. (27.01.2014)
- Johnson, L. R., Rudolph, H. R. (2007). The Lessons of Adelpia's Cash Fraud. – *The Journal of Corporate Accounting & Finance*. Vol.19. No. 1. Pp. 19–24
- Justiitsministeerium, <http://www.just.ee/kriminaalstatistika>, (19.02.2014)
- Kaminski, K. A., Wetzel, T. S., Guan, L. (2004). Can Financial Ratios Detect Fraudulent Financial Reporting? – *Managerial Auditing Journal*. Vol. 19. No. 1. Pp. 15–28
- Kassem, R., Higson, A. (2012). Financial Reporting Fraud: Are Standards' Setters and External Auditors Doing Enough? – *International Journal of Business and Social Science*. Vol. 3. No. 19. Pp. 283–290
- KR Kaubanduse AS. Majandusaasta aruanne 2007
- Kriminaalasi Ivar Tominga süüdistuses KrK § 143 lg 2 p 11, KarS § 201 lg 2 p-de 1, 2 ja 3, § 281, § 380 ning § 386 lg 1 järgi nr 3-1-1-63-09. Riigikohtu kriminaalkolleegium. 24.09.2009. (<http://www.riigikohus.ee/?id=11&tekst=222519242>) (19.02.2014)
- Kriminaalasi Vladimir Semjonov'i, Marti Kedder'i ja Sergei Karakai süüdistuses KarS § 201 lg 2 p-de 2 ja 4 järgi nr 3-1-1-46-08. Riigikohtu kriminaalkolleegium. 12.12.2008 (<https://www.riigiteataja.ee/akt/13093287>) (19.02.2014)
- Kuhn Jr, J. R., Sutton, S. G. (2006). Learning form WorldCom: Implications for Fraud Detection through Continuous Assurance. – *Journal of Emerging Technologies in Accounting*. Vol. 3. Pp. 61–80
- Mapping of Original ISA 240 to New ISA 240's Standards and Application Material (AM). (2004). /IFAC <http://www.ifac.org/sites/default/files/meetings/files/0542.pdf> (16.04.2014)
- Marczewski, D. C., Akers, M. D. (2005). CPA's Perception of the Impact of SAS 99. CPA Journal. Vol. 75. No. 6. Pp. 38–40

- Mock, J. M. (2004). *Classic Case Studies in Accounting Fraud*. A thesis submitted to the Miami University Honors Program in partial fulfillment of the requirements for University Honors.
- Navigating today's complex business risks: Europe, Middle East, India and Africa. *Fraud Survey 2013*. (2013). /Ernst & Young Limited. USA
- Olulise väärikajastamise riskide tuvastamine ja hindamine majandusüksusest ja selle keskkonnast arusaamise kaudu. (2009). *Rahvusvaheline auditeerimise standard (Eesti)* 315.
- Overall Objectives of the Independent Auditor and the Conduct of an Audit in Accordance With Generally Accepted Auditing Standards (2012). AU-C Section 200.
- PCAOB kodulehekül, <http://pcaobus.org/Pages/default.aspx>
- Porter, B. (1993). An Empirical Study of the Audit Expectation-Performance gap. – *Accounting & Business Research*. Vol. 24. No. 93. Pp. 49-68
- Ramos, M. (2003). Auditor's Responsibility for Fraud Detection. – *Journal of Accountancy*. Vol. 195. No. 1. Pp. 28-36
- Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse: 2012 Global Fraud Study. (2012). /Association of Certified Fraud Examiners, Inc. USA
- Saksena, P. N. (2008). Four Tools (Under the Umbrella of Continuous Improvement) to Help Auditors Prevent/Detect Frauds. – *Proceedings of the Academy of Accounting and Financial Studies*. Vol. 13. No. 2. Pp. 27-30
- Shelton, S. W. (2001). Auditing Firms' Fraud Risk Assessment Practices. – *Accounting Horizon*. Vol. 15. No. 1. Pp. 19–33
- Sipe, S. R. (2007). Maximizing Student Learning Through Enron: The Ultimate B-Law Case Study. – *Journal of Studies Education*. Vol. 24. No. 2. Pp. 325–337
- Smith, W. L. (2013). Lessons of the HealthSouth Fraud: A Insider's View. – *Issues in Accounting Education*. Vol. 28. No. 4. Pp. 901-912
- Soltani, B. (2014). The Anatomy of Corporate Fraud: A Comparative Analysis of High Profile American and European Corporate Scandals. – *Journal of Business Ethics*. Vol. 120. No. 2. Pp. 251-274.
- Standing Advisory Group Meeting: Reasonable Assurance. (2005). /PCAOB. USA
- Substantive Differences Between the International Standards on Auditing and Generally Accepted Auditing Standards. (2014). /AICPA, Inc. New York

Summary of Differences Between Clarified SASs and Superseded SASs. (2014). /AICPA. USA

Sõltumatu audiitori üldised eesmärgid ja auditi läbiviimine kooskõlas rahvusvaheliste auditeerimise standarditega. (2009). Rahvusvaheline auditeerimise standard (Eesti) 200.

The AICPA's Guide to Clarified and Converged Standards for Auditing and Quality Control. (2012). /AICPA

The Auditor's Responsibilities Relating to Fraud in an Audit of Financial Statements. (2009). International Standard on Auditing 240

Trompeter, G. M., Carpenter, T. D., Desai, N., Jones, K. L, Riley jr, R. A. (2013). A Synthesis of Fraud-Related Research. – *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. Vol. 32. Pp. 287-321

Van Peursem, K., Zhou, M., Flood, T., Buttimore, J. (2007) Three Cases of Corporate Fraud: An Audit Perspective. Department of Accounting, University of Waikato, Uus-Meremaa

Vandeaudiitorite nimekiri, <https://www.audiitortegevus.ee/lr1/web/guest/valisaudit/register>, (21.03.2014)

Wang, Z., Lin, Z., Ju, S. (2009). Healthsouth Corporation: The First Case Against A Company Under The Sarbanes-Oxley Act. – *Journal of Business Case Studies*. Vol. 5. No. 1. Pp. 9-18

Written Representations (2012). AU-C Section 580.

Zeune, G. D. (2003). SAS 99 – Friend or foe? How NOT to get sued under the new fraud auditing standard. <http://www.theprosandthecons.com/articles/sas%2099%20friend%20or%20foe.pdf> (24.02.2014)

Zimbelman, M. F. (1997). The Effects of SAS No. 82 on Auditors' Attention to Fraud Risk Factors and Audit Planning Decisions. – *Journal of Accounting Research* Vol. 35. No. 3. Pp. 75-97

LISAD

Lisa 1. Magistritöös kasutatud lühendid

ACFE – Association of Certified Fraud Examiners

AICPA – American Institute of Certified Public Accountants

COSO – The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission

GAAS – Generally Accepted Auditing Standards

IAASB – International Auditing and Assurance Standards Board

IFAC – International Federation of Accountants

ISA – International Standard on Auditing

SAS – Statement on Auditing Standards

SEC – Securities and Exchange Commission

PCAOB – Public Company Accounting Oversight Board

Lisa 2. KarS §-de 201, 280, 281, 344, 345, 381 ja 381¹ kohtulahendid

Kohtulahendi number	Otsuse kuupäev	KarS §	Kohtulahendi märksõna	Ettevõtte nimi	Audiitori järelalusotsus
3-1-1-133-13	20. jaanuar 2014	37 32 389 ¹	Maksupettus	OÜ Räga, Facio Ehituse OÜ ja KR Kaubanduse AS	Märkusteta
3-1-1-46-08	12. detsember 2008	201	Omastamine	AS Rakvere Viljasalv	Asjaolu rõhutamine
3-1-1-63-09	24. september 2009	201 281 380 386	Omastamine	AS Jõgeva Viljahoidla	Märkusteta

Allikas: Autori koostatud Riigi Teataja alusel

Lisa 3. Registreeritud kuritegude arv Eestis aastatel 2008–2013

KarS §	Paragrahvi nimetus	2008	2009	2010	2011	2012	2013
§ 201	Omastamine	818	903	755	763	801	845
§ 280	Valeandmete esitamine	178	91	49	28	26	56
§ 281	Ebaõigete andmete esitamine kohturegistri pidajale, Eesti väärtpaberite keskregistrile, abieluvararegistrile, notarile ja kohtutäiturile	19	19	13	17	6	14
§ 344	Dokumendi, pitsati ja plangi võltsimine	314	348	343	323	328	421
§ 345	Võltsitud dokumendi, pitsati ja plangi kasutamine	534	465	284	283	247	397
§ 381*	Äriühingu varalise seisundi ja muude kontrollitavate asjaolude kohta andmete esitamata jätmise ja ebaõigete andmete esitamine	11	28	48	68	47	40

Allikas: Autori koostatud Justiitsministeeriumi andmete alusel

Lisa 4. Vandeaudiitorite seas läbiviidud küsitlus

1. Kui kaua Te olete töötanud vandeaudiitorina?

Vastusevariant		n	%
a.	Alla 1 aasta	6	11
b.	1-5 aastat	7	13
c.	6-10 aasta	6	11
d.	Rohkem kui 10 aastat	35	65

2. Kui palju on Teie töökohas tööl audiitoreid (sh vandeaudiitoreid, audiitori assistente jne)?

Vastusevariant		n	%
a.	Töötan üksi	20	37
b.	2-5	9	17
c.	6-10	3	6
d.	11-20	1	2
e.	Üle 20	21	38

3. Milliseid pettusi peavad Teie hinnangul vandeaudiitorid tuvastama? (võimalik valida mitu varianti)

Vastusevariant		n	%
a.	Väärkajastamised finantsaruannetes	51	34
b.	Varade seadusevastane omastamine	29	19
c.	Korruptsioon	25	17
d.	Rahapesu	40	27
e.	Vandeaudiitor ei pea tuvastama pettusi	5	3

4. Palun märkige, kas Teie praktikas on esinenud juhtumeid, mil...

Vastusevariant		Jah		Ei	
		n	%	n	%
a.	Te ei avaldanud kahtlust pettuse osas, kuid ettevõttes tuvastati pärast arvamuse andmist pettus?	6	11	48	89
b.	Te avaldasite kahtlust pettuse osas, kuid ei hinnanud seda oluliseks ja ei toonud seda välja avaldatud arvamuses ning hiljem tuli pettus muul viisil ilmsiks?	3	6	51	94
c.	Te avaldasite kahtlust pettuse osas ja see osutus õigeaks?	25	46	29	54

Lisa 4 järg. Vandeaudiitorite seas läbiviidud küsitlus

5. Palun märkige, milliste pettusejuhtumite ja/või viidetega Te olete kokku puutunud?

Vastusevariant	Olen tuvastanud pettuse		Olen tuvastanud ainult viiteid pettusele		Ei ole kokku puutunud	
	n	%	n	%	n	%
Tulude ülekajastamine	13	24	20	37	21	39
Kulude alakajastamine	18	33	17	32	19	35
Kohustuste alakajastamine	12	22	20	37	22	41
Varade ja/või varude ülekajastamine (sh mahakandmata jätmine, topelt kajastamine jms)	21	39	21	39	12	22
Põhivara ja/või varude omastamine	8	15	10	19	36	67
Sularaha omastamine	15	28	8	15	31	57
Ettevõtte varade kasutamine isiklikuks tarbeks (krediitkaart, kütusekaart jms)	17	32	19	35	18	33
Dokumentide võltsimine ja fiktiivsed tehingud	12	22	9	17	33	61
Tehingute kajastamata jätmine	12	22	21	39	21	39
Personali- ja tööjõukulude väärarvestamine (fiktiivsed töötajad, kooskõlastamata töötasud jms)	7	13	10	19	37	68
Kokkumäng ettevõtte töötajate ja/või juhtkonna seas	5	9	12	22	37	69
Finantsaruandluse moonutamine seotud osapoolte tehingutega	13	24	21	39	20	37

6. Kui Te olete kokku puutunud selliste pettusejuhtumite ja/või viidetega, mida pole tabelis märgitud, siis palun nimetage need siin:

Esitatud vastusevariandid
Tabelis toodud näited ei pruugi alati olla pettused, tegemist võib olla ka mittetahtlike vigadega. Praktikas on raske hinnata, kas tegu just pettusega, eriti, mis puudutab raamatupidamist, vara omastamise puhul on kergem aru saada.

Lisa 4 järg. Vandeaudiitorite seas läbiviidud küsitlus

7. Millal Te hindate pettuseriske?

(võimalik valida mitu varianti)

Vastusevariant		n	%
a.	Iga ettevõtte auditeerimisel	52	96
b.	Ainult uute ettevõtete auditeerimisel	0	0
c.	Ainult riskantsete ettevõtete auditeerimisel (tuginedes varasemale kogemusele või taustainfole)	1	2
d.	Ei hinda eraldi pettuseriske	1	2
e.	Muu	0	0

8. Kuidas Te hindate pettuseriske?

(Vastamiseks ainult neile, kes hindavad pettuseriske)

Vastusevariant		n	%
a.	Iga tehinguklassi tasemel	21	40
b.	Ainult riskantsete tehinguklasside tasemel (tuginedes varasemale kogemusele või taustainfole)	11	21
c.	Ettevõtte kui terviku tasemel	15	29
d.	Muu	5	10

Vastusevariant „muu“:

1	Kindlasti ettevõtte kui terviku tasandil ja vajadusel ka iga riskantse tehinguklassi tasandil
2	Oluliste ja riskantsete tehinguklasside tasemel ja juhtimiseks ka ettevõtte kui terviku tasemel
3	Kõigil eelpool nimetatud tasemetel
4	Ettevõtte ja tehinguklassi tasemel
5	Ettevõtte kui terviku tasemel ja iga tehinguklassi tasemel

9. Nimetage 3 peamist meetodit, mille abil Te hindate pettuseriske?

(Vastamiseks ainult neile, kes hindavad pettuseriske)

Vastusevariant		n	%
a.	Suhtlemine ettevõtte juhtkonnaga	53	33
b.	Suhtlemine siseaudiitoriga	19	12
c.	Suhtlemine varasema audiitoriga	18	11
d.	Suhtlemine lahkunud töötajatega	0	0
e.	Finantssuhtarvude arvutamine ja nende võrdlemine varasemate perioodide näitajatega	24	15
f.	Finantssuhtarvude arvutamine ja nende võrdlemine sama sektori ettevõtete näitajatega	6	4
g.	Ajurünnak meeskonnas – arutatakse ühiselt konkreetse ettevõtte riske	12	8

Lisa 4 järg. Vandeaudiitorite seas läbiviidud küsitlus

h.	Seire – meediakajastused, varasemad auditid jms	22	14
i.	Muu	6	4

Vastusevariant „muu“:			
1	Kogemused		
2	Suhtlemine ettevõtte töötajatega		
3	Ebatavapärased tehingud, kõikumised tuludes ja kuludes, dokumentide ülevaatus, detailsed testid		
4	Suhtlemine ettevõtte juhtkonnaga, Seire – meediakajastused, varasemad auditid jms, kogu auditi vältel, väga erinevatel tasanditel		
5	Suhtlemine ettevõtte juhtkonnaga, Finantsuhtarvude arvutamine ja nende võrdlemine varasemate perioodide näitajatega, Suhtlemine varasema audiitoriga ja ajurünnak meeskonnas (ei lubanud rohkem variante valida)		
6	Suhtlemine töötajatega		

10. Kas Teie hinnangul annab rahvusvaheline auditeerimise standard ISA 240 „Audiitori kohustused finantsaruannete auditeerimisel seoses pettusega“ audiitorile piisavalt juhiseid pettuste tuvastamiseks?

Vastusevariant		n	%
a.	Jah	47	87
b.	Ei	7	13

11. Mille kohta pole Teie hinnangul piisavalt juhised?

(Vastuse „Ei“ puhul)

Esitatud vastusevariandid	
1	Raske on eristada tahtmatut viga tahtlikust moonutusest
2	Tehniliselt pettuste ja nende riskide avastamise kohta
3	Selle kohta, kuidas neid ära tunda – võimalikud skeemid
4	Liiga üldine

12. Nimetage 3 peamist põhjust, miks vandeaudiitorid ei pruugi Teie hinnangul tuvastada pettusi?

Vastusevariant		n	%
a.	Puuduvad kokkupuuted pettusejuhtumitega	18	12
b.	Puuduvad teadmised pettuste indikaatoritest	26	18
c.	Puuduvad teadmised pettuste skeemidest	34	23
d.	Pettuse riskide hindamine on puudulik	26	18
e.	Teadmised on olemas, aga auditiprotseduurid ei ole üles ehitatud selliselt, et need võimaldaksid tuvastada pettusi	20	14

Lisa 4 järg. Vandeaudiitorite seas läbiviidud küsitlus

f.	Standardid ei anna vandeaudiitoritele piisavalt juhiseid	6	4
g.	Vandeaudiitorid tuvastavad pettusi, kuid nad ei julge nende kohta arvamust avaldada	10	7
h.	Muu	7	4

Vastusevariant „muu“:	
1	IT-genereeritud raportite kontrollimise puudulikkus (teadmised + ligipääs)
2	Pettust esineb harva ja kui esineb on raske üles leida
3	Audiitor ei ole nuhk
4	Audiitorkontroll on pisteline, audiitorikohustuseks pole kontrollida 100% tehinguid ja dokumente
5	Vandeaaudiitor auditeerib ainuomanikuna ja juhatuse liikmena tegutsevat firmat, kellele on oluline eetika.
6	Audit on väljavõteline. Pettus on tavaliselt üles ehitatud nii, et seda ei pruugi tuvastada. Nt ühe suure tehingu asemel on pettus teostatud mitmete väikeste tehingutena jms.
7	Enamik pettusi pole auditi mõistes olulised

13. Mis aitaks Teie hinnangul suurendada vandeaudiitorite kompetentsi pettuste tuvastamiseks?

(võimalik valida mitu varianti)

Vastusevariant	n	%	
a.	Regulaarsed koolitused pettuste skeemide ja indikaatorite osas	41	30
b.	Praktilised juhtumianalüüsid	40	29
c.	Koostöö siseaudiitorite ja/või kontrollritega	17	13
d.	Pettuseriskide põhjalikum hindamine	21	15
e.	Kutsealase skeptitsismi suurendamine	15	11
f.	Muu	3	2

Vastusevariant „muu“:	
1	IT alased koolitused, erinevate raportite väljavõtmine süsteemist
2	Probleem pole audiitorite kompetentsiga, vaid väärarusaamisega audiitori tööst. Tavapärase audit pole suunatud pettuse tuvastamisele. Kindlasti hinnatakse pettuse riske ja tehakse vastavad protseduurid, kuid auditkontrolli valikulise iseloomu tõttu pole alati pettuse tuvastamine võimalik.
3	Töötamine raamatupidamisvaldkonnas-firmas

14. Kas Teie hinnangul tuleks muuta rahvusvahelist auditeerimise standardit ISA 240 „Audiitori kohustused finantsaruannete auditeerimisel seoses pettusega“?

Vastusevariant	n	%	
a.	Jah	6	11
b.	Ei	48	89

Lisa 4 järg. Vandeaudiitorite seas läbiviidud küsitlus

15. Mida tuleks Teie hinnangul muuta? (Vastuse „Jah“ puhul)

Esitatud vastusevariandid	
1	Täiendada võimalike pettuste kirjelduste/skeemide infoga
2	Vandeaudiitor on ainult äramärkija. Tegelik tegija on juhatuse liige. Peale selle Eesti Vabariigis on väikeettevõtte juhatuses ainuomanik, kellele on tähtis eetika ja au. Auditeerimisel on 240 mõeldav ainult suurte kontsernide jne puhul.
3	Praegu tundub olulisem pettuse riskide hindamise protsess kui selline, mitte aga pettuste enda avastamine
4	Võiks olla praktilisem
5	Väga üldsõnaline, laskuda rohkem detailidesse
6	Üksikaudiitorina ei ole võimalik kõiki standardi juhiseid täita, kuna näiteks ei ole võimalik arutada töövõtumeeskonnas võimalikke riskide ja asjaolude üle

Lisa 5. Nõuded audiitorile erinevates rahvusvahelistes auditeerimise standardites

Nõuded audiitorile					Erinevused
Standardi punkt	ISA 240 (EE)	ISA 240 (ENG)	Standardi punkt	Section 240 (ENG)	
Kutsealane skeptitsism					
12	Audiitor peab säilitama kutsealase skeptitsismi kogu auditi vältel.	Auditor <u>shall</u> maintain professional skepticism throughout the audit	12	The auditor <u>should</u> maintain professional skepticism throughout the audit	Shall -> should
13	Kui auditi käigus tuvastatud asjaolud sunnivad audiitorit uskuma, et dokument ei pruugi olla autentne või et dokumendis olevaid andmeid on modifitseeritud, kuid ei ole audiitorile avalikustatud, peab audiitor edasi uurima.	If conditions identified during the audit cause the auditor to believe that a document may not be authentic or that terms in a document have been modified but not disclosed to the auditor, the auditor <u>shall</u> investigate further.	13	If conditions identified during the audit cause the auditor to believe that a document may not be authentic or that terms in a document have been modified but not disclosed to the auditor, the auditor <u>should</u> investigate further.	Shall -> should
14	Kui vastused järelepärimistele juhtkonnalt või isikutelt, kelle ülesandeks on valitsemine, on mittejärgpidevad, peab audiitor neid mittejärgpidevusi uurima.	Where responses to inquiries of management or those charged with governance are inconsistent, the auditor <u>shall</u> investigate the inconsistencies.	14	When responses to inquiries of management, those charged with governance, or others are inconsistent <u>or otherwise unsatisfactory</u> (for example, vague or implausible), the auditor <u>should</u> further investigate the inconsistencies <u>or unsatisfactory responses</u> .	Shall -> should <i>Section 240 täiendavad nõuded</i>
Arutelu töövõtumeeskonnas					
15	Arutelu toimumisel peab kõrvale jätma uskumised, mis töövõtumeeskonna	The discussion <u>shall</u> occur setting aside beliefs that the engagement team members	15	The discussion <u>should</u> occur setting aside beliefs that the engagement team members	Shall -> should

	liikmetel võivad olla selles osas, et juhtkond ja isikud, kelle ülesandeks on valitsemine, on ausad ja usaldusväärsed.	may have that management and those charged with governance are honest and have integrity.		may have that management and those charged with governance are honest and have integrity.	
Riskihindamise protseduurid ja seotud tegevused					
17	Audiitor peab tegema järelepärimisi juhtkonnalt.	The auditor <u>shall</u> make inquiries of management	17	The auditor <u>should</u> make inquiries of management	Shall -> should
19	Audiitor peab tegema järelepärimisi siseauditile	The auditor <u>shall</u> make inquiries of internal audit	19	The auditor <u>should</u> make inquiries of internal audit	Shall -> should
20	Audiitor peab omandama arusaamise selle kohta, kuidas isikud, kelle ülesandeks on valitsemine, teostavad järelevalvet juhtkonna protsesside üle pettuse riskide tuvastamiseks ja neile vastamiseks ning sisekontrolli üle, mille juhtkond on kehtestanud nende riskide vähendamiseks.	The auditor <u>shall</u> obtain an understanding of how those charged with governance exercise oversight of management's processes for identifying and responding to the risks of fraud in the entity and the internal control that management has established to mitigate these risks.	20	The auditor <u>should</u> obtain an understanding of how those charged with governance exercise oversight of management's processes for identifying and responding to the risks of fraud in the entity and the internal control that management has established to mitigate these risks.	Shall -> should
22	Audiitor peab hindama, kas tavapärasest erinevad või ootamatud seosed, mis on tuvastatud analüütiliste protseduuride läbiviimisel, sealhulgas need, mis on seotud tulukontodega, võivad osutada pettusest tuleneva olulise väärkajastamise riskidele.	The auditor <u>shall</u> evaluate whether unusual or unexpected relationships that have been identified in performing analytical procedures, including those related to revenue accounts, may indicate risks of material misstatement due to fraud.	22	Based on analytical procedures performed as part of risk assessment procedures, the auditor <u>should</u> evaluate whether unusual or unexpected relationships that have been identified indicate risks of material misstatement due to fraud. To the extent not already included, the analytical procedures, and evaluation thereof, should	Shall -> should

				include procedures relating to revenue accounts.	
23	Audiitor peab kaaluma, kas audiitori poolt omandatud muu informatsioon osutab pettusest tuleneva olulise väärkajastamise riskidele.	The auditor <u>shall</u> consider whether other information obtained by the auditor indicates risks of material misstatement due to fraud.	23	The auditor <u>should</u> consider whether other information obtained by the auditor indicates risks of material misstatement due to fraud.	Shall -> should
24	Audiitor peab hindama, kas läbiviidud teistest riskihindamise protseduuridest ja seotud tegevustest omandatud informatsioon viitab sellele, et esineb üks või enam pettuseriski tegurit.	The auditor <u>shall</u> evaluate whether the information obtained from the <u>other</u> risk assessment procedures and related activities performed indicates that one or more fraud risk factors are present.	23	The auditor <u>should</u> evaluate whether the information obtained from the risk assessment procedures and related activities performed indicates that one or more fraud risk factors are present	Shall -> should
Pettusest tuleneva olulise väärkajastamise riskide tuvastamine ja hindamine					
25	Audiitor peab tuvastama ja hindama pettusest tuleneva olulise väärkajastamise riske finantsaruande tasandil, ja väite tasandil tehinguklasside, kontosaldode ja avalikustatava informatsiooni osas	The auditor <u>shall</u> identify and assess the risks of material misstatement due to fraud at the financial statement level, and at the assertion level for classes of transactions, account balances and disclosures.	25	The auditor <u>should</u> identify and assess the risks of material misstatement due to fraud at the financial statement level, and at the assertion level for classes of transactions, account balances and disclosures.	Shall -> should
27	Audiitor peab omandama arusaamise majandusüksuse vastavatest kontroll(imehhanism)idest, sealhulgas kontrollitegevustest, mis on riskide seisukohast relevantset.	The auditor <u>shall</u> obtain an understanding of the entity's related controls, including control activities, relevant to risks.	27	The auditor <u>should</u> obtain an understanding of the entity's related controls, including control activities, relevant to risks.	Shall -> should
Vastused pettusest tuleneva olulise väärkajastamise hinnatud riskidele					
28	Audiitor peab kindlaks	The auditor <u>shall</u> determine	27	The auditor <u>should</u> determine	Shall -> should

	määrama üldised vastused käsitlemaks pettusest tuleneva olulise väärkajastamise hinnatud riske finantsaruande tasandil.	overall responses to address the assessed risks of material misstatement due to fraud at the financial statement level.		overall responses to address the assessed risks of material misstatement due to fraud at the financial statement level.	
30	Audiitor peab kavandama ja läbi viima edasised auditiprotseduurid, mille olemus, ajastus ja ulatus on vastuseks pettusest tuleneva olulise väärkajastamise hinnatud riskidele väite tasandil.	The auditor <u>shall</u> design and perform further audit procedures whose nature, timing and extent are responsive to the assessed risks of material misstatement due to fraud at the assertion level.	30	The auditor <u>should</u> design and perform further audit procedures whose nature, timing, and extent are responsive to the assessed risks of material misstatement due to fraud at the assertion level.	Shall -> should
32	Olenemata audiitori hinnangust riskidele juhtkonna poolse kontrollimehhanismide eiramise osas, peab audiitor kavandama ja läbi viima auditiprotseduurid selleks, et: (a) testida pearaamatus kajastatud päevaraamatu kannete ja teiste korrigeerimiste asjakohasust, mis on tehtud finantsaruannete koostamisel (b) vaadata üle arvestushinnangud erapoolikuse suhtes ja hinnata, kas erapoolikust põhjustavad tingimused juhul, kui neid on, kujutavad endast pettusest tuleneva olulise väärkajastamise riski. (c) märkimisväärsete	The auditor <u>shall</u> design and perform audit procedures to: (a) Test the appropriateness of journal entries recorded in the general ledger and other adjustments made in the preparation of the financial statements. (b) Review accounting estimates for biases and evaluate whether the circumstances producing the bias, if any, represent a risk of material misstatement due to fraud. (c) For significant transactions that are outside the normal course of business for the entity, or that otherwise appear to be unusual given the auditor's understanding of the entity and its environment and	32	The auditor <u>should</u> design and perform audit procedures to: (a) Test the appropriateness of journal entries recorded in the general ledger and other adjustments made in the preparation of the financial statements. (b) Review accounting estimates for biases and evaluate whether the circumstances producing the bias, if any, represent a risk of material misstatement due to fraud. (c) evaluate, for significant transactions that are outside the normal course of business for the entity or that otherwise appear to be unusual given the auditor's understanding of the entity and its environment and	Shall -> should

	tehingute osas, mis on majandusüksuse jaoks tavalise äritegevuse välised või mis muul viisil näivad tavapärasest erinevatena arvestades audiitori arusaamist majandusüksusest ja selle keskkonnast ning muust auditi käigus omandatud informatsioonist, peab audiitor hindama, kas tehingute äriplane põhjendatus (või selle puudumine) viitab, et need võidi sõlmida pettusliku finantsaruandluse teostamiseks või varade seadusevastase omastamise varjamiseks.	other information obtained during the audit, the auditor shall evaluate whether the business rationale (or the lack thereof) of the transactions suggests that they may have been entered into to engage in fraudulent financial reporting or to conceal misappropriation of assets.		other information obtained during the audit, whether the business rationale (or the lack thereof) of the transactions suggests that they may have been entered into to engage in fraudulent financial reporting or to conceal misappropriation of assets.	
Auditi tõendusmaterjali hindamine					
34	Audiitor peab hindama, kas analüütilised protseduurid, mis viiakse läbi auditi lõpu lähedal, kui kujundatakse üldine kokkuvõte selle kohta, kas finantsaruanded on järjepidevad audiitori arusaamisega majandusüksusest, osutavad pettusest tuleneva olulise väärkajastamise varem täheldamata riskile.	The auditor <u>shall</u> evaluate whether analytical procedures that are performed near the end of the audit, <u>when forming an overall conclusion as to whether the financial statements are consistent with the auditor's understanding of the entity</u> , indicate a previously unrecognized risk of material misstatement due to fraud.	34	The auditor <u>should</u> evaluate, at or near the end of the audit, <u>whether the accumulated results of auditing procedures (including analytical procedures that were performed as substantive tests or when forming an overall conclusion) affect the assessment of the risks of material misstatement due to fraud made earlier in the audit or indicate a previously unrecognized risk of material misstatement due to fraud.</u>	Shall -> should <i>Section 240</i> täiendavad nõuded
35	Kui audiitor tuvastab	If the auditor identifies a	35	If the auditor identifies a	Shall -> should

	väärkajastamise, peab audiitor hindama, kas selline väärkajastamine viitab pettusele.	misstatement, the auditor <u>shall</u> evaluate whether such a misstatement is indicative of fraud.		misstatement, the auditor <u>should</u> evaluate whether such a misstatement is indicative of fraud.	
36	Juhul, kui audiitor tuvastab väärkajastamise, kas olulise või mitte, ja audiitoril on põhjust uskuda, et see on või võib olla pettuse tulemus ning et juhtkond (eriti tippjuhtkond) on selles osaline, peab audiitor ümber hindama pettusest tuleneva olulise väärkajastamise riskid ja sellest tuleneva mõju auditiprotseduuride olemusele, ajastusele ja ulatusele hinnatud riskidele vastamiseks.	If the auditor identifies a misstatement, whether material or not, and the auditor has reason to believe that it is or may be the result of fraud and that management (in particular, senior management) is involved, the auditor <u>shall</u> reevaluate the assessment of the risks of material misstatement due to fraud and its resulting impact on the nature, timing and extent of audit procedures to respond to the assessed risks.	36	If the auditor identifies a misstatement, whether material or not, and the auditor has reason to believe that it is, or may be, the result of fraud and that management (in particular, senior management) is involved, the auditor <u>should</u> reevaluate the assessment of the risks of material misstatement due to fraud and its resulting effect on the nature, timing, and extent of audit procedures to respond to the assessed risks.	Shall -> should
36	Eelnevalt omandatud tõendusmaterjalide usaldusvärsuse uuesti kaalumisel peab audiitor arvesse võtma ka selle, kas olud või tingimused osutavad võimalikule kokkumängule, mis hõlmab töötajaid, juhtkonda või kolmandaid osapooli.	The auditor <u>shall</u> also consider whether circumstances or conditions indicate possible collusion involving employees, management or third parties when reconsidering the reliability of evidence previously obtained.	36	The auditor <u>should</u> also consider whether circumstances or conditions indicate possible collusion involving employees, management, or third parties when reconsidering the reliability of evidence previously obtained.	Shall -> should
37	Kui audiitor teeb kindlaks, et finantsaruanded sisaldavad pettusest tulenevaid olulisi väärkajastamisi, või ei ole seda võimeline järeldama, peab audiitor arvesse võtma	If the auditor confirms that, or is unable to conclude whether, the financial statements are materially misstated as a result of fraud the auditor <u>shall</u> evaluate the implications for	37	If the auditor concludes that, or is unable to conclude whether, the financial statements are materially misstated as a result of fraud, the auditor <u>should</u> evaluate the	Shall -> should

	selle mõjusid auditile.	the audit.		implications for the audit.	
Kirjalikud esitised					
39	<p>Audiitor peab omandama juhtkonnalt ja kus asjakohane isikutelt, kelle ülesandeks on valitsemine, kirjalikud esitised selle kohta, et:</p> <p>(a) nad tunnustavad nende vastutust sisekontrolli kavandamise, teostuse ja alalhoiu eest pettuse ärahoidmiseks ja avastamiseks;</p> <p>(b) nad on avalikustanud audiitorile informatsiooni juhtkonna hinnangu tulemuste osas riski kohta, et finantsaruanded võivad pettusest tulenevalt sisaldada olulisi väärkajastamisi;</p> <p>(c) nad on avalikustanud audiitorile informatsiooni nende teadmiste kohta majandusüksust mõjutava pettuse või kahtlustatava pettuse osas</p> <p>(d) nad on avalikustanud audiitorile informatsiooni nende teadmiste kohta mis tahes väidetavate pettuste või kahtlustatava pettuse osas, mis mõjutab majandusüksuse finantsaruandeid ja mille kohta on infot vahetanud</p>	<p>The auditor shall obtain written representations from management and, where appropriate, those charged with governance that:</p> <p>(a) They acknowledge their responsibility for the design, implementation and maintenance of internal control to prevent and detect fraud;</p> <p>(b) They have disclosed to the auditor the results of management's assessment of the risk that the financial statements may be materially misstated as a result of fraud;</p> <p>(c) They have disclosed to the auditor their knowledge of fraud, or suspected fraud, affecting the entity</p> <p>(d) They have disclosed to the auditor their knowledge of any allegations of fraud, or suspected fraud, affecting the entity's financial statements communicated by employees, former employees, analysts, regulators or others.</p>	12	<p>The auditor should request management to provide written representations that it:</p> <p>a. acknowledges its responsibility for the design, implementation, and maintenance of internal controls to prevent and detect fraud;</p> <p>b. has disclosed to the auditor the results of its assessment of the risk that the financial statements may be materially misstated as a result of fraud;</p> <p>c. has disclosed to the auditor its knowledge of fraud or suspected fraud affecting the entity</p> <p>d. has disclosed to the auditor its knowledge of any allegations of fraud or suspected fraud affecting the entity's financial statements communicated by employees, former employees, regulators, or others.</p>	<p>Nõuded puuduvad <i>Section 240</i>-st.</p> <p>Tabelis esitatu pärineb AU-C <i>Section 580</i>-st</p>

	töötajad, endised töötajad, analüütikud, reguleerivad organid või teised.				
Infovahetus juhtkonnaga ja isikutega, kelle ülesandeks on valitsemine					
40	Juhul, kui audiitor on tuvastanud pettuse või on omandanud informatsiooni, mis viitab sellele, et võib eksisteerida pettus, peab audiitor vahetama infot nende asjaolude kohta õigeaegselt juhtkonna asjakohase tasemega selleks, et informeerida neid, kellel on esmane vastutus pettuse ärahoidmise ja avastamise eest asjaoludest, mis on relevantseid nende vastutuste seisukohast.	If the auditor has identified a fraud or has obtained information that indicates that a fraud may exist, the auditor <u>shall</u> communicate these matters on a timely basis to the appropriate level of management in order to inform those with primary responsibility for the prevention and detection of fraud of matters relevant to their responsibilities.	39	If the auditor has identified a fraud or has obtained information that indicates that a fraud may exist, the auditor <u>should</u> communicate these matters on a timely basis to the appropriate level of management in order to inform those with primary responsibility for the prevention and detection of fraud of matters relevant to their responsibilities.	Shall -> should
41	Kui audiitor on tuvastanud pettuse või kahtlustab pettust peab audiitor vahetama infot nende asjaolude kohta õigeaegselt isikutega, kelle ülesandeks on valitsemine.	If the auditor has identified or suspects fraud the auditor <u>shall</u> communicate these matters to those charged with governance on a timely basis.	40	If the auditor has identified or suspects fraud the auditor <u>should</u> communicate these matters to those charged with governance on a timely basis	Shall -> should
41	Kui audiitor kahtlustab pettust, millesse on kaasatud juhtkond, vahetab audiitor infot selliste kahtluste kohta isikutega, kelle ülesandeks on valitsemine, ning arutab nendega auditi lõpetamiseks vajalike auditiprotseduuride olemust, ajastust ja ulatust.	If the auditor suspects fraud involving management, the auditor <u>shall</u> communicate these suspicions to those charged with governance and discuss with them the nature, timing and extent of audit procedures necessary to complete the	40	If the auditor suspects fraud involving management, the auditor <u>should</u> communicate these suspicions to those charged with governance and discuss with them the nature, timing, and extent of audit procedures necessary to complete the	Shall -> should

		audit.		audit.	
42	Audiitor peab vahetama infot isikutega, kelle ülesandeks on valitsemine, mis tahes muude pettusega seotud asjaolude kohta, mis audiitori otsustuse kohaselt on nende vastutuse seisukohast relevantset.	The auditor <u>shall</u> communicate with those charged with governance any other matters related to fraud that are, in the auditor's judgment, relevant to their responsibilities.	41	The auditor <u>should</u> communicate with those charged with governance any other matters related to fraud that are, in the auditor's <u>professional</u> judgment, relevant to their responsibilities.	Shall -> should
Infovahetus regulatiivsete ja täidesaatvate ametivõimudega					
43	Juhul, kui audiitor on tuvastanud pettuse või kahtlustab seda, peab audiitor kindlaks määrama, kas eksisteerib kohustus raporteerida juhtumist või kahtlustusest majandusüksuse välisele osapoolle.	If the auditor has identified or suspects a fraud, the auditor <u>shall</u> determine whether there is a responsibility to report the occurrence or suspicion to a party outside the entity	42	If the auditor has identified or suspects a fraud, the auditor <u>should</u> determine whether the auditor has a responsibility to report the occurrence or suspicion to a party outside the entity.	Shall -> should
Dokumentatsioon					
44	Audiitor peab lisama auditi dokumentatsiooni audiitori arusaamise kohta majandusüksusest ja selle keskkonnast ning olulise väärkajastamise riskide hindamise kohta järgneva: (a) märkimisväärsed otsused, milleni jõuti arutelude käigus töövõtumeeskonnas majandusüksuse finantsaruannete tundlikkusest pettusest tuleneva olulise väärkajastamise suhtes, ja	The auditor <u>shall</u> include the following in the audit documentation of the auditor's understanding of the entity and its environment and the assessment of the risks of material misstatement (a) The significant decisions reached during the discussion among the engagement team regarding the susceptibility of the entity's financial statements to material misstatement due to fraud; and (b) The identified and	43	The auditor <u>should</u> include in the audit documentation of the auditor's understanding of the entity and its environment and the assessment of the risks of material misstatement (a) The significant decisions reached during the discussion among the engagement team regarding the susceptibility of the entity's financial statements to material misstatement due to fraud; <u>and how and when the discussion occurred and the audit team</u>	Shall -> should <i>Section 240</i> täiendavad nõuded

	(b) pettusest tuleneva olulise väärkajastamise tuvastatud ja hinnatud riskid finantsaruande tasandil ja väite tasandil.	assessed risks of material misstatement due to fraud at the financial statement level and at the assertion level.		<u>members who participated</u> (b) The identified and assessed risks of material misstatement due to fraud at the financial statement level and at the assertion level.	
45	Audiitor peab lisama auditi dokumentatsiooni ISAga 330 nõutavate vastuste kohta pettusest tuleneva olulise väärkajastamise hinnatud riskide kohta järgneva: (a) üldised vastused pettusest tuleneva olulise väärkajastamise hinnatud riskidele finantsaruande tasandil ja auditiprotseduuride olemuse, ajastuse ja ulatuse ning nende protseduuride seotuse pettusest tuleneva olulise väärkajastamise hinnatud riskidega väite tasandil ja (b) auditiprotseduuride tulemused, sealhulgas nende, mis on kavandatud juhtkonnapoolse kontroll(imehhanism)ide eiramise riskide käsitlemiseks.	The auditor <u>shall</u> include the following in the audit documentation of the auditor's responses to the assessed risks of material misstatement required by ISA 330 (a) The overall responses to the assessed risks of material misstatement due to fraud at the financial statement level and the nature, timing and extent of audit procedures, and the linkage of those procedures with the assessed risks of material misstatement due to fraud at the assertion level; and (b) The results of the audit procedures, including those designed to address the risk of management override of controls.	44	The auditor <u>should</u> include in the audit documentation of the auditor's responses to the assessed risks of material misstatement required by section 330 the following (a) The overall responses to the assessed risks of material misstatement due to fraud at the financial statement level and the nature, timing and extent of audit procedures, and the linkage of those procedures with the assessed risks of material misstatement due to fraud at the assertion level; and (b) The results of the audit procedures, including those designed to address the risk of management override of controls.	Shall -> should
46	Audiitor peab lisama auditi dokumentatsiooni infovahetuse pettuse kohta juhtkonnaga, isikutega, kelle	The auditor <u>shall</u> include in the audit documentation communications about fraud made to management, those	45	The auditor <u>should</u> include in the audit documentation communications about fraud made to management, those	Shall -> should

	ülesandeks on valitsemine, reguleerivate organitega ja teistega.	charged with governance, regulators and others.		charged with governance, regulators, and others.	
47	Kui audiitor on jõudnud järeldusele, et eeldus, et müügitulu kajastamisega seoseseksisteerib pettusest tuleneva olulise väärkajastamise risk, ei ole töövõtu tingimustes asjakohane, peab audiitor lisama auditi dokumentatsiooni selle järelduse põhjused.	If the auditor has concluded that the presumption that there is a risk of material misstatement due to fraud related to revenue recognition is not applicable in the circumstances of the engagement, the auditor <u>shall</u> include in the audit documentation the reasons for that conclusion.	46	If the auditor has concluded that the presumption that there is a risk of material misstatement due to fraud related to revenue recognition is overcome in the circumstances of the engagement, the auditor <u>should</u> include in the audit documentation the reasons for that conclusion.	Shall -> should

Allikas: Autori koostatud rahvusvaheliste auditeerimise standardite alusel

